శ్రీ వేంకటేశాయనమః

శ్రీ వైఖానస దైవాగమ ధర్మశాస్త్రే

త్రిశతి

ప్రచురణ :

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి

1998

శ్రీ వేంకటేశాయనమః

శ్రీ వైఖానస దైవాగమ ధర్మశాస్త్రే

త్రిశతి

పరిష్కర్తా
వైఖానస ఆగమ విద్యాపారంగత, ఆగమిక ప్రవర, వైద్య విద్వాన్
అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు

ప్రచురణ :
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి
1998

TRISATI
by unknown author

T. T. D. Religious Publications Series No. 511
T. T. D. First Edition 1998
Copies : 1000
PRICE :

Published by :
Sri M. K. R. Vinayak, I. A. S.
Executive Officer,
T. T. Devasthanams
TIRUPATI

Printed at :
VANI PRESS
Vijayawada - 520 002

ముందుమాట

త్రిశతి అనే సంస్కృత గ్రంథం మూడు శతకాలుగా రచింపబడింది. మొదటి శతకంలో భగవత్ ప్రతిష్ఠా విధి (122 శ్లోకాలు) రెండవ శతకంలో భగవదర్చావిధి (103 శ్లోకాలు), మూడవ శతకంలో భగవదుత్సవ విధి మరియు ప్రాయశ్చిత్త భాగముతో కలసి (120 శ్లోకాలు) అనే విషయాలు వివరింపబడినాయి.

శ్రీ వైఖానస ఆగమానుసారం ఆలయాల్లో విగ్రహ ప్రతిష్ఠ, భగవంతుని అర్చన, ఉత్సవాలు - ఈ మూడు ముఖ్యమైన అంశాలు. ఇవి ఈ గ్రంథంలో సులభ శైలిలో సుబోధకంగా రచింపబడివున్నాయి. ఇందువల్ల ఈ గ్రంథం ఆచార్యులకు, అర్చకులకు, ఆగమశాస్త్రాన్ని అభ్యసించే విద్యార్థులకు మిగుల ఉపయోగపడుతుంది.

వ్రాత ప్రతుల- రూపంలో ఇంతవరకు అముద్రితంగానే వున్న ఈ అమూల్య గ్రంథాన్ని ప్రచురించటంలో సహకరించిన శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు (తి. తి. దే. ఆస్థాన పండితులు) గారికి శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాంత వివర్ధనీ సభ వారికి కృతజ్ఞతలు.

M. R. K. వినాయక్, *I. A. S.*
కార్యనిర్వహణాధికారి
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు

తిరుపతి
30-11-97

శ్రీలక్ష్మీ హయగ్రీవాయనమః
శ్రీ గురుభ్యోనమః

అవతారిక

"సోహం కరోమికర్మ కారయన్తుదేవాః"

హయగ్రీవం నారసింహం విఖనోమునిపుంగవమ్ ।
ముహుర్ముహురహం వందే పద్మనాభగురుం సదా ।
ఆత్రేయ శ్రీనివాసో ౨హం పరిష్కారం యథామతి ।
కరిష్యామి సుబోధాయ అనుగృహ్ణన్తు పండితాః ॥

"త్రిశతి" అనగానే మూడు శతకములు ఒకే గ్రంథముగా గలది అని అర్థమగుచున్నది. కాని యిందు 1 వ శతకము 122 శ్లోకములు గలది. 2 వది 103 శ్లోకములున్ను, 3 వది 120 శ్లోకములున్ను కలిగియున్నది. ఈ గ్రంథము నందు శతకాంతమందు "ఇతిశ్రీ వైఖానసే దైవాగమ ధర్మశాస్త్రే త్రిశత్యాఖ్య గ్రంథే" అని మాత్రమున్నది. అందువలన యీ త్రిశతి కర్త ఎవరు ? ఆయన దేశ కాలము లేవియో తెలియుట లేదు. కాని విచారించి చూడగా యీ గ్రంథారంభమునందు "రామ ధ్యానముతో "ఆరంభింపబడినది. శ్రీ నృసింహ వాజపేయ యాజివారు వారి కృతులన్నిటియందును ఆరంభమున శ్రీరామ ధ్యానముతోనే ఆరంభించియున్నారు. కావున యీ గ్రంథమును "శ్రీనృసింహ వాజపేయ యాజిగారి కుటుంబములోని వారుగాని, వారి శిష్యులుగాని ఎవరైననూ" రచించియుండవచ్చునేమో. ఇంతకంటే వేరు ఆధారము లేమియు కానరావు. గ్రంథమునందు వివిధ వృత్తములున్నను ఎక్కువ భాగము శార్దూల వృత్తములనే ఉపయోగపరచిరి. మూడవ శతకంలోని 91 వ శ్లోకంలో "శార్దూల విక్రీడితమ్" అని ప్రయోగించిరి. అది ఆ కథకు సంబంధించి లేనందున కర్తగారు వారుపయోగించిన శ్లోక నామమును వ్రాసియుందురని తలంపవలసియున్నది. వృత్తములన్నియు సుందరముగా అర్థయుక్తముగా నున్నవి. రెండు మూడుచోట్ల అర్థ సుబోధకముగా లేనందున అచట (?) ప్రశ్నార్థకము యివ్వబడినవి. ఇది పూర్వ పరిష్కర్తల మార్గమునే అవలంబించియున్నాను.

యీ గ్రంథము యాజకలోకమునకు సుపరిచితమే అయియున్నది. ఇందలి యాగశాలా నిర్మాణ శ్లోకము, యాగకుండ నిర్మాణ శ్లోకములు, అతిముఖ్యముగా "మహాశాంతి విధాన"మును యీ రోజుకు అన్ని ప్రాంతములవారు నిత్యోపయోగములో నుంచుకుని యున్నారు. ఇందు మొదటి శతకమునందు విగ్రహము తయారుచేయుటకు

పనికివచ్చు శిలా లక్షణమునుంచి, అంకురారోపణం, దానియందుపయోగించు పాత్రల లక్షణములు, కుండలక్షణములు మొదలిడి మహాప్రతిష్ఠాంతము వివరింపబడినది. రెండవ శతకమునందు మూర్తి ధ్యానములతో ఆరంభించి భగవదర్చనా విధిని, విశేష దినములైన విష్ణు పంచక దినముల యందాచరింపవలసిన అర్చనాదుల వరకు వివరింపబడినవి. మూడవ శతకమునందు ఉత్సవ శబ్దార్థమునుంచి ఉత్సవ మెన్నివిధములు వాని దిన సంఖ్యా వివరములు వాట్లయందు ఉపయోగింపవలసిన పుష్పములు, హోమము చేయవలసిన పాత్రలు, ద్రవ్యములు, ఉత్సవ కాల నిర్ణయము, ఉత్సవ క్రమము, అర్చనా విహీన ప్రాయశ్చిత్తములు, అన్నిరకములైన ప్రాయశ్చిత్తములు, వివిధ శాంతులు వివరింపబడినవి. ఈ విషయములు అన్నియు యితర ఆర్షములలో నున్నప్పటికి యీ గ్రంథమునందు మూడు శతకములలో క్లుప్తముగా అన్ని విషయములు విపులముగా విశదీకరింపబడినవి. ఆరు రకములైన హవిస్సులకు నిర్మాణ విధానము హవిర్భాగములు కూడ వివరించిరి. అందువలన యిది ఆర్ష గ్రంథముల సారాంశమని చెప్పకతప్పదు. అందువలన అందరికి అత్యంతోపయోగమని గ్రహించిన శ్రీ వైఖానస దివ్య సిద్ధాన్త వివర్ధనీ సభవారు దానిని ముద్రింప నెంచి పరిష్కరణకై నన్నాదేశించిరి.

ఆ కారణముగా వ్రాతప్రతులకై అభ్యర్థించగా యీ క్రింది ప్రతులను ఉదార స్వభావులైన వైఖానస సోదరులు సాదరముగా పంపియున్నారు. వాని వివరములు, మాతృకల వివరములు :

1. శ్రీ కోదండరామపాకయాజి (ఆకులమన్నాడు) వారి శిష్యులైన కృష్ణాజిల్లా వణుకూరు దీవి భూమాచార్యులు (ఆశ్రమస్వీకారి) గారి 3 వ కుమారుడు దీవి వేంకటాచార్యులవారి తాళపత్ర గ్రంథమునుంచి తాడంకివారు వ్రాసుకొన్న ప్రతికి శ్రీ నల్లపాటి పిచ్చాచార్యులు వ్రాసుకొన్నది (28-6-58) వారి కుమారుడు చిరంజీవి గోపాలాచార్యులు గారి ద్వారా రాబడినది. దీని పుత్రికనే చిరంజీవి పరాశరం రామకృష్ణమాచార్యులు (కుమ్మమూరు) కూడ పంపినారు.
2. మశ్చపురి కృష్ణమాచార్యులు గారి గ్రంథముయొక్క పుత్రిక శనివారపుపేట వేదాంతం వేంకటాచార్యులు వారు వ్రాసుకొన్నది. శ్రీమాన్ మా గురువరేణ్యులు వేదాంతం అనంత పద్మనాభాచార్యులు (హయగ్రీవమందిరం, మచిలీపట్నం) వారు దయచేసినది.
3. ఆత్రేయః, శ్రీనివాసాచార్యః పెదరావూరు అని మాత్రం వ్రాసియున్న గ్రంథమును నల్లూరు సోదరులు భగవచ్ఛాస్త్ర గ్రంథమాలనుంచి సాదరముగా పంపిరి.
4. దేవయజనం వేంకటాచార్యులు వ్రాసుకొన్న గ్రంథం అని మాత్రమున్న తాళపత్ర గ్రంథమును శ్రీమాన్ పండిత పరాశరం శ్రీనివాసాచార్యులు గారు (విజయవాడ, క్రొత్త గుళ్ళు) దయతో యిచ్చియున్నారు. వీరందరికిని నా మనఃపూర్వక కృతజ్ఞతా

వందనములర్పించుచున్నాను. విషయములు వితరణము కావలయుననే పిపాసతో అభ్యర్థించగనే ఎట్టి అభ్యంతరములు చెప్పక గ్రంథములిచ్చినందుకు మన సంఘీయులందరి తరపున కూడ మరొకసారి వారికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుకొనుచున్నాను.

కొన్ని ప్రతులలో ప్రథమ శతకమునందలి మొదటి శ్లోకములు మూడును రెండవ శతకములో మొదటగా వ్రాయబడియున్నవి. కాని వానిని శిలాగ్రహణ విషయములు గాన ఒకటవ శతకమునందే యుంచినాను. 1, 2 ప్రతులలో వ్రాసుకొన్నవారి గురుధ్యానములు (2 శ్లోకములు) వ్రాయబడియుండినను అవి సమన్వయముగా లేకపోవుట, యితర గ్రంథములలో లేక వారు రామధ్యానముతోనే ఆరంభించిన కారణమునను వానిని వ్రాయలేదు. ఈ ముద్రణా ప్రతిని తయారుచేయుటలో ఏవైనా దొసగులు దొర్లియుండవచ్చును. వానిని పండితులు గ్రహించి దిద్దుబాటు చేయవలసినదిగా ప్రార్థన. ద్వితీయ ముద్రణకు పనికివచ్చును గాన ప్రకాశకులకు తెలుప ప్రార్థన.

ఇంత మంచి గ్రంథము యింతవరకు ముద్రణ కాలేదని తెలియగనే యీ ముద్రణా విషయమును కార్య రూపములో పెట్టుటకు కృషి చేసిన సభవారికి, సెక్రటరీగారైన శ్రీ దీవి విఖనసాచార్యులుగార్కి నా హృదయపూర్వక అభినందనలు తెలుపుతూ నాకీ అవకాశము కల్పించినందులకు నా నమస్కార శతములతో తప్పులున్న మన్నింపమని వేడుచున్నాను.

ఈ గ్రంథ ముద్రణ కార్యమును చేబట్టిన శ్రీ M.K.R. వినాయక్ I.A.S. కార్యనిర్వహణాధిగారికి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థాన పాలకమండలి సభ్యులకు కృతజ్ఞతలు. ఈ గ్రంథమును ముద్రించుటలో సంపూర్ణ సహకారమందించిన శ్రీ N.S.రామమూర్తి, ఎడిటరు తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారికి, శ్రీ మాడంబాకం కృష్ణస్వామి శ్రీనివాస భట్టాచార్యులు, T.T.D. ఆస్థాన పండితులు గారికి నమస్కారములు తెలుపుకొనుచున్నాను.

ఈ గ్రంథ ముద్రణ చక్కగా గావించిన M/s వాణీప్రెస్, విజయవాడ వారికి నా ఆశీస్సులు.

కొంకేపూడి
(మకాం రెడ్డిపాలెం)
కృష్ణాజిల్లా
30-11-1997

సుధీజన విధేయుడు
అగ్నిహోత్రం శ్రీనివాసాచార్యులు
(ఆత్రేయ శ్రీనివాసః)
శ్రీమాన్, పండిత, హయగ్రీవోపాసక
వేదాన్తం అనన్తపద్మనాభాచార్యులువారి
అంతేవాసీ

త్రిశత్యాః విషయసూచీ

ప్రథమ శతకే

విషయము	పుట
1. దేవతా ప్రార్థన	1
2. బేరనిర్మాణయోగ్య శిలాః	1
3. పాలికాదీనాం లక్షణమ్	1
4. అంకురారోపణమ్	2
5. అంకురాణాం వర్ణఫలాని	3
6. అంకురావాప, వాస్తుపూ - జావశ్యకతా	3
7. ప్రతిష్ఠా ముహూర్త విచారః	3
8. ఆచార్య లక్షణమ్	3
9. ఋత్విగ్లక్షణమ్ సంఖ్యాచ	4
10. సంభారాః	4
11. నయనోన్మీలనమ్	4
12. అధివాసాః	4
13. స్నానశ్వభ్రమ్	4
14. యాగశాలా లక్షణమ్	5
15. శాలాయాః తోరణాని అలంకరణంచ	5
16. సభ్యకుండ లక్షణమ్	5
17. ఆహవనీయ, ఔపాసన కుండయోః లక్షణమ్	5
18. పౌండరీకాగ్ని కుండలక్షణం	5
19. అన్వాహార్య కుండలక్షణం	5
20. నైరృత్యాం వాస్తువేదిః పశ్చిమే గార్హ పత్యలక్షణమ్	6
21. వాయవ్యామంకుర వేదిః ఉత్తరే అవసథ్య లక్షణం	6

విషయము	పుట
22. స్నానవేదిః ఔపాసన కుండలక్షణమ్	6
23. అరణి లక్షణమ్	7
24. స్రువ లక్షణమ్	7
25. స్రుక్ లక్షణమ్	7
26. జుహూ లక్షణమ్	7
27 ఉప జుహూ లక్షణమ్	7
28. అగ్నిహోత్రహవణి లక్షణమ్	7
29. దర్వీ లక్షణమ్	8
30. స్రువాదీనాం దారు నిర్ణయః	8
31. అష్ట మంగళ పంచాయుధాని	8
32. అగ్నిప్రణయన క్రమః	8
33. కుండాధిప దేవాః	8
34. యజ్ఞే ఇంద్ర, ప్రజాపతి, విష్ణూనాం ప్రధానత్వం	9
35. కుంభ లక్షణమ్	9
36. ప్రాణాయామః	9
37. కుంభ పూజా విధిః	10
38. పరమాత్మనః స్థితి నిరూపణం ధ్యానం ఆవాహనంచ	10
39. సప్త (చతుర్దశ) కలశస్నపనమ్	11
40. రక్షా బంధనమ్	11
41. శయనాస్తరణమ్ పంచతల్పాని	11
42. శయనాధివాసః	12
43. సర్వదేవార్చనమ్	12
44. హౌత్ర ప్రశంసనమ్	12
45. పౌండరీక హోమః	13

విషయము	పుట
46. ప్రతిష్ఠాదినె ఉషః కాలకృత్యమ్	13
47. రత్న న్యాసః	13
48. గురోర్దక్షిణాదాన ప్రకారః ప్రమాణంచ	14
49. కుంభా నయనం	14
50. బింబ స్థాపనమ్	14
51. వ్యాహృతి న్యాసః	15
52. బింబే ఆవాహనమ్	15
53. దేవానాం, శ్రీ భూమ్యోః బీజాని	15
54. సంబంధ కూర్చమ్	16
55. కౌతుకా వాహనమ్	16
56. ధాత్రా దీనామా వాహనమ్	16
57. అర్చనం, నివేదనంచ	16
58. ప్రతిష్ఠా క్రియానుక్రమణికా	16
59. ప్రతిష్ఠా ఫలమ్	16
60. వివిధ బింబానాం ప్రతిష్ఠా విధిః	17
61. వివాహ విధిః	18

ద్వితీయ శతకే

విషయము	పుట
1. కేశవాది మూర్తీనాం లక్షణాని	19
2. కౌతుకోత్సవాదీనాం లక్షణం	20
3. విష్ణు పురుషాదీనాం లక్షణం	20
4. ప్రార్థనా విధానమ్	20
5. అర్చక నిర్ణయమ్, అర్చనా కారణమ్	20
6. అర్చనా ద్వైవిధ్యమ్	21
7. ఉపచారాలాభే ప్రతినిధిః	21
8. ఉపచార వివరణం	21
9. అర్చక పరిచారకాదీనాం నిర్ణయః	22
10. అర్చనాక్రమః పంచశుద్ధయః	22
11. ఆసన నియమః, ఊర్ధ్వ పుండ్ర ధారణమ్	23
12. కౌతు కార్చనం	23
13. పుష్ప న్యాసః	23
14. అర్చనమ్	23
15. మంత్రహీనార్చకః	24
16. తులసీ ముఖ్యత్వం	24
17. పూజార్హ పుష్పాణి	24
18. హవిః ప్రమాణం	25
19. విష్ణు పంచదినాని	27

తృతీయ శతకే

విషయము	పుట
1. ఉత్సవశబ్దార్థ భేదాని - దిన సంఖ్యా నిర్ణయః	30
2. ధ్వజపట లక్షణం	30
3. ధ్వజదండ విషయః	31
4. మంటపాదీనాం లక్షణాని	32
5. ఉత్సవే అగ్నికుండ సంఖ్యా నిర్ణయః	32
6. దినక్రమేణ వాహన వాద్యా దీనాం - నిర్ణయః	32
7. ఋత్విఙ్నియమనం	32
8. ఉత్సవ క్రియా సరళిః	33

విషయము	పుట
9. తిథి దైవత్యాదీనాం పాత్రద్రవ్య - అధిపతి నిర్ణయః	34
10. తిథీనామధిపతయః	34
11. వారదైవత్యాని	34
12. దినక్రమేణ పూజనీయ పుష్పాణి	34
13. ఏకాహికోత్సవః, నిమిత్తంచ	35
14. ఉత్సవ కాలః	35
15. ఉత్సవ క్రమః	35
16. ప్రాయశ్చిత్త ప్రకరణం	36
17. మహాశాన్తి హోమః	37
18. ఆచార్య సంకరె ప్రాయశ్చిత్తం	37
19. పునః ప్రతిష్ఠా లక్షణం	37

విషయము	పుట
20. మాసం కాలార్చనాహీనే ప్రాయశ్చిత్తం	37
21. అబ్ద విహీనే ప్రాయశ్చిత్తం	38
22. హవిష్పాక విధిః భేదాః	38
23. మానపరిభాషా	39
24. శ్రేష్ఠాపదంశాః	39
25. హవిర్భాగం అర్చకస్య	40
26. హవిర్హీన ప్రాయశ్చిత్తః	40
27. హోమహీన ప్రాయశ్చిత్తః	40
28. ఉత్సవ నిష్కృతిః	40
29. స్నపన ప్రాయశ్చిత్తం	42
30. తంత్ర ద్వైవిధ్యమ్	42

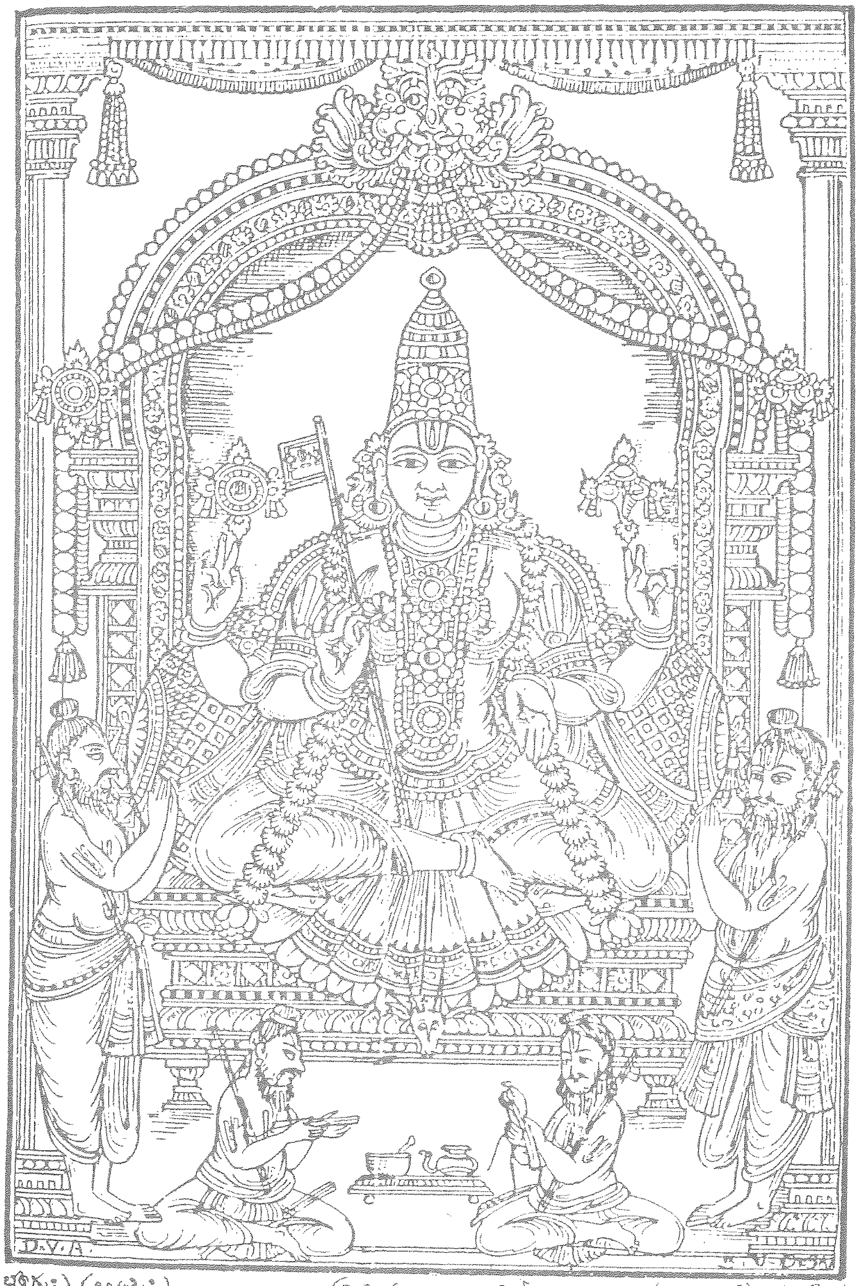

(భృగుః) (అత్రిః) (విఖనసాచార్యః) (కాశ్యపః) (మరీచిః)

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః

త్రిశతి - ప్రథమ శతకమ్

శ్రియైనమః, శ్రీలక్ష్మీనారాయణాయనమః.

శ్రీవిఖనస గురవేనమః

గ్రంథకర్తుః ఇష్టదేవతాప్రార్ధనా

యన్మాయ యాసీజ్జగతః ప్రతిష్ఠా । సత్యాత్మ నోర్చా వరరూప భాజః
యస్యప్రతిష్ఠా ధృవకౌతుకాద్యాః తస్మైనమశ్శ్రీ రఘు నాయకాయ ॥ ౧

బేర నిర్మాణయోగ్యశిలాః

స్నిగ్ధైకవర్ణాతిఘనా సదైర్ఘ్యా ఘంటారవా స్యాదపి పుం శిలాచ ।
యా స్థూల మూలాగ్ర కృశాగ్రదేశాః కాంస్యధ్వనిః స్త్రీ దృషదీరితాచ ॥ ౨

స్థూలాగ్రదేశా కృశమూలదేశా హీనస్వరా సాచ నపుంసకాఖ్యా ।
ఇత్యాది సల్లక్షణ లక్షణీయా శిలాహి తత్తత్కరణే పరీక్షా ॥ 3

పుం బేరం పురుష శిలావినిర్మితం స్యాత్ స్త్రీ బేరం భవతి వధూ శిలా కృతార్చం।
ప్రాసాదాద్యపిచ నపుంసకాశి (కోప)లాద్యైః ఏకాశ్మన్యపి భవతశ్చ దేవదేవ్యౌ ॥౪

పాలికాదీనాం లక్షణమ్

కుర్యాదంకుర పాలికాఘటశరావానత్ర మాత్రాంగుళాన్ ।
వృత్తాన్షోడశ భానుదిక్శృతియుతాన్ ప్రత్యేక వర్ణాన్క్రమాత్ ।
ప్రాదేశద్వయపాలికోచ్ఛ్రయవిధిస్స్యాయం షడంశం పదమ్ ।
త్వేకాంశం జ్వలనాంశ నాళమపరం ద్వ్యంశ స్తథాపాలికాః ॥ ౫

పాదాంతర్విపులం దశాంగుళయుతం చార్ధాంగుళం భిత్తికమ్ ।
నాళాంతశ్చతురంగుళం నళినవద్భిత్తిస్తథై కాంగుళమ్ ।
వక్త్రాంతర్విపులం చ షోడశమితం నాళంకృశం తత్రకమాత్ ।
కుర్యాద్ద్వ్యంగుళమష్టతారమఖిలం చైవం విధాః పాలికాః ॥ ౬

కుంభస్యోదర విస్తృతం యమమితం చార్ధాం గుళం భిత్తికమ్ ।
స్యాత్పంచాంగుళమానమోదరతతం భిత్తిస్తథైకాంగుళమ్ ।

కంఠైకాంగుళతుంగమోష్ట వలయం చైకాంగుళం కుంభవత్ ।
చాత్తుర్ద్దిక్షుచ భాగవిస్తృతచతుర్ద్వారం ఘటం కారయేత్ ॥ ౭

తత్పాలికావద్ద్విపదంచ శేషం । కుంభేశరావేతు విశేషఏషః ।
తాలంముఖం చాంగుళమష్టతారం । పాత్రాణివా సంస్కృతపాలికావా ॥ ౮

అంకురారోపణమ్

సుస్థండిలే తండులమండితేచ । స్వహస్త కే మధ్యకృతం త్రివేదికమ్ ।
బ్రహ్మ్యంచపీఠ ప్రతిహారశోభితే చతుర్దిశంప్రాగుదగేవసర్పరాట్ ॥ ౯

యామ్యేగణః పంక్తిపతిశ్చపశ్చిమే । సభూతరాడ్ద్వార ఉదక్పురః పదే ।
సోమో ఽ ధశాన్తః పరితోజయాదికా । అజాదయస్తత్పతయో ఽంకురార్పణే॥౧౦

సశాలిధాన్యే చతురశ్రరాశౌ ।పైష్టో ఽ ష్టసూత్రైస్తు యథేష్టమానాత్ ।
ప్రాగుత్తరాంతం విభజేత్పదాని । చైకోనపంచాశదతోభవంతి ॥ ౧౧

పూర్వోదితః పద్మభవస్త్రివేది పీఠేస్థితం ప్రాఙ్ముఖమర్చయేత్తమ్ ।
శుభ్రాంబరాందక్షిణత స్థిరాంగాం సావిత్రికాం వామసరస్వతీంచ ॥ ౧౨

క్రమాజ్జయాఖ్యాం విజయాంచ విందాం సుపుష్టి కామప్యథనందకాంచ ।
కుముద్వ తీముత్పలకాం విశోకాం దిక్ష్వేవ మష్టాప్పరసో ఽ ష్ట సూక్తాః॥ ౧౩

ఈశాద్యదిత్యన్తముదీరితాంశ్చ దేవాంశ్చతుర్వింశతికాన్పరీతాన్ ।
శేషంజయన్తే మిహిరేగణేశం, గ్రహక్షతేతార్క్ష్యపదం తు చక్రమ్ ॥ ౧౪

గంధర్వకోష్ఠే, ప్యథపంక్తిరాజం సుగ్రీవకోష్ఠే, ఽప్యసురేంద్రకోష్ఠే ।
భూతేశ, మబ్జంచ తథైవముఖ్యే , తథార్గళేశాన్తమథార్చయేత్తాన్ ॥ ౧౫

శ్వేతాంబరం శ్యామనిభం సమౌళిం స్వదక్షిణే ఖడ్గధరంచ వామే ।
స ఖేటకం స్థూలకమక్షమాలా ఫలాన్వితం వస్త్ర సుదంష్ట్రయుక్తమ్ ॥ ౧౬

ధృతోర్ధ్వపుండ్రం ప్రతిహారపాలం మృదుం స్థితం పంక్తిపతింసుభూషమ్ ।
పూర్వోదితంసోమమిమంమృగాంకం సాబ్జాసనందోః కుముదోత్పలాఢ్యం ॥ ౧౭

హైమోపవీతం ద్విదృశంచసౌమ్యం ధ్యాయేజ్జలే భాసురదక్షిణాస్యమ్ ।
పూర్వోదితాం పద్మ కరాంచ కృష్ణాంసుఖోపవిష్టాంమధుకీరవాణీమ్ ॥ ౧౮

లోకప్రవృత్తామపిపాలి కాసుతాం మేదినీమప్యభిజి ద్భవాంచ ।
రాకాంసురక్తాంబుజవల్లభాంచ సహేమశుక్లద్యుతిముజ్జ్వలాంగీమ్ ॥ ౧౯

నామాదిబీజాక్షరసంయుతాంచ ఛిద్రేషుకుంభేషు సమర్చనీయా ।
సితాఽసితాం పద్మకరాంచ తన్వీం శమీప్రసూనాభవరాంబరాం తామ్ ॥ ౨౦

చైత్రోద్భవాం మందమరాళగాంతాం సితాలకాంపీనఘనస్తనీంచ ।
నామాదిబీజాక్షరకాం పితౄణాం, హితాంపృథుశ్రోణిభరాం సుమధ్యామ్ ॥౨౧

దేవీంసినీవాల్యభిధాం సమూర్తిమంత్రైశ్వరావేషుసమర్చనీయా ॥
ఇత్యంకురావాపనలక్షణంహి యచ్ఛాస్త్ర సారం పరిగృహ్యచోక్తమ్ ॥ ౨౨

అంకురాణాం వర్ణఫలాని :

శ్యామే ద్రవ్యస్యనాశో ఽరుణరుచికలహస్తి ర్యగగ్రేతురోగో ।
మృత్యుస్స్యాదప్రరోహే ఽంకురఉరుశుభదం పీతశుక్లోర్ధ్వరోహే ।

అంకురావాప, వాస్తుపూజావశ్యకతా :

కర్తా సామాన్యతోవై హరికృతిషునచేత్కర్షణం ప్రాగ్ద్వితీయం ।
పూజార్థం వాస్తుపానాం నియతమితి వదన్త్యర్పణంచాంకురాణామ్ ॥ ౨౩

ప్రతిష్ఠాముహూర్త విచారః

మాసాశ్చత్వార ఆద్యా ఉదగయనయుతాః ఫాల్గుణాద్యాస్సపౌషాః ।
ఊర్జేషుశ్రావణోమాధ్యమమ థశుచిరప్యత్రనీచోనభస్యం ।
మాఖం మార్గం విహాయోత్తరవిధి హరిషు స్వాతిముఖ్యానిభాని ।
కుర్యా ల్లగ్నేప్రతిష్ఠా శుభ జయ తిథయ స్సౌమ్య గుర్వబ్జ వారాః ॥ ౨౪

ఆచార్య లక్షణం :

వైఖానసేన కృత జాతకసత్క్రియాఢ్యం
సూత్రేణ వేదయుత వైష్ణవ విప్రముఖ్యం
వైఖానసాగమ విదం చతురం సుశాన్త
మాచార్యవర్య మనఘం వరయేత్సుధీరం ॥ ౨౫

ఋత్విగ్లక్షణం, సంఖ్యాచ

ఏవం విధాంస్తదనుషోడశ ఋత్విజశ్చ
తద్ద్రవ్యసాధన నియోగ సమర్థ విప్రాన్
అన్యా న్ జి తేంద్రియ గుణా న్వృణుయాచ్చసర్వా
న్కర్మాన్త దర్భశయనా న్నియతాశనాంస్తాన్ ॥ ౨౬

దృగుస్మేషార్థం ద్వావిహచ సుముఖే పంచశిఖినా
కృతేపక్షైకో ఽబ్జాగ్నయఇతి తథాహోతృవిషయే
పరిచారార్థం ద్వౌ స్నపన కరణే స్థాపనవిధౌ
క్రమేణైవం వృత్వా సకలవినియోగర్త్విగయనం ॥ ౨౭

సంభారాః :

వస్త్రాణి ధాన్యాని సువర్ణజాతం గావస్సవత్సామణయోనవస్యుః ।
ఇత్యేవ మాదీని యథోపయోగం ద్రవ్యాణి శక్త్యా నవమాహరేత ॥ ౨౮

నయనోన్మీలనం :

విలోచనోన్మీలన మత్రతూక్తం ద్విధాహ్యమంత్రంచ సమంత్రకంచ ।
అమంత్రకం శిల్పి విధేయమేత త్సమంత్రకం చే ద్గురుణావిధీయతే ॥ ౨౯

అధివాసాః

గవ్యాధివాసశ్చ పయోధివాసో జలాధివాసస్త్రి విధో ఽధివాసః ।
క్రమాదధేశాన మథర్వవేదం జలేశమాహుస్త్వధిపానమీషాం ॥ 30

స్నానశ్వభ్రం

దేవాలయాదుత్తర కూటమధ్యే బింబాధికాయామ తతంచనిమ్నం ।
తద్బింబదఘ్నం త్వవటం దృమాణాం ద్రోణీందృఢాంచావరణంచకార్యం ॥3౦

యాగశాలాలక్షణం

దేవాగారాత్పూర్వతో యాగశాలా చాతుర్ద్వారీ షోడ స్తంభయుక్తా ।
చాతుర్హస్తం స్తంభమధ్యే త్రిపంక్తిః బాహ్యేవృత్తిః మధ్యశయ్యావితర్దిః ॥ 3౨

శాలాయాఃతోరణాని, అలంకరణంచ ।

ప్రాగశ్వత్థం దక్షిణౌదుంబరంచ ప్రత్యక్ప్లక్షం చో త్తరద్వార్వటంచ ।
ఏవం కృత్వాదారు శూలాస్త్రయోర్ధ్వేద్వారే ద్వారే దర్భమాలాదియుక్తాం 33

సభ్యకుండలక్షణం

ద్వాత్రింశత్ప్రమితోర్ధ్వవేది తదధో వేదిద్వయం బాహ్యతః ।
వేదీనాం యుగ భూత భాగవితతం నిమ్నం దశాష్టాతువా ।
వేదాశ్రంప్రతివేదికో దయయుగం మధ్యే చతుర్వింశతిః
వ్యాసం ప్రాగ్దిశి సభ్యకుండముదితం కుర్యాత్త్రివేద్యన్వితమ్ ॥ 3౪

ఆహవనీయ, ఔపాసనకుండయోః లక్షణం

ద్వాత్రింశత్ప్రమితోర్ధ్వవేది రితరా బాహ్యే తథావేదికా
వేదభాగ తల్పోచ్ఛ్రయే రసమితం నిమ్నంతు వేదాశ్రకం
ప్రాచ్యా మాహవనీయ కుండముదితం తద్భేదమేవోచ్యతే
యద్వ్యౌపాసనమూర్ధ్వవేద్యుదితయా మాత్రాద్వయంజ్ఞాయతే ॥ 3౫

పౌండరీకాగ్ని కుండలక్షణం

వృత్తం భ్రామణకం త్రివేదిసహితం తస్యోర్ధ్వవేద్యాస్తతం ।
సప్తత్రింశతి తాంగుళంచ వితతో త్సేధౌతు వేద్యోర్యుగం
యుక్తం షోడశభిర్దళైః రసమితాధోవేదిరష్టాంగుళం
నిమ్నంవాధదశాంగుళం దిశిశుచేస్తత్పౌండరీకం స్మృతం ॥ 3౬

అన్వాహార్యకుండలక్షణం

చంద్రార్ధాకృతి రూర్ధ్వవేదిరుదితో యామ్యోత్తరం త్రింశతా
యుక్తం ప్రా గపరం తు షష్ఠిసహితం ప్రత్యేకభాగోచ్ఛ్రయం ।
తద్వద్విస్తృతవద్ద్వివేదిసహితం షణ్ణిమ్నకం దక్షిణే
తే ఽన్వాహార్యమిదం వదన్తి మునయః కుండంతు రామప్రియం ॥

నైర్ ఋత్యాం వాస్తుపూజావేదిః
పశ్చిమే గార్హపత్యాగ్నికుండలక్షణం

నైర్ఋత్యాం దిశివిష్టరం ప్రతిదిశం తద్వేర పీఠాద్యుగం
వేదాశ్రన్తు సమద్వివేదిసహితం చైకైక తారం యుగం
వృత్తం పశ్చిమతోద్వివేదిర సయుగ్నిమ్నం తథాపాద్మికం
కుండం షోడశపత్రవేది రహితం తద్గార్హపత్యం స్మృతమ్ ॥

వాయవ్యేంకురవేది: ఉత్తరే అవసథ్యకుండలక్షణం

తాలోచ్చా చతురస్రకానిల పదే అంకూరవేదిస్త్రిభిః
హస్తైస్సాయుత విస్తృతోత్తరపదే తత్రావసథ్యం యవైః
షడ్భిష్షడ్గుణితాష్టకోపరిలసద్వేదిః ద్వివేదీతయోః
భాగోత్సేధ తతం పురోగ్రసహితం నిమ్నంతు కర్మాంగుళం ॥

స్నానవేదిః, ఔపాస నాగ్నికుండలక్షణం

నిత్యౌపాసనవత్ ద్వివేది సహితాస్నానార్ధవేది స్స్మృతా
తత్రైశాన్యపదే తదుత్తర పదే తద్వారి మార్గో భవేత్
సర్వం పారిషదగ్నికుండ ముచితం చౌపాసనాగ్నిక్రమమ్
తత్తద్గేహపురస్థలే ఽపి యదివా సభ్యేసహైవాచరేత్ ॥

శ్రేష్ఠస్సర్వ సుపర్వణామపి విధిః ప్రత్యేక కుండక్రమాత్
దిక్పాల క్రమ క్లుప్తకుండ విధినా హోమోన్వితో మధ్యమః
పంచాగ్నిక్రమసర్వహోమ సహితో దేవస్య యస్యో ఽత్తమః ।
సర్వత్రా ఽపిచ శాంతతార్క్ష్యసహిత స్సభ్యేతుహోమో ఽధమః ॥

అరణి లక్షణం

అశ్వద్ధీ మరణిం శమీ తరుకృతాం హన్యాద్ద్వితాలాయతాం ।
భాగోత్సేథ షడంగుళప్రవితతాం కుర్యాత్తథోర్ధ్వారణిం ।
హస్తాయామతదర్ధనాహ సహితం దండం శిఖైకాంగుళం ।
మూలాగ్రేచ తథాగ్నిహోత్రమథనే కుర్యా చ్చ రజ్జ్వావృతమ్ ॥ ४२

స్రువ లక్షణం

స్రువో ద్వితాలాయతవాన్ కృశాగ్రం దండోర్ధ్వ వృత్తే బిలమంగుళేద్వే ।
అర్ధాంగుళం భిత్తి యుతం బిలాంతం షణ్మాష మగ్నావట యుగ్మమాహుః ॥४3

స్రుక్ లక్షణం

స్రుచం స్రువాయామవతించ కుర్యాదబ్జార్ధ కోశాభషడంగుళాగ్రం ।
మధ్యేబిలం ద్వ్యంగుళమస్యతస్మా దగ్రాంతకుల్యాఘృతధారయాస్తామ్ ॥ ४४

జుహూలక్షణం

జుహ్వాయామమపి ద్వితాల మధరో దండ స్తదర్ధః క్రమాత్ ।
క్షీణోష్టాంగుళ దీర్ఘ షడ్విపులయు గ్వేదాశ్ర మేకాంగులమ్ ।
భిత్త్య ర్థాంగుల నిమ్నవర్తుల బిలం వేదాంగు లై ర్విస్తృతమ్ ।
షడ్దీర్ఘం త్వథసామ మోష్ఠ సదృశం కుల్యాజ్యధారాయుతామ్ ॥ ४५

ఉపజుహూలక్షణం

కుర్యాచ్చోపభృతం యమద్వయ మితాం మూలం తదర్ధం క్రమాత్ ।
క్షీణం దండమథాష్ట కాఙ్గులిరసాఙ్గుల్యాయతైర్విస్తృతమ్ ।
వేదాశ్రం త్వథశేష మగ్రమఖిలం త్ర్యంశాంగుళోష్టం బిలమ్ ।
వృత్తం తచ్చ తురంగుళం తదవధేః కుల్యాజ్యధారాయుతామ్ ॥ ४६

అగ్నిహోత్రహవణిలక్షణమ్

షడ్వింశత్ప్రమితాగ్నిహోత్రహవణిం దండోథరష్టోడశాం
గుళ్య ర్యాంగుళినాహదండ శిఖరే వృత్తంచ పంచాంగుళం ।

మధ్యే భాగకృతం బిలం పరిగతా భిత్తిస్తథైకాంగుళం ।
శేషం పంచగుణాంగుళోంగుళిమితా, కుల్యాగ్ర ధారాగ్రగా ॥ ౪౭

దర్వీలక్షణమ్

షడంగుళాగ్రాయతభాగవిస్తరా మూలేచ పంచాంగుళివిస్తృతోచ్చా ।
అగ్రాచ్చ మూలా త్కృశభాగమధ్యా । దండోఘనైం కాంగుళిరేవదర్వీ ॥ ౪౮

స్రువాదీనాం దారు నిర్ణయః

స్రువాదిమాత్రాంగుళమాని ఖాదిర
స్రువో జుహూ స్రుక్చ పలాశనిర్మితే ।
వినిర్మితా భృత్యుపభృద్వికంకత
ద్రుమేణతుప్రోక్షణి కాచ కుర్యాత్ ॥ ౪౯

స్రువాదిపాత్రేషుచ దండమూలమర్కాగులంచాగ్ర తదర్ధనాహమ్ ।
పాలాశ మశ్వత్థ దళంజుహూప భృతఃకృతం ఛత్ర మధాగ్నిహోత్రే ॥ ౫౦

అష్టమంగళ పంచాయుధాని

హస్తాయామ తదర్ధ విస్తర యుతాం దండాంగు ళైస్తద్ఘనామ్ ।
వేదాశ్రం ఫలకాం విధాయ సతి తన్మధ్యేచ సప్తాంగుళమ్ ।
కుర్వీతోన్నత మష్టమంగళ చయం శ్రీవత్సముఖ్యం తథా ।
పంచాస్త్రాణిచ చక్రశంఖ ధనురస్యుద్యద్గదా ఖ్యాన్యపి ॥ ౫౧

అగ్నిప్రణయనక్రమః

శ్రీవైఖానస సూత్రసార విధినా తద్వాస్తు కర్మావధౌ ।
ప్రత్యగ్వహ్నిముఖే కృతే ఽగ్నిమిమమన్వాహార్యకే సంనయేత్ ।
పశ్చాదాహవనీయకే ప్రణయనం కృత్వావసత్థ్యే తథా ।
పశ్చాత్సభ్యముఖే ప్రణీయ్య చ తథా తత్పౌండరీకేతథా ॥ ౫౨

కుండాధిపదేవాః

అన్యత్రాపి గురుః ప్రణీయవిధినా మన్త్రైస్తథాచోదితైః ।
ఇన్ద్రాద్యర్చన మూర్ధ్వవేదిషు తథా బాహ్యాధిపా నచ్యుతమ్ ।

సత్యంవై పురుషానిరుద్ధ విబుధౌ వహ్నౌతు సర్వంక్రమాత్ ।
సభ్యేవిష్ణుమథాబ్జకేచ పురుషం సత్యంచ నారాయణమ్ ॥ ౧౩

యజ్ఞే ఇంద్ర ప్రజాపతి విష్ణూనాం ప్రధానత్వం

అన్యేషామపి యజ్ఞదైవత పురోవిశ్వాంత్సురానర్చయేత్ ।
ఏకాధ్వర్యురయం సవైష్ణవమిదం సర్వం యజేదస్ఖలన్ ।
"యజ్ఞోవా" ఇతి చ శృతే స్సగుణితార్వ్తేతుర్హి విష్ణుస్స్మృతః ।
సర్వం నిష్ఫలమేవ తేనరహితం కర్మాపి ధాత్రా కృతమ్ । ౧౪

కుంభలక్షణమ్

ద్విద్రోణోదక పూర్ణమత్ర కనకం రౌప్యంచ వా తామ్రజమ్ ।
నోచేన్మృణ్మయ మేవ దోషరహితం బింబారుణం నూతనమ్ ।
కుంభంసంవృత తంతువేష్టన మురుక్షౌమ ద్వయావేష్టితమ్ ।
కర్పూరాదియుతం సకూర్చ సకుశం సత్పల్లవం సాక్షతమ్ ॥ ౧౫

రత్నాఢ్యం కనకాష్టమంగళ యుతం పంచాయుధై రంచితమ్ ।
వర్ణాంక స్రువ ముఖ్య పాత్ర యుగయుక్సీర ప్రతోదాం కుశమ్ ।
ఛత్రైశ్చామర కేతువైద్యుతలతా సన్మేఘ విద్యుద్యుతమ్ ।
ప్రాహుర్భాసుర ధాన్యపీఠ మృషయస్తం ధ్యాన కుంభంహరేః ॥ ౧౬

ప్రాణాయామః

ప్రాహుస్స్వస్తిక మాసనం కృతధియశ్చోర్ధ్వం పదం దక్షిణమ్ ।
వామంపాదమధోనిధా యచ పున ర్జా న్వంతరేంగుష్ఠ కౌ ।
కృత్వాచాక్షి ని పీడనం ఋజువపుః కించి త్కృతోర్ధ్వాననః ।
దన్తైర్దన్త నిఘట్టనం దృఢతరం నాసాగ్ర నిక్షేపణమ్ ॥ ౧౭

ప్రాణాయామ విధి స్త్రిధాప్యభిహితస్తద్రేచకః పూరకః ।
కుంభస్యాదిరజస్ర నిశ్శ్వసి త కృన్నిశ్వాస పూరోదరః ।
అన్యే నిశ్శ్వసనస్య రోధకఇతి ప్రాప్తోహి యోగాధ్వనా ।
స్వాయత్తం నిజచిత్త మాత్తమమునా కుర్వాచ్చబాహ్యేంద్రియమ్ ౧౮

కుంభపూజావిధి ః

సంయుక్తం ప్రణవైర్హృదిప్రథమకం బీజం తథావిన్యసే
త్కుంభాంభస్యమలార్ధ చంద్రసదృశం సచ్చంద్ర కాంతోపమమ్ ।
మధ్యేచాష్ట దళాబ్జ మధ్యసదన శ్యామం ద్విబాహుం కరే -
సాంభోజం చ మకార బీజసహితం మాహేంద్రకం మండలమ్ ॥ ౫౯

తన్మధ్యే ఽపి చమండలే సరిసిజే శ్వేతోత్పలాభంతథా ।
పూర్వాకార వకార బీజ సహితం తద్వారుణం మండలం ।
తన్మధ్యే ఽపి ఽచ తుర్భుజం సురుచిరం స్వర్ణప్రభం చా దిమం ।
బీజం శంఖ సుదర్శనాభయ కటిప్రాప్తైః కరై రంచితమ్ ॥ ౬౦

న్యస్యాష్టస్వపిదిక్షుచ ప్రణవకాన్విన్యస్య సర్వాన్పున ।
శ్చైకేన ప్రణవేన వేష్టన యుతా న్కుర్యాద్గురుర్బుద్ధిమాన్ ।
ధీయోగాత్మ సమాధినా పరిచితం ధ్యాయేదచిన్త్యం విభుమ్ ।
సర్వాధార మమేయమాద్య మఖిలంనిత్యాత్మకం నిష్కళమ్ ॥ ౬౧

పరమాత్మనః స్థితి నిరూపణం, ధ్యానం, ఆవాహనంచ

క్షీరేసర్పిరసం ఫలేరసమివామోదం ప్రసూనేయథా
సర్వవ్యాపినమచ్యుతం సవికలం సంకల్ప్య చావాహయేత్ ।
కుత్రావాహనకం విసర్జనమిదం విష్ణోరయుక్తం యది ।
ప్రారణ్యాం ప్రవిలీనవహ్ని మథనాద్వహ్నేర్యథాసన్నిధిః ॥ ౬౨

తద్వద్ధ్యానవశేన భక్తహృదయే విష్ణోర్భవేత్సన్నిధిః ।
తస్మాత్తం హృదయే గురుస్తు సకలం సంకల్ప్య చావాహయేత్ ।
దేవం తప్త సువర్ణ వర్ణమమలం రక్తాస్యహస్తాంఘ్రికమ్ ।
రక్తాక్షం చ సుఖోద్వహం వరశుకీ పింఛాంబరం బిభ్రతమ్ ॥ ౬౩

విష్ణుం తం ప్రణవాత్మకం మకుటినం యజ్ఞోపవీతాన్వితమ్ ।
శ్రీవత్సాఙ్కధరం చతుర్భుజయుతం శ్రీశంఖచక్రాన్వితమ్ ।

ఆత్మానం పరమం పరాత్పరతరం దేవంచ దేవ్య (వ్యా) న్వితమ్ ।
ధ్యాత్వా కుంభగతే ఽంభసి స్ఫు. టతరం చా వాహ్య, పూజ్యం ముదా ॥ ౬౪

సప్త (చతుర్దశ) కలశస్నపనమ్

దేవాగ్రే పరికల్ప్య తండుల కృతాం దండాకృతిం పంక్తికామ్ ।
యామ్యాద్యుత్తరగాం తథా పృథగిమాం పంక్తించదేవ్యోస్తథా ।
క్షీరాజ్యం మధుసర్షపాక్షత కుశైర్గన్ధైశ్చ మిశ్రోదకాన్ ।
సోపస్నాన యుజో ఽత్ర సప్త, కలశా, న్న్యస్యోక్త కై ర ర్చయేత్ ॥ ౬౫

ధ్యాత్వాధర్వణ సామవేద, ఋచరా, దిత్యా స్థ థా కాశ్యపమ్ ।
సప్తర్షీ నృతుకాం స్థధా క్రమవశాత్త్రీ రాద్యధీ శాన్సురాన్ ।
దశ్రౌ వత్సర వాయు దేవగణికా న్స్మారుతం తక్షకమ్ ।
సోపస్నాన సురాన్గురుంచ సతతం సంపూజయేత్తత్క్రమాత్॥ ౬౬

రక్షాబంధనం

హైమే రాజతకేచ తామ్ర [I]కలితే కాంస్యేధవా పాత్రకే ।
ద్రోణాద్యుత్తమ తండులే ప్రతిసరాం సౌవర్ణకీం విన్యసేత్ ।
కార్పాసేన కృతం చ వా[II]పరకరే దేవస్య బధ్నీత తత్ ।
దేవ్యో ర్వామ కరేకృతాం ప్రతిసరాబంధం విదుః కోవిదాః ॥ ౬౭

శయనాస్తరణం - పంచతల్పాని

షడ్ద్రోణైర్వరశాలిభిః ప్రథమతో ఖార్యర్థయుక్తండులై
స్తైషామర్థ యవై స్తదర్థ సుతిలై శ్చోపర్యుపర్యాస్తృతమ్ ।
ప్రాగగ్రైశ్చ కుశైర్యుతంచ శయనం తల్పాన్యతశ్చర్మజమ్ ।
పూర్వంరోమజ ముండజాండజయుతం తత్పశ్చిమం వామజమ్ ॥ ౬౮

సింహ వ్యాఘ్ర మృగాది చర్మజనితం తచ్చర్మజం రోమజమ్ ।
యచ్చావిస్ఫుట రోమనిర్మితమధో కార్పాస పింఛా పరైః ।

I కలిత = పొందబడినది II అపర కరే = ఊర్ధ్వ హస్తే

తత్తన్మృండజమండజం ఖగదళైః కౌశేయకం క్షామజమ్ ।
యత్తద్వామజ మాహురేవ మథమే పంచాపి వస్త్రాణివా ॥ ౧౯

వాసోభి ర్ధవళై ర్నవై స్సురుచిరైః కృత్వోపధాన ద్వయమ్ ।
శ్రీగన్ధైరవకీర్య పుష్పతులసీ పర్ణైశ్చ కర్పూరజైః ।
ధూపైర్దీప చయాష్ట మంగళ చయైః పంచాయుధై రజ్జురైః ।
సంకీర్ణం పరితో వితాన విలసత్కేతు ప్రభృత్యాదికైః ॥ ౨౦

శయనాధివాసః

దేవీభ్యాం సహదేవమేకశయనే సంశాయమేద్వారకం ।
చాస్తీర్యోపరి ధాన మంబర చయం సమ్భార వేద్యాం తతః ।
సౌవర్ణోత్తమ పాత్రకే నవమణీన్న్యస్యాధిపం పూజయే
ద్విష్ణుం రత్నచయాధి వాసన మధోకృత్వోత్తరాచ్ఛాదనమ్ ॥ ౨౧

సర్వదేవార్చనం

ప్రాగాది [1]ప్రతిహారదిక్షు చతురోవేదానధీయాతవై
యజ్ఞాగార వితర్దినా చ పరితః సర్వామరారాధనె ।
దేవస్యావరణ త్రయార్చన మధో గర్భాల యేశార్చనమ్ ।
ద్వార్దేవాన్మణికాదికాంశ్చ తదనున్యక్షాది దేవాన్ దిశాం ॥ ౨౨

హౌత్రప్రశంసనం

దేవస్యావరణ క్రమేణ సకలాన్ దేవాన్సమారాధయే ।
ద్ధోతా ఽహూయ సమర్చితో ఽథ యజతా వస్త్రాదిభిస్సంస్థితః ।
స్తోత్రం హోత్రక మంత్రకం సతి సతత్ప్రోక్తం తధోం కారకమ్ ।
శృత్వా సభ్యగురుస్సపత్రముకుళా నిధ్మానివహ్నౌక్షిపేత్ ॥ ౨౩

సమ్యక్ళప్త దశోక్త మంత్రవిధినా కర్తుశ్చ గోత్రం వదేత్ ।
గ్రామేకాశ్యపగోత్ర మత్రతు గురు ర్వి ష్ణ్వాది దేవాంస్తథా

I ప్రతిహార = ద్వారపాలకుడు

శర్మాంతం ప్రణిధౌతు దక్షిణదిశిహ్యావాహ్య హౌ త్రోదితాన్ ।
ధాత్రాదీ నుదగేవ జుష్ట కరణం స్వాహాకృతిశ్చా హరేత్ ॥ ౨౪

సభ్యాగ్నౌ సమిధా గ్నిహోత్రహవణీ పాత్రోపభృత్సృగ్జుహూ
రాదాయాజ్య చరూ సృవేణ చ పునశ్చాజ్యం చ హుత్వాక్రమాత్ ।
ఏవం వ్యాహృతికాంత సర్వ పరిషద్దైవత్య హోమావధిం ।
ముఖ్యం హోమ మిమం చరే ద్ది క్కుండేషు హోమం క్రమాత్ ॥ ౨౫

పౌండరీక హోమః

కుండేబ్జేంబుజ బిల్వపత్ర హవనం చా జ్యేన హోమస్తథా ।
పంచాగ్ని ష్వపరై ర్దధిప్రభృతిభి ర్హుత్వోప జుహ్వాతథా ।
హోమాంతే వరనృత్తగీత నుతిభి ర్వాద్యైశ్చ నానావిధైః ।
వేదై రంగయుతైశ్చ సూక్తపఠనై స్తద్రాత్రి శేషంనయేత్ ॥ ౨౬

ప్రతిష్ఠాదినే ఉషఃకాలకృత్యమ్

ఋత్విగ్భిస్సహదేశికః పునరుషః కాలే ऽవగాహ్యాచమేత్ ।
సంధ్యాదీ రవసాయ్య సూత్రవిధినా ప్రాభాత కీస్స్వక్రియాః ।
నత్వోద్ధా ప్యహరిం విమోచ్యవసనం శుద్ధోదకైస్స్నాపయేత్ ।
ముక్త్వా కౌతుక మన్యభూషణ చయై స్సంభూష్య సంపూజయేత్ ॥ ౨౭

రత్నన్యాసః

పీఠశ్వభ్రగ పంచవింశతిపదే బ్రహ్మాది దేవార్చనం
బ్రహ్మస్థాన ఇభం తతః ఖగపతిం బ్రాహ్మం మణిం మధ్యమే ।
వజ్రం మౌక్తిక Iవాలవాయజ లసచ్ఛం ఖస్తథా స్ఫాటికం ।
పశ్చాత్పుష్యమణిం తతశ్శశిమణిం నీలం క్రమాత్థాపయేత్ ॥ ౨౮

ఇంద్ర పావకయోర్మధ్యే విన్యసే దమృతాశ్మకమ్ ।
యమా గ్న్యోర్లోహితాశ్మానం మధ్యేతు యమ నీలయోః ॥ ౨౯

తథోత్పల మణిం న్యస్య ప్రవాళం నీలపాశినోః
మనశ్శిలాం పాశివాయ్వోః శుక్తిజం వాయుసోమయోః ॥ ౩౦

I వాలవాయజ = కొండ సందిచ్చిన నేలయందు పుట్టినది.

విమలం మణిమింద్వీశ దిశోరీశాన శక్రయోః ।
కురువిందం తథైంద్రాది దిగంతర పదేషుచ ॥ ౮౧

గైరికం హరితాళంచ మనః పాషాణకాం జనే ।
సీస పారద సౌరాష్ట్ర ద్రవ్య గోరోచనానిచ ॥ ౮౨

అష్ట ద్రవ్యాణి విన్యస్య శాలివ్రీహి యవాంస్తథా ।
నీవార షష్టికాన్ మాషాన్ముద్గా న్తిల సుతిల్వకాన్ ॥ ౮౩

సువర్ణకృత రూపాణి శ్రీవత్సాదీని విన్యసేత్
పంచాస్త్ర వర్ణ చిహ్నాని సుధయా పూరయేద్దృఢమ్ ॥ ౮౪

గురోర్దక్షిణాదానప్రకారః ప్రమాణంచ

కర్తాధ్వరాలయ ముపేత్య గురుం మహాంతం ।
సమ్యక్ప్రణమ్య వసనాది భి రర్చయిత్వా ।
యద్దక్షిణాం హరిపురో భువిహేమముఖ్యాన్ ।
తాంసోదకాంచ గురవే ప్రదదీత శక్త్యా ॥ ౮౫

చతుష్షష్టిస్తు నిష్కాని ప్రదద్యాద్గురవేన్నృపః ।
చత్వారిం శత్తథాష్టౌచ ఋత్విగ్భ్యశ్చైక వింశతిః ॥ ౮౬

కుంభానయనం

ప్రాప్తేముహూర్తే యజమాన యుక్తో
గురుస్తు సన్నాహ యుతస్సకుంభః ।
దేవ్యాదియుక్తం హరిణాలయస్య ।
ప్రదక్షిణం సంస్తుతిభిశ్చ కుర్యాత్ ॥ ౮౭

బింబస్థాపనమ్

ఆవిశ్య సద్మోచిత ధాన్యపీఠే విన్యస్య కుంభం కృతపీఠమధ్యే ।
దేవం ప్రతిష్ఠాప్య సకౌతుకంతు బ్రాహ్మోపదేస్థాపనమత్రకుర్యాత్ ॥ ౮౮

తద్దక్షిణే స్నాపన ముత్తరేతు తథోత్సవం దక్షిణ వామయోశ్చ ।
శ్రియం మహీముత్తరతో ఽన్యపీఠె సంస్థాప్య భక్త్యాబలిబేర మేవమ్ ॥ ౮౯

వ్యాహృతి న్యాసః

సువర్భువర్భూరితి బింబమూర్ధ్ని నాభ్యం ఘ్రిషున్యస్య చ తత్స్వరూపమ్ ।
షండః 'పుమాన్' స్త్రీర్ఋగ్యజుషీచసామ మయాస్సిత స్వర్ణ సుమేచకాభాః ॥ ౯౦

రక్తంసితశ్యామ నిభాంబరాశ్చ సఖడ్గ దండప్రసవాః ప్రసన్నా ః
సితంచసౌమ్యం నయనౌచతేషాం ఋుష్యాదికం త్రైష్టుభమేవఛందః ॥ ౯౧

విష్ణుశ్చదేవః పదయోర్యకారో హృదిత్వకారశ్చ తయోస్స్వరూపమ్ ।
పుమాన్య కారః కనక ప్రభశ్చ శ్వేతాంబరో ఽసౌద్విభుజ స్సపుష్పః ॥ ౯౨

దండం దధద్వాయు జవస్తథాంతర్యామీ మునిశ్ఛంద యితీరితంస్యాత్ ।
గాయత్రి మంత్రస్య సమోధిదేవః స్మరేద్యకారంచ పుమాన కారః ॥ ౯౩

కదంబ పుష్ప ప్రభ పీతవస్త్రో చతుర్భుజో వైభవ శక్తి రూఢః ।
శశంఖ చక్రాభయ కట్యుపేత హస్తస్తథా బ్రహ్మ ముని స్సృతశ్చ ॥ ౯౪

ఛందస్తు గాయత్రి మథాధిదేవం పరం పురాణం పురుషం స్మరన్తి ।
ధ్యాత్వా ఽక్షరం సంస్కృత భాషయైవ లిఖేద భేదం పృధగక్షరాణి ॥ ౯౫

బింబే ఆవాహనమ్

అవేష్టనంస్యాత్ప్రణవేన కుంభే శక్తించ కూర్చేన హరేస్తుమూర్ధ్ని ।
సంస్రావ్య విష్ణ్వాది నవాది మూర్తీ నావాహయే ద్దిక్షు తథాక్రమేణ ॥ ౯౬

దేవానాం, శ్రీ, భూమ్యోః బీజాని

దిక్పాలకాన్తం త్వథదక్షిణేష్వ్య దీచ్యాం శ్రియం, క్ష్మా మనయోస్తుబీజె ।
శ్రీ కార మాద్యంహి, పరంలకారం అజే (బ్జే) మకారం గిరిశేష్వకారమ్ ॥ ౯౭

అనన్యశాస్త్రోదిత బీజభాజో నామాదివర్ణా అపి(ధి)వాస బీజాః ।

సంబంధ కూర్చమ్

సంబంధ కూర్చం ధృవ కౌతుకాన్తం (ర్ధం) ప్రక్షిప్య బింబేషు చ కౌతుకేవ ॥౯౮

కౌతుకావాహనమ్

హేమాదిపాత్రే ఽక్షత పుష్ప కూర్చయుక్తాంబునా దీపమిహైవదీపాత్ ।
ధ్యాయన్ ధృవా త్కౌతుక ఏవ బింబే చావాహ్య దేవీం శ్రియమేవ ముర్వీమ్ ॥
౯౯

ధాత్రాదీనామాహనమ్

తథైవ బేరాణ్యపరాణి పశ్చాత్కుం భాంభసా తత్పరిషశ్చ (తశ్చ) దేవాన్ ।
ఆవాహ్య ధాత్రాదిమ సర్వదేవాన్ స్మృత్వాత్ర పుణ్యాహమధాపి వాచ్యమ్ ॥
౧౦౦

అర్చనం, నివేదనంచ

సబ్రహ్మ ఘోషం త్వ ధ నిత్య పూజాం మహా హవిర్బ్రాహ్మణ భోజనం చ ।
నిత్యోత్సవంచ స్నపనంచ కుర్యా దిదం ప్రతిష్ఠా విధి లక్షణం చ ॥ ౧౦౧

ప్రతిష్ఠా క్రియానుక్రమణికా

అత్రాంకురారోపణ పూర్వికాయాం ద్వావింశ తిస్యాత్క్రమశః క్రియాస్స్యుః ।
ఆద్యేష్టకాద్యా మునిభిః ప్రణీతాః పంచప్రతిష్ఠా హి తథాహిలోకే ॥ ౧౦౨

సార్వత్రికాయాహి మహా ప్రతిష్ఠా సైవ ప్రతిష్ఠా సుచ పంచసూక్తాః ।
విష్ణోర్యథా స్థాపనమేవ మేవ యః శ్రద్ధ ధానః కురుతే సవిప్రః ॥ ౧౦౩

ప్రతిష్ఠాఫలమ్

తస్యాపి హృద్వాగనుసంచితంచ క్షిప్రం వినస్య త్యపిపూర్వపాపమ్ ।
సమస్త యజ్ఞోక్త ఫలాని లబ్ధ్వా సమస్త కామాన్యచిరా దవా ప్య ॥ ౧౦౪

ఆత్మైకవింశద్ద్విజోప్య సాధ్యం యత్తచ్ఛవిష్ణోః పరమం పదన్తు ।
ప్రాప్నోతి సక్షత్రియ వంశజస్తు శ్రియంచ కీర్తిం విజయంచ లబ్ధ్వా ॥ ౧౦౫

అనేక కోశా ఽక్షయ సద్బలస్సన్ క్షత్రాభివంద్యో ఽఖిల సాగరాంతామ్ ।
మహీ మపిప్రాప్యచ చక్రవర్తీ విష్ణోశ్చ సారూప్య మిదం సమేతి ॥ ౧౦౬

వైశ్యోధనైర్ధాన్య చ యైశ్చయుక్త స్తేజోయశః పుత్రపశుప్రపూర్ణః ।
సంపూర్ణ కామః పురుషస్తు (స్య) నిత్యం ప్రాప్నోతి సారూప్య మథాపిశూద్రః ॥
౧౦౭

సజాతి కేతుఃపశుమాన్యశస్వీ ధనీప్రజావాన్సక లైహికాంశ్చ ।
భోగానవాప్నోతిచ విష్ణులోకం గ్రామస్య రాష్ట్రస్యన్నృ పస్య వృద్ధిః ॥ ౧౦౮

వివిధ బింబానాం ప్రతిష్ఠావిధిః

విప్రగ్రామే విమానే త్రితలగ నవమూర్తి ప్రతిష్ఠా విధిశ్చేత్ ।
ఆద్యేప్రాగాది చాతుస్సుర కరణమధోర్ధ్వేతలేవిష్ణు మూర్తిః ॥ ౧౦౯

ప్రాచ్యాం సోపాన గేహం యమదిశి నరనారాయణౌచ ప్రకల్ప్య ।
ప్రత్యగ్ది జ్నార సింహః కిటిముద గుపరి స్థాపితోనన్త శయ్యా ॥ ౧౧౦

మూర్తి షట్క ప్రతిష్ఠా విమానే కృతే ।
త్రితలే ఽనంత మూర్త్యే ద్వితీయెతలే ।
విష్ణు మాద్యేతలే పూరుషాదీన్ క్రమాత్ ।
ప్రాగ వాక్ప్రత్యగాస్యోత్త రేష్వథ వా ॥ ౧౧౧

పంచమూర్తి ప్రతిష్ఠా విమానే కృతే । త్రితలే ఽనంత మూర్ధ్వే ద్వితీయేతలే ।
విష్ణుమాద్యేతలే పూరుషాదీన్ క్రమాత్ । ప్రాగవాక్ప్ర త్యగాస్యోత్తరేష్వథవా ॥౧౧౨
సర్వదేవ ప్రతిష్ఠా పృథక్చేత్సురాన్ కల్పయిత్వా శిలా(ఖిలా)న్నా రయేత్సర్వతః ।
కుండమౌపాసనం తుల్య మేషామితి స్సర్వమేషాం విధిర్వేద్య మా గమ జ్ఞైః ॥
౧౧౩

లక్ష్మీ భూమ్యోస్థాపన మతె భజమానె । త్వేకద్రవ్యే స్థిత్యనురూపే శ్రవణాంతె।
కృత్వాప్రాగగ్న్యోర్ది శ్యన్తరేశయ్యా వేదీ, ద్వేయామ్యోత్తర యోః శ్రీధర స్యతే॥
౧౧౪

తత్రప్రాచ్యామౌపాసన కుండద్వయమస్మాత్ప్రాచ్యాం స్నానశ్వభ్ర మథద్వౌ
సుఘటౌద్వౌ :
అష్టౌరాశ్యోత్రైవ జయాద్యప్సరసస్తాః సంకల్ప్యైవం స్థాపన మాభ్యాం బలి బేరం ॥ ౧౧౫

యుక్తంనైవస్థాపన బింబం కరణీయం, యోగం విరహం విజ్ఞైరాత్మార్థంతథైవ ।
దేవీయుక్తం కౌతుక బేరం ధృవ బేరం, శ్రీ వృద్ధ్యర్థం చోత్సవ బింబంజ
గతాంస్యాత్ ॥ ౧౧౬

వివాహవిధిః

శ్రీ శ్రీపత్యోః కరపీడన ముక్తం స్థాపన శేష మశేష విశేషం ।
తస్యచ లక్షణ ముచ్యత ఏవం స్థాపన కర్మ నచేదిదమూనం ॥ ౧౧౭

స్థాపిత శార్జ్గిణమాక్షితిస్థానే స్థాపన పూర్వక మనయోః పశ్చాత్ ।
తత్కరపీడన మాచరణీయం కుండయుగం ప్రథమోదితమస్మిన్ ॥ ౧౧౮

స్థాపిత పావక హోమవిధాగ్నేః పశ్చిమ విష్టర కేశవ పూజా ।
తన్మధుపర్క నివేదనమర్ఘ్యం సూక్త జపః ప్రణతిస్త్వనుమానమ్ ॥ ౧౧౯

సూత్రకృదుక్త వివాహ విధానం వీక్షణ దాన సలాజ సుహోమః ।
అగ్ని పరిభ్రమణం గురురశ్మ స్పర్శనమశ్మ నిదేవ్యోః సకర్మ ॥ ౧౨౦

శ్రీ క్షితి దేవకరగ్రహణంస్యా త్ప్రభు సప్తపదాక్రమణాన్తమ్ ।
నధృవ దర్శన ముఖ్య విధాస్వ్యోః ప్రచురం దిగ్బలిరర్పితమేభ్యః ॥ ౧౨౧

గ్రామ పరిభ్రమణాదయ ఏషామేవ మిదం పృధగిత్యపిదేవ్యోః ।
దేశిక దక్షిణ యాయుతమంతే సర్వసమృద్ధి కృతే తముశన్తి ॥ ౧౨౨

ఇతి శ్రీ వైఖానసే దైవాగమధర్మశాస్త్రే భగవత్ప్రతిష్ఠా విధిర్నామ ప్రథమ శతకం,
నవషట్పం చ మూర్త్యాది ప్రతిష్ఠా విధిర్నామ ద్వావింశత్యుత్తర
(శ్లోక సహితాంతర్భూతం) సంపూర్ణమ్ ॥

త్రిశతి - ద్వితీయ శతకమ్

కేశవాది మూర్తీనాం లక్షణాని

శ్రీ కేశవాది ధృవకౌతుకాది బేరాణి వక్ష్యామి స లక్షణాని ।
తేషాం చతుర్వింశతి భేదభాజాం ప్రదక్షిణం పద్మ కరాది వేద్యం ॥ ౧

అనుక్తవర్ణా ఇహ యేచ దేవాస్స్థితే ఽసిత శ్యామల వర్ణదేహః ।
అంభోజ శంఖారి గదాగ్రహస్తం శ్రీ కేశవం సర్వచతుర్భుజాఢ్యమ్ ॥ ౨

నారాయణం శంఖ పయోజ దండం చక్రాగ్రహస్తం మునయో వదన్తి ।
తమేవ కేచి ధృతశంఖ దండ పయోజ చక్రం పరికీర్తయన్తి ॥ ౩

శ్రీమాధవం దండ సచక్ర శంఖం పద్మంచ గోవింద విభుం సచక్రమ్ ।
దండాబ్జ శంఖాన్య కరంచ నీలం గదాబ్జశంఖారి ధరంచ విష్ణుమ్ ॥ ౪

రక్తో త్పలాభం మధుసూదనంచ సచక్రశంఖాబ్జ గదం వదన్తి ।
త్రివిక్రమం లోహిత కృష్ణవర్ణ మంభోజ దండారి సశంఖ హస్తమ్ ॥ ౫

శ్రీవామనం కంబు సుదర్శనోరు కౌమోదకీం పద్మ కరం చ నీలమ్ ।
అబ్జారి దండోత్తమ శంఖహస్తం తం శ్రీధరం చాథ గదాసి హస్తమ్ ॥ ౬

దేవం హృషీకేశ మితాబ్జ శంఖం స కంబు పద్మారి గదాబ్జ నాభమ్ ।
అంభోజ శంఖంచ గదారి హస్తం దామోదరం పాండుర గౌరవర్ణమ్ ॥ ౭

సంకర్షణం దండ సుశంఖ పద్మం చక్రం సితాభం త్వథ వాసుదేవమ్ ।
గదా సుశంఖారి పయోజహస్తం రవిప్రకాశం త్వథ రక్త వర్ణమ్ ॥ ౮

సశంఖ చక్రం సగదాంబుజంచ ప్రద్యుమ్న దేవం త్వథ హేమవర్ణమ్ ।
సచక్ర దండం ధృతకంబు పద్మ మత్రానిరుద్ధం పురుషోత్తమంచ ॥ ౯

చక్రాబ్జ శంఖోరు గదంచ నీల మధోక్షజం చక్ర పయోజహస్తమ్ ।
సదండ శంఖం త్వథనారసింహం శ్వేతంచ (స) చక్రాబ్జ గదో రుహస్తమ్ ॥ ౧౦

సదండ పద్మాది సశంఖహస్త మ త్రాచ్యుతం చాథ జనార్దనంతు ।
సాబ్జారి శంఖోరు గదం చ నీలం సశంఖ దండారి సపద్మ నీలమ్ ॥ ౧౧

ఉపేంద్ర దేవం త్వథశంఖ చక్రం పయోజ దండైస్సహితం హరించ ।
కృష్ణం చ శంఖారి గదాబ్జహస్తం నీలం చతుర్వింశతి మూర్తి భేదమ్ ॥ ౧౨

కౌతుకోత్సవాదీనాం లక్షణమ్

ఏవం విధౌ స్నాపన కౌతుకంచ తతోత్సవం తద్బలిబేరమాహుః ।
కిరీట హారాది విభూషణైశ్చ ససర్వదేవై స్సహితః ప్రపూర్వః ॥ ౧౩

విష్ణు పురుషాదీనాం లక్షణమ్ ।

చతుర్భుజం శ్యామ తనుశ్చ మధ్య విష్ణుస్తథా ప్రాక్పురుషస్సితాభః ।
సత్యస్తథా దక్షిణతో ఽంజనాభః స్వర్ణ ప్రభః పశ్చిమతో ఽచ్యుతస్స్యాత్ ॥ ౧౪

రక్తప్రభశ్చోత్తరతో ఽనిరుద్ధః పీతారుణ శ్యామ విధాంబరాణి ।
తే తత్తదాశాఖి ముఖాశ్చ చక్ర శంఖాది చిహ్నాని చ పూర్వవచ్చ ॥ ౧౫

ప్రార్థనా విధానమ్

అశక్యం విధివత్కర్తుం బ్రహ్మాద్యైరపి పూజనమ్ ।
న్యూనాతిరక్త వ్యత్యాస దోషహీనం జగత్పతే ॥ ౧౬

కిమజ్ఞానామశక్తానా మస్మాక మదృఢాత్మనామ్ ।
తస్మాన్నిత్యార్చనా యాంతు సముద్భూత మశోభనమ్ । ౧౭

పూజయిత్వానయా విష్ణో ప్రశాంతం సర్వమస్తునః ।
ఇత్యుక్త్వా ప్రణమేద్విష్ణుం పూజారంభం సమాచరేత్ ॥ ౧౮

అర్చక నిర్ణయమ్, అర్చనా కారణమ్

శ్రియః ప్రియస్యానిశమర్చనంహి యత్త్రసాద భుక్తిశ్చ సుగర్భ వైష్ణవః ।
ద్విజేషు వైఖానస వంశజేష్వ హేత్విదంహి వంశస్థ సువృత్త ముచ్యతే ॥ ౧౯

యదర్చనం సర్వ సుపర్వ పూజనం శృతౌహి "విష్ణుః పరమో ఽవమో ఽనలః ।
ఇతి స్వ సూత్రం చ యదర్చనా పరం స ఏవభూయాదఖిలార్థ సిద్ధయే ॥ ౨౦
గృహార్చనా సూత్రకృతేన సూత్రితా విమాన పూజా మునిభిర్విబోధితా ।
సమూర్త కామూర్త విశేష లక్షణా పరామితిస్యాత్ప్రతిమార్చనాదికమ్ ॥ ౨౧

అర్చనా ద్వైవిధ్యమ్

ద్విభేద మారాధన మర్థసాధనం తదస్యసాకార నిరాకృతిక్రమాత్ ।
జలేహృది స్థండిలతో ఽర్క మండలే యదర్చనం సర్వమిదం నిరాకృతిః ॥ ౨౨

సనిత్యనైమిత్తిక ముత్తమేన సమస్త బేరాశ్రయ మే త దర్చనమ్ ।
యథైక కర్మణ్యపి పంచ వహ్న యో యథైవ దేహే ఽపిచ పంచవాయవః॥ ౨౩

తథా విమానే ఽపిచ పంచబేరకం యథాచకర్మణ్యథవా త్రయో ఽగ్నయః ।
తథైక సద్మన్యపి తత్త్రిబేరకం యథైక వహ్ని ర్ధ్రువ ఏక ఏవవా ॥ ౨౪

ధృవార్చనం పుష్పపదావసానకం, సచార్చనం స్తోతజలానులేపనైః ।
స్వ కేవలాముష్మికదం ధృవార్చనం సకామ నిష్కామ హితంతు కౌతుకమ్ ॥ ౨౫

తదత్రనిత్యం త్వధికం విశేష వ త్రి బేరమాద్యం బలివిభ్రమాంతభాక్ ।
పరోప సంఖ్యాం త్వధికం విశేషవ ద్యదంకురాది ష్వితమత్ర కౌతుకే ॥ ౨౬

తథోత్స వేతూత్సవ కర్మచోదితం తదన్య బేరే స్నపనం స శాన్తికమ్ ।
బలేస్తదగ్రే బలిబేర కోత్సవం తథాపి లబ్ధేష్వపి వాచ రేత్క్రియామ్ ॥ ౨౭

ఉపచారాలాభే ప్రతినిధిః

హవిష్యలబ్ధే స్మృత మష్టవిగ్రహాః తదత్ర ల బ్ధేసతి పంచవింశతిః ।
అథో పచార క్రమ మష్ట భేదకం సమాహి భోగం ఉపచార విగ్రహా ॥ ౨౮

ఉపచార వివరణం

ఏకః ప్రణామః, కుసుమైర్ద్వి విగ్రహౌ, సపుష్ప మర్ఘ్యాచమనావసానకమ్ ।
తథైవ షడ్విగ్రహ మష్ట విగ్రహం తదేవ పాద్యాచ మనాసనాదికమ్ ॥ ౨౯

తదేవ మేకాదశ విగ్రహం హవి ర్జలోదనాం తేనవ సప్తవింశతిః ।
బలిభ్రమాంతం నవవింశతిః స్మృతం తదేవ పుష్పాంజలి కావసానకమ్ ॥ ౩౦

ద్విసంఖ్యయా త్రింశదితాశ్చ విగ్రహా స్తథాసనం స్వాగత మానుమానకమ్ ।
సుపాద్యమాచామ సుపుష్పచందనం సుధూపదీపార్ఘ్య జలోదనాదికైః ॥ ౩౧

తథాభిషేకః ప్లుతవస్త్రమంబరం తథోత్తరీయాభరణోపవీతకమ్ ।
సుపాద్యమాచామ సుపుష్ప చందనం సుధూప దీపాచమనా నివై పునః ॥ ౩౨

హవిశ్చ పానీయ మథోదకౌదనం ముఖాదివాసం బలినా ప్రణామకః ।
స్తుతిశ్చ పుష్పాంజలిరిత్యమీస్మృతా స్సనిత్యనైమిత్తిక కామ్య కర్మణాం ॥ ౩౩

విమాన ఏతేవిహితాశ్చ విగ్రహా గృహార్చనా యాం యదిషోడశైవవై ।
తథాసనం పాద్యమథోదనం తథా జలాభిషేకాంబరముఖ్య భూషణమ్ ॥ ౩౪

జలోదనం పుష్ప సుగంధ ధూపకౌ దీపార్ఘ్య దానాచమనానిశార్జిణే ।
హవిశ్చ పానీయ జలోదనేపరం తథాస్య వాసోస్యచషోడశస్మృతాః ॥ ౩౫

అర్చక పరిచారకాదీనాం నిర్ణయః

అథార్చకాన్ దేశిక లక్షణాన్వితాన్ త్రయీపరాన్ తత్త్వవిదశ్చ కోవిదాన్ ।
తథాత్రశుద్ధా న్పరిచారకా న్పరాన్ వృణీత వైఖానస వంశ సంభవాన్ ॥ ౩౬

భవంతి వైఖానస భూసురోత్తమాః తథామితాస్తాన్ పరిచార కార్చకాన్ ।
అథార్చకైకం పరిచార కైకతా తథార్చకైకం పరిచారక ద్వయమ్ ॥ ౩౭

అథార్చకౌద్వౌ పరిచారక త్రయం తథార్చకౌద్వౌ పరిచారకాశ్చ షట్ ।
త్రయోర్చకాస్తే పరిచారకా గ్రహాః యుగార్చకా ద్వాదశ పారిచారకాః ॥ ౩౮

షడర్చకా ష్టాదశ పారిచారికాః నవార్చకా స్సప్తచ వింశతిః పరే ।
గణార్చకా శ్చాక్షర సమ్మితాః పరే నవేతి భేదాః ప్రతిభాంతి తత్క్రమాత్ ॥ ౩౯

అర్చనాక్రమః పంచశుద్ధయః

శరీరశుద్ధిర్హరిధామ శోధనం సుపాత్ర శుద్ధి స్తత ఆత్మశోధనమ్ ।
సుబింబశుద్ధ్యా సహపంచశుద్ధయః క్రమాదిమా శ్శిష్యయుత స్సమాచరేత్॥ ౪౦

ఆసన నియమః, ఊర్ధ్వ పుండ్రధారణమ్

అథాసనం బ్రాహ్మ్యమిహస్థితో ౨ర్చయేత్ తథాసనం స్వస్తిక భేదమాదితః ।
పవిత్రవాన్ ద్వాదశ నామభిర్గురు ర్ధృతోర్ధ్వపుండ్రస్సితమృత్తికాదికైః ॥ ౪౧

కౌతుకార్చనం

తదాలయద్వాః పురతో తథోత్తరే వితాన ముక్తాస్ర గలం కృతే కృతే ।
సుమంటపే విష్టర ముత్తర ఛదై రుపేతమారోప్యచ కౌతుకం నమేత్ ॥ ౪౨

శరీర శుద్ధ్యాదిచతుష్టయావధౌ సుబింబ శుద్ధౌతు సమంత్ర కాసనే ।
యథోచితం స్థానయుతాశ్చ విగ్రహానథాప్యలంకార యుతాంత్య మాచరేత్ ॥
౪3

నిధాయ తజ్జీవ పదేతు కౌతుకం సకూర్చదానం ధృవకౌతుకాంతరే ।
జలం విమానం ధృవ ఏవ కర్దమః ప్రసూనకం కౌతుకబేర మీరితమ్ ॥ ౪౪

తయోస్తు సంబంధక కూర్చమేవ యత్తదేవ సోపాన పదంచ నాళవత్ ।

పుష్పన్యాసః

ధృవే చతుర్ధావరణాంతమీరితం సుభద్ర మాద్యం చ హయాత్మకం తతః ॥
౪౫

సరామ దేవం త్వధపుణ్య దేవతాం చతుర్దిశం సర్వసుఖావహా తతః ।
సుసంవహంవై సువహంచ కౌతుకే క్రమేణ కోణేషు సమావ హేదిమాన్ ॥
౪౬

శ్రియ శ్శియం చాపి ధృతిం పవిత్రికాం తతః ప్రమోదాయిని
సంజ్ఞికాం తతః ॥ ౪౭

తథైవ పుణ్యాది మహేశ్వరా వధీన్ స్వమూర్తి మంత్రై ర్విధినార్చయేత్క్రమాత్ ।
తథైవ ధాత్రాదిమభూత సావధీన్ సమర్చయేత్సమ్య గథాష్ట విగ్రహైః ॥ ౪౮

అర్చనమ్

పలాశ [1]బోధిద్రుమముఖ్య మాసనం ద్విహస్త విస్తారయుతం తథాగురోః ।
తదాసనే న్యస్యచ దక్షిణం పదం సముద్ధృతం వామపదం విధాయవై ॥ ౪౯

I బోధిః = పుం = రావిచెట్టు

తథైవ యద్దక్షిణపార్శ్వ సంస్థితం తథైక జానుక్రమ లక్షణాసనమ్ ।
గురుర్య థార్హం సతి బేరగౌరవే స్థితస్తదారాధన తత్పరోభవేత్ ॥ ౫౦

మంత్రహీనార్చకః

యధా ౽హి ముద్వీక్ష్యచ కంపతేనరో యథామృగేంద్రస్య పదం మతంగజః ।
తథైవభీతో హరిరర్చకం హఠా దమంత్రకం వీక్ష్య సకంపనోస్తుసః ॥ ౫౧

యదర్చనా ద్రవ్య చయో ౽పసంగ్రహం విధాయ పీఠాద్యధి దేవతా క్రమాత్ ।
యమాదిమాః పూర్వముదీరితాస్స్థితో ద్వివిగ్రహేణైవ సమం సమర్చయేత్ ॥
౫౨

తులసీ ముఖ్యత్వం

యతోయతశ్శ్రీ తులసీ వనం స్థితం యతోయతః పద్మవనం వికాసభాక్ ।
యతోయతస్సన్తి I నిసర్గవైష్ణవాః తతస్తథాసన్నిహితో హరిస్స్వయమ్ ॥ ౫౩

దళైస్తులస్యా హరిమర్చయేన్నర స్సహస్ర పద్మార్చన జం ఫలం లభేత్ ।
తతస్తులస్యా స్తబకం చపల్లవం దళం ప్రకాండం త్వధ మూలమృత్తికే ॥ ౫౪

తదీయశబ్ద స్మృతిరుత్తరోత్తరం తదప్యభావేతులసీ మహాత్మ్యకం ।
పలాశ బిల్వే తులసీ చ చంపకం సమాధవీ కేతకి మబ్జ కేసరమ్ ॥ ౫౫

పూజార్హపుష్పాణి

అహర్ముఖేతు ప్రసవానవాప్యమీ తథైవ మందార యుతా స్సమర్చనే ।
సితాంబుజం సత్కరవీరకోత్పలం పలాశ రక్తోత్పల తాపసాంకురమ్ ॥ ౫౬

రక్తాబ్జబి ల్వేత్వధ కోవిదారకం తథాపిమధ్యేహని పుష్పజాతయః ।
సురక్తమబ్జం కుముదంచ మాధవీ తథైవ జాతిః కరవీర మల్లికే ॥ ౫౭

గజేంద్రకర్ణీ దమనం చ జా జిలం తథా ౽పి మందార యుతా దినావధౌ ।
శమీ సరోజం కరవీర మభ్రకం పరాజితా శ్రీ తులసీచ IIభార్గవీ ॥ ౫౮

I నిసర్గః = పుం = స్వభావము (మత స్వీకార మక్కరలేని సహజ వైష్ణవులు) = వైఖానసుల

II భార్గవీ = గరిక

ఇమేచ సప్తార్చన సార్వకాలికాః తథాప్రపంచా స్త్వి తరత్ర కీర్తితాః ।
అవాలుకం తోయ మసూత్ర కీలితం ప్రసూనకం పర్యుషితంచ భూషితమ్ ॥ ౫౯

సనామ వర్ణాక్షర మంత్ర తారకా స్సమంత్ర సంఖ్యా ఋషయోధి దేవతాః ।
తథైవఛందస్స్మృతిరక్షరాకృతి ర్విభక్తయో ౭ష్టౌ భువి భుక్తయోహరేః ॥ ౬౦

దశాపి భూమ్యాదయ ఏత దేవయత్త దర్చనే జ్ఞేయ I ముదర్కమిచ్ఛతామ్ ।
తథాచతుర్వింశతి విగ్రహాస్తథా సవంత ధాత్రహవిషాం నివేదనమ్ ॥ ౬౧

హవిః ప్రమాణం

హవీంషి పాత్రేషుచ పంచసుక్రమా న్ని వేదయే న్మూర్తిషు పంచసూత్తమమ్ ।
యథైక పాత్రౌదన మాత్మయాజినః తథైవ వా మూర్తిషు పంచసూచితమ్ ॥౬౨

తథైవ పుష్పాంజలికాం త విగ్రహాన్ సమాప్య వేదాదిభిరస్తు సంస్తుతిః ।
నవ ప్రభేదాః కథితార్చనా ౭థ మా ౭థ మేతు మధ్యే ౭హని త్వాఢకంహవిః ౬౩

దేవ్యోస్తదర్ధం హవిరాసనాదికైః ప్రభాత ఏకాదశ విగ్రహాహరేః ।
త్రయం వినాద్యం ముఖవాసకావధీ దినస్య మధ్యే నిశిచాష్ట విగ్రహాః ॥ ౬౪

పృథగ్ద్వి సంధ్యో ర్విహితౌ ద్విదీపౌ చతుష్ప్ర దీపా నిశి సాజ్య తైలకాః ।
సగర్భ గేహ IIప్రతిహార దేవతా మహాబలం తద్గృహిణీంచ తాపసమ్ ॥ ౬౫

ససిద్ధిదం శ్రీముఖ పాల కామితౌ సుపర్ణ మర్చే దధమాధమం స్మృతమ్ ।
ద్విసంధ్యమేవం హరిమేవపూర్వవ త్తథా సనాద్యాముఖ వాసనాన్తికాః ॥ ౬౬

ప్రభాత మధ్యావవరుధ్యవాసరే త్రయం వినాద్యం ముఖవాసనావధీ ।
తథాష్ట భోగానిశిచాష్ట దీపికాః పృథగ్ద్వి సంధ్యం తుచతుష్ట దీపికాః ॥ ౬౭

యదేతదేవాధమ ముత్తమంస్మృతం తత స్త్రిసంధ్యం హవిరాఢకం పృథక్ ।
హరేస్తదర్ధం హవిరిందిరాభువోః పృథగ్ద్వి సంధ్యం వసుసంఖ్య దీపికాః ॥ ౬౮

I ఉదర్క = పుం = రాగల కాలము, రాగఫలము, II ప్రతిహార దేవతా = ద్వారపాలకః

కళా ప్రదీపా నిశిచ ద్విసంధ్యయో ర్ద్వి సంధ్యయో స్త్రింశతి తాశ్చ విగ్రహాః ।
తథాష్ట భోగా నిశి సర్వ కామికా ప్రదీప ఏకస్త్వథ మధ్య వాసరే ॥ ౧౯

సమూర్తి హోమో ౽న బలి స్త్రి కాలభా గ్బలిర్ద్విధావాహన పూర్వకం క్రమాత్ ।
బలిర్ద్విధావాద్యసుఘోషణాదికం తదేత దేవోక్తమిహోత్త మోత్తమమ్ ॥ ౨౦

హవిస్తు మధ్యాహ్నికమాఢకద్వయం దినాదిరాత్ర్యోర్ధ విరాఢకం స్మృతమ్ ।
తదర్ధమానేన హవిశ్శియోభువ స్తథాత్రికాలం యదిమధ్య వాసరే ॥ ౨౧

సమూర్తి హోమోన్నబలిస్తు పూర్వవ త్పృథ గ్ద్వి సంధ్యం యదిదీపికాః కళాః ।
నిశిప్రదీపా అపిషోడశ ద్వయం మునీంద్రయోశ్శాంత సుపర్ణ యోర్హవిః ॥ ౨౨

దినస్యమధ్యేపృథగాఢకార్ధం తథైవ శేషం యది మధ్యమాధమం ।
ప్రభాత మధ్యాహ్న హవిః పృథగ్భవం తదర్ధమేవం నిశిచార్ధయామకే ॥ ౨౩

హవి స్త్రి కాలార్చన మిందిరాభువోః తథాచ మున్యాది హవి స్త్రి కాలభాక్ ।
ద్విసంధ్య దీపాయది షోడశద్వయం పృథక్చతు ష్షష్టి రవి ప్రదీపికాః ॥ ౨౪

నిశి ప్రతిష్ఠాం (?) గుళ ముచ్ఛ్రయాశ్చతే ద్వికాలహోమశ్చ బలి స్త్రి కాలభాక్।
సునృత్త గీతాఖిల వాద్య ఘోషణం యదేవత న్మ ధ్యమ మధ్యమం స్మృతమ్ ॥
౨౫

హవిస్త్రి కాలం ॑శివ ముచ్యతే హరేర్హవిస్తు దేవ్యోః పృథగాఢకం స్మృతమ్ ।
తతస్తుమున్యాది హవిస్తు పూర్వవత్సమాన మన్యద్యది మధ్యమోత్తమమ్ ॥౨౬

హవిర్హరే ర్మధ్యదినే I శివద్వయం ప్రభాత రాత్ర్యర్ధ నిశాసు పూర్వవత్ ।
హవి స్త్రి కాలం పృథగిందిరాభువో ర్మునిద్వయాదిష్వపి తత్త్రికాలమ్ ॥ ౨౭

ద్వికాలహోమస్త్వథవా త్రికాల భాగ్బలి స్త్రి కాలంచ తతఃప్రదీపకాః ।
పృథక్చతుష్షష్టిరపి ద్వికాలగా నిశిప్రదీపా ద్విగుణా స్తత స్స్మృతాః ॥ ౨౮

I శివం = ఒక కొలత విశేషము. ఆఢకమున కన్న అధికము.

షడంగుళోచ్చా అపి నర్తనాదికం హరేస్తిథౌ భే స్నపనం ఘటీజలైః ।
సమానమన్యత్పృథగర్చనాదికం యదేతదేవోక్త మిహోత్త మాధమమ్ ॥ ౭౯

హవిః పృథగ్ద్రోణమితం ద్వికాలభా క్శివం హవిస్స్యా న్నిశిచాఢకంతతః ।
శ్రియో భువశ్చాపి మునిద్వయాఢకే హవిశ్చపూర్వోక్త వదేవ కీర్తితమ్ ॥ ౮౦

మహేన్ద్రముఖ్యేష్వపి చాఢకార్ధకం త్రికాలహోమశ్చ బలిస్త్రికాల భాక్ ।
ద్విషష్టిరష్టోత్తర యుక్ప్రదీపకాః పృథ గ్ద్వి సంధ్యంచ నిశి ప్రదీపకాః ॥ ౮౧

శతద్వయం చార్ధశతం షడీరితాః షడంగుళోచ్చా అపినర్తనాదికమ్ ।
హరేశ్చ పంచస్వపి వాసరేషు తథైవ కార్యం స్నపనంచ సంక్రమే ॥ ౮౨

సౌవీర్యతశ్చోత్సవ ఆత్మశక్తితో యదేత దేవోత్తమ మధ్యమంస్మృతమ్ ।
హవిః పృథగ్ద్రోణమితంత్రికాల భాక్తతో ఽర్ధయామే హవిరాఢకద్వయమ్ ॥ ౮౩

హవిశ్చదేవ్యోః పృథగాఢకం స్మృతం మునిద్వయాదిష్వపి పూర్వవద్ధవిః ।
సమస్తభోగార్చన మాదికాలయో ర్వినా నిశి స్నాన ముఖాశ్చ షట్క్రియాః ॥ ౮౪

వినాసనాదిత్రయ మన్య విగ్రహై స్త్రికాలహోమశ్చ బలిస్త్రికాల భాక్ ।
శుభేది నేత ద్విషువాయనేతథా స్వమాసనక్షత్రయుతే ఽపివాసరే ॥ ౮౫

తథైవ కార్యం స్నపనాదిపూర్వవ ద్ధరేస్తు నృత్తం తు వినాప్సరోగణైః ।
సుదేవతానాం నివహైర్యథోచితం తథైవ గాంధర్వ సమానగానవత్ ॥ ౮౬

త్రికాలమేవం కృత మస్య మంగళైః యదేత దేవోత్తమ ముత్తమార్చనం
విమాన బేరాద్యధికాధికంయథా యథాతథైవాదిక ముత్తమంచరేత్ ॥ ౮౭

యదీషదప్యూనమిహాధికంచరే త్ప్రకాశతీంద్ర ప్రతిమో సమానవః ।
తతః ప్రయత్నాదధికాధికంచరే దిదం యథాశక్తి ముని ప్రచోదితమ్ ॥ ౮౮

ధృవంతథాష్టౌ భృగుణోక్త భోగభాక్ భవంతి పంచాసన యోజితాంతతః ।
తదుత్తమం స్యాదధమధ్యమం స్మృతం ద్విసంఖ్యయా త్రింశదధాధమం
క్రియాః ॥ ౮౯

ద్వయోస్తు మంత్రాసన మాద్యమీరితం జలాభిషేకాసన భూషణాసనే ।
చతుర్థ భోజ్యాసన యానకాసనే స్మృతాని పంచాసన లక్షణానివై ॥ ౯౦

తథాహి మంత్రాసన మర్ఘ్యమక్షతం సుపాద్యకం స్వాగత మానుమానకమ్ ।
సుపాదుకే దర్పణ దంత ధావనే సునీర జిహ్వాధర ఆస్యశోధనమ్ ॥ ౯౧

అపాముపస్పర్శన మార్ద్ర మంబరం త్రయోదశైతే ముఖవాససమ్మితాః ।
అథాసనాచ్ఛాదన పాద్య విగ్రహా జలోదనం (?) ప్లోత కచాపమోచనే ॥ ౯౨

సుతైల భోగః కచబంధనం తతః ప్రసూన తాంబూల సుదామ (మ)చాక్షతమ్।
శరీర మార్ద్రామలకామ్ల దుగ్ధకం శరీరశుద్ధి [I] ర్యవకం హరిద్రయా ॥ ౯౩

సుచందనం స్నాన సచేల పాద్యాచ మనోత్తరీయాన్యుపవీత దర్పణే ।
పవిత్ర పుష్పస్రజ ఏవచందనం సుధూపదీపావభిషేక ఆచమః ॥ ౯౪

సుశాటి కావేష్టన పుష్ప ఆచమా న్యేతేతు షట్త్రింశదిహాభిషేకతః ।
అలంకృతావాపి సువస్త్రకంకతో తథోత్తరీయాభరణోపవీతకమ్ ॥ ౯౫

ప్రసూనమాల్యే అపిగంధమంజనం సదర్పణం పుండ్ర సధూపదీపకాః ।
నిజాస్త్రధృత్ [II] స్తోమ మథైక[III]మాత్రకా(?) సుపాదుకాయానరథాశ్వసామజమ్ ।
౯౬

తథైవనీరాజన దర్శమాచమౌ సితాత పత్రం శుభశబ్ద పంచకమ్ ।
సునృత్త మష్టాధిక వింశదీరితా స్తథైవ భోజ్యాసన ఏవపాదుకే ॥ ౯౭

సుపాద్యమాచామన మాధుపర్కకా చమాః [IV]పురోడాశ హవిః పయాంసివై ।
యథోక్త పానీయక పాద్యమాచమా స్సువస్త్ర తాంబూలముఖాధివాసకాః ॥ ౯౮

I యవకః = పుం = అలచందలు, కారుమినుములు, II స్తోమః = పుం = స్తోత్రము

III మాత్రకా = మాత్రాదానం IV పురోడాశ = యజ్ఞార్థ (యజనార్థ) మైన అపూపము.

ప్రసూనదానం ఖలు షోడశైవతే భవంతి భోజ్యాసన యుక్తవిగ్రహాః ।
అథాసనం పాదుక చామరధ్వజా స్సితాతపత్రంచ మృదంగనర్తనే ॥ ౯౯

సశంఖ శృంగేవరకాహళాం [I]కన్నైఃస్తుతిశ్చపుష్పాంజలి వందనానివై ।
స్మృతిఃపరా పంచదశైవ విగ్రహాభవన్తి యాత్రానన యోజితా హరేః ॥ ౧౦౦

యదుత్తమార్చార్థ ముదాహరద్భృగు శ్శతం తథాష్టావితి విగ్రహాస్తతః ।
మయాపి విజ్ఞాపితలక్షణా ఇమే సనిత్య నైమిత్తిక కామ్య గోచరాః ॥ ౧౦౧

ధృవాత్సమావాహ్య సమస్త విగ్రహాన్ సమంసమంత్రాసన పూర్వమాచరేత్ ।

విష్ణు పంచదినాని

హరేస్తు పంచైవ దినాని పూర్ణిమాతిధిర్ద్వారిర్ద్వే శ్రవణాకుహూః ॥ ౧౦౨

కుహూస్తు పర్వాణ్యసితాష్టమీతథా చతుర్దశీసంక్రమణంచ పూర్ణిమా ।
తథోత్సవాదిత్రితయే ౭పి, విగ్రహా భవంతి దేవ్యోరపి షోడశ స్మృతాః ॥ ౧౦3

ఇతి శ్రీ వైఖానసే దైవాగమ ధర్మశాస్త్రే త్రిశతికాఖ్య గ్రంథే మూర్తి ధ్యాన భగవదర్చనా విధిర్నామ ద్వితీయ శతకంత్ర్యుత్తర శతం సంపూర్ణమ్.

I. అంక = పుం = భూషణము.

త్రిశతీ - తృతీయశతకమ్

ఉత్సవ శబ్దార్థ, భేదాని, దిన నిర్ణయః

యదుత్సవస్సర్వ సమృద్ధయేచ క్షేమం కరో యద్ధ్వజ సంశ్రయశ్చ ।
యచ్చక్ర తీర్థం పరమామృతాయ సఏవభూయాజ్జ గదుత్సవాయ ॥ ౧

ఉత్పన్న ఉత్కృష్ట సవోయదుత్సవః సవోధ్వర స్సర్వఫల ప్రదత్వాత్ ।
అశేషయ జ్ఞేష్వయ మేవయజ్ఞం ఫలప్రదత్వా జ్జగతామధీశః ॥ ౨

సచోత్సవస్స్యాత్త్రివిధస్తదాదౌ కాలోత్సవో భక్తికృతోత్సవశ్చ ।
నైమిత్తి కోఽప్యుత్సవ మేవమాదిః ప్రత్యబ్ధ కార్యశ్చ తతోద్వితీయః ॥ ౩

భక్త్యర్థలాభే క్రియతే స ఏత [I]దవగ్రహాదౌ భయహృత్తృతీయః ।
సమూర్తయజ్ఞోయమితి ప్రతీతో నవప్రభేదాః పునరేవ పక్షః ॥ ౪

త్రయోద శైకాదశవానవాహం సప్తా హ పంచత్రిదినద్వ్యహాని ।
ఏకాహ మేకాహ దినద్వయేష్ట్యా ర్వైవధ్వజారోహణ కర్మకార్యమ్ ॥ ౫

యదాస్యతీర్థం విషువాదిషుస్యా త్తథోత్సవారంభణమాచరేచ్ఛ ।
తదుత్సవాంతేదివసంహితీర్థం తదుత్సవారంభదినం త్రిధైవ ॥ ౬

కృత్వాధ్వజారోహణమే తదాదౌ దినేతు కుర్యాదితి సిద్ధమేతత్ ।

ధ్వజపట లక్షణం

ఆదాయతం శ్వేతపటం ధ్వజార్థం కృత్వాచతుర్భాగమధైకభాగమ్ ॥ ౭

శిరోప్యధస్తాద్భవతి ద్విభాగం తచ్చిత్రకాభాగమధైకభాగమ్(?) ।
పాదౌక్రమేణైవ తథాప్రసారితౌ పటస్యమధ్యే గరుడం లిఖేత్తమ్ ॥ ౮

స్వమూల బేరేణ సమప్రమాణం కర్ణాంతగంవా నవతాళ మానమ్ ।
వామాంఘ్రిమా కుంచిత దక్షిణాంఘ్రిం ప్రసార్య కించి ద్ద్విభుజం ప్రశాంతమ్ ॥
౯

I అవగ్రహః = ఽ = అడ్డపాటు

కృతాంజలిం పక్షయుతం సువర్ణ వర్ణం లలాటాన్విత తామ్ర చూడమ్ ।
నాసాగ్రనీలం కరపాద రక్తం నఖద్వయం శ్వేత శుకాంశుకంచ ॥ ౧౦

సపంచవర్ణం ధృత కింకిణీకం సకుండలం చాంగదహారరమ్యమ్ ।
కిరీట కేయూర సుమేఖలాన్వితం గ్రైవేయ భూషావదనం తమేవం ॥ ౧౧

వామేకరే వాసుకి యజ్ఞ సూత్రం కట్యాంలసత్తక్షకమేఖలాంకమ్ ।
కర్కోటకం హార పదేదధానం స్వదక్షిణే పద్మయుతం చ కర్ణే ॥ ౧౨

వామే మహా పద్మయుతం స్వమూర్ధ్ని శంఖోరగేంద్రం గుళికం చ హస్తే ।
దక్రౌదధానం చ మహాహిభూషం విహంగరాజం సుముఖాధిరూఢమ్ ॥ ౧౩

పార్శ్వద్వయోర్మూర్ధ్ని సశంఖచక్రం సచామరీం చోపరి చాతపత్రమ్ ।
సుపూర్ణ కుంభ ద్వయపాలికాంకం శేషంతురక్తేన సుపూరయేత్తమ్ ॥ ౧౪

శ్వేతంచనీలం హరితశ్చ పీతః రక్తంచ లేఖ్యేషుహి పంచవర్ణాః ।

ధ్వజదండ విషయాః

ధ్వజస్య దండం క్రిమికోటరాద్యైః త్యక్తం విమానేన స మోదయంచ ॥ ౧౫

పాదాధికంవా యది తద్విహీనం ఋజుం త్రిధా తాల విశాలయుక్తమ్ ।
శ్రీచందనైర్వా ఖదిరాదివృక్షైః అంతస్థిరాంగైః క్రముకాదిభిర్వా ॥ ౧౬

బహిస్థిరాంగైః కృతమేకమేవం హరేరథస్సార్థకృతం వదంతి ।
ధ్వజస్యదండాయత తుర్యభాగాయతాం తథావైణవయష్టిమాహుః ॥ ౧౭

దండోర్ధ్వభాగే ఖలుహస్త (త్రివితస్తి) దీర్ఘం తదర్ధ విస్తారయుతాని మధ్యే ।
యష్ట్యావలంబానిచ రంధ్రబాణ త్రీణ్యేవదారూణి సమాహరేత ॥ ౧౮

తదగ్రభాగే సుషిరాణి యష్ట్యాం సంయోజనార్థం వలయంచ తామ్రమ్ ।
తత్రాపిదండాద్ద్విగుణాయతంస్యాదేకాంగుళీనాహయుతాం నితాంతమ్ ॥

౧౯

రజ్జుస్త్రివృద్వేష్టితదర్భమాలా దండో ఽక్షహం తుః ప్రముఖే ఽన్యతోవా ।
స్థాప్యావటెస్థాపిత పంచరత్నై తన్మూలతో ద్వాదశ విస్తరంచ ॥ ౨౦

అష్టాంగులోచ్ఛం ప్రతివేదిపీఠం తన్మూలతశ్చాష్ట దళం చ పద్మమ్ ।
ఆస్థానకం మంటప మాలయాగ్రే దేవాలయ ద్వార ముఖం ప్రకల్ప్య ॥ ౨౧

మంటపాదీనాం లక్షణాని

సషోడశస్తంభమహీన మంటపం మధ్యే మరుద్వర్ష నివారణంచ ।
ఆగ్నేయదేశేకృతయజ్ఞశాలా యస్యాదహీనా యదిపంచహస్తాత్ ॥ ౨౨

సమంటపంవాభవతీహకూటం మధ్యే ఽష్ట తాలాయత విస్తరః స్యాత్
ద్వితాల కోచ్చా నవకుంభవేదిః తత్ప్రాగ్దిశిస్యాదపి సభ్యకుండం ॥ ౨౩

ఉత్సవే అగ్నికుండసంఖ్యా నిర్ణయం

పంచాగ్ని హోమోత్సవ ముత్తమం యత్త్రైతాగ్ని హోమోత్సవ మధ్యమంచ ।
సభ్యైకహోమంత్వ ధమం వదంతి ద్రవ్యేషు చైవం త్రివిధం మునీశాః ॥ ౨౪

దినక్రమేణ వాహన వాద్యాదీనాం నిర్ణయః

దినక్రమేణైవచ వాహనాని భేర్యాదివాద్యాని చతుర్విధాని ।
నానావిధ ఛత్ర సుచామరాణి వితాన నానావిధ కౌతుకాని ॥ ౨౫

సవాదకాన్నర్తక గాయకాంశ్చ సమిత్కుశా న్పుష్ప సుగంధ ధూపాన్ ।
ద్రవ్యాణి దీపార్ఘ్య హవిః పరాణినవాంబరాణ్యక్షత తంతవశ్చ ॥ ౨౬

రత్నానిధాన్యానిచ తండులాంశ్చ ఘృతం దధిక్షీర బహూపదంశాన్ ।
ఫలానిచ బ్రాహ్మణ భోజనార్థం ద్రవ్యాణి సంభృత్య విచింత్యచాన్యత్ ॥ ౨౭

ఋత్విఙ్నియమనం

దేవేశ్వరస్యద్విగుణార్చనార్థం కుంభార్థ హోమార్థ బలిప్రదాంశ్చ ।
ఆస్థాన పూజార్థ యథావిధిజ్ఞాః 'పంచర్త్వి'జః పంచయథోక్తమార్గాన్ ॥ ౨౮

వృణీత దీక్షాన్పరిచారకాంశ్చ సాచార్య వర్యో యజమాన ఏవమ్ ।

తీర్థాంతమేతే నియతాభవేయుః నారాయణం చారుణముచ్చరంతః ॥ ౨౯

నవిద్యతే సూతక ప్రేతకాద్యాః శౌచం చ తేషామపి తావదేవ ।

ఉత్సవ క్రియా సరళిః

ధ్వజాది తీర్థాన్త సమానతన్త్రే అథాంకురావాపన కర్మకారమ్ । ౩౦

సాయేతు చక్రం గరుడంచ శాంతం ససప్తవింశత్యుపచారమర్చ్యాం ।
కృత్వోపలిప్తే శుచిగోచర(?) క్ష్మా మూర్ధ్వానమైశదిశా శిరస్కామ్ ॥ ౩౧

నైర్‌ఋత్యపాదాం నిజ దక్షిణాంఘ్రి మాకుంచ్య వామం చరణం ప్రసార్య ।
తథాశయానాం ద్విభుజోత్పలాభాం ధృతో త్పలాం సారిత వామ పాణిమ్ ॥౩౨

సవస్త్ర భూషాం పరిలిఖ్య దేవీం నమోన్తమేకాదశ విగ్రహార్చామ్ ।
తయామృదైవాంకురకర్మణాంతె తార్క్ష్య ప్రతిష్ఠా గరుడంచ చక్రమ్ ॥ 33

శాంతం తథైకాదశ విగ్రహైర్వా సమర్చ్య భేరీమపి తాడయేచ్చ ।
బల్యోదనం చాఢక తండులైర్వా సముద్గ నిష్పావ తిలాది పక్వమ్ ॥ ౩౪

ధాత్రాది భూతాంతబలిం ప్రదాయ గ్రామేచ కుర్యా ద్బలి సంప్రదానమ్ ।
ధ్వజస్యచారోహణ మాచరిత్వా కుంభేషు విష్ణ్వాది సమర్చనంచ ॥ ౩౫

కృత్వోత్సవే కౌతుకబంధనంచ యాత్రాహి దేవస్యచ నిత్య హోమమ్ ।
కుంభార్చనం హోమబలిర్ద్వికాలం ప్రాతశ్చసాయం పునరుత్సవశ్చ ॥ ౩౬

పరేద్యు రేవావభృథాద్బలీనా మంతే త్వలం కృత్య హరిం సశస్త్రమ్ ।
ప్రకారయేత్తం మృగయావినోదం తతః ప్రభాతే హవిరర్ధ(?) వర్జ్యమ్ ॥ ౩౭

సర్వంచ కృత్వాధృత చూర్ణచక్రం ప్రదక్షిణం గ్రామముపా చరిత్వా ।
హరింసమారోప్య రథం రథాంగ శాంతామితానగ్ర సరాంశ్చకృత్వా ॥ ౩౮

మధ్యాహ్నకాలే సరితం సరోవా గత్వా ౨వ రోప్యై ౨వ రథాభిముఖ్యైః ।
విధాయతీర్థం విధినా ప్రవిశ్య దేవాలయం రాత్రి బలిం విసృజ్య ॥ ౩౯

దత్త్వాపరం మౌనబలిం తదన్తే ధ్వజావరోహోప్యథ పుష్పయాగః ।
బల్యుత్సవస్యానుగతాంజనానాం నా స్పృశ్య సంస్పర్శనజాస్తి దోషః ॥ ౪౦

తిథిదైవత్యాదీనాం పాత్ర ద్రవ్య అధిపతి నిర్ణయః

ఆజ్యంస్రువేణోత్సవ దేవతాసు తిథీశ్వరేషూప భృతాజ్య పక్వమ్ ।
తద్ద్వార దైవత్య పదే ఽగ్నిహోత్ర హవణ్యుపాత్తం ఘృతమేవహోమ్యమ్ ॥ ౪౧

నక్షత్ర దైవత్య పదేతుజుహ్వా ఘృతం త్వభావే స్రువమేవపాత్రమ్ ।
పాలాశ [I]మాళూర శమీవటానా ముదుంబ రాశ్వత్థ సుఖాదిరాణామ్ ॥ ౪౨

ప్లక్షోద్భవాః కింశుక సంభవాశ్చ దినక్రమాత్తత్సమిధశ్చ హో మ్యాః ।
దినాధిదైవత్య మథోత్సవస్య బ్రాహ్మర్ష రైద్రాణి సవాసవాని ॥ ౪3

సౌమ్యం తథా వైష్ణవ సర్వదైవం సౌమ్యంతథా వైష్ణవకం క్రమేణ ।

తిథీనామధిపతయః

అగ్నిః ప్రజాపత్యధిపః కుబేరో విఘ్నేశ్వర శ్రీశ్చ కుమార భానూ ॥ ౪౪

రుద్రశ్చ దుర్గేంద్ర యమశ్చవిష్ణు స్స్మరేశ సోమాస్తిథిపాః క్రమేణ ।

వారదైవత్యాని

క్రమేణ భాన్వాదిషు వాసరేషు భాన్వాదయస్సప్త చ వాసరేశాః ॥ ౪౫

అగ్న్యాదయశ్చాప్యధిదేవతాశ్చ తత్తత్క్రమాద్ధోమ విధిశ్చతుర్థా ।

దినక్రమేణ పూజనీయపుష్పాణి

పద్మంచబిల్వం కరవీర పుష్పం కుముద్వతీపుష్పమథోత్పలంచ ॥ ౪౬

పుష్పంతులస్యాస్థల జారవిందం తథాహరిక్రాంత మథారవిందమ్ ।
పుష్పాణిచోక్తాని దినక్రమేణ నవాప్యలాభే కరవీరబిల్వే ॥ ౪౭

ఏవంక్రమేణోత్సవకర్మకృత్వా తదుత్సవాన్తే స్నపనం చ కార్యమ్ ।
ప్రదర్శితాన్యుత్సవలక్షణాని ధీమాత్ర అన్యత్ర సమాపనీయమ్ ॥ ౪౮

I మాలూరః = పుం = మారేడు

ఏకాహికోత్సవక్రమః నిమిత్తంచ

వక్ష్యేహ మేకాహిక ముత్సవంచ సోఽపి త్రిభేదో భవతి క్రమేణ ।
తీర్థోత్సవశ్శాన్తిక ఉత్సవశ్చ భక్త్యుత్సవస్తీర్థ జలార్థ మాద్యః ॥ ౪౯

ఉపద్రవానాం హ్యుదయేద్వితీయో ద్రష్టుం సభక్త్యా విహితస్తృతీయః ।

ఉత్సవస్య కాలః

దినేషు పంచస్వపి వైష్ణవేషు స్వజన్మతారాదిషు కార్యఆద్యః ॥ ౫౦

ఉత్సవ క్రమః

పూర్వేద్యురేవాంకుర కర్మకృత్వా రాత్ర్యర్చనాన్తే స్వభువంప్రణమ్య ।
విశేషతోఽభ్యర్చ్య హవిర్నివేద్య తాంబూలయుక్తం శయనం ప్రకల్ప్య ॥ ౫౧

కృత్వాతథా కౌతుకబంధనంచ తంశాయయిత్వైవ తతః ప్రభాతె ।
ఉత్థాప్య నత్వా హరిమష్టభోగై స్సంపూజ్య తాంబూలయుతం ఫలాని ॥ ౫౨

నివేదయిత్వా హరిమంబరాద్యై ర్విభూష్య చారోప్య హరింసుయానమ్ ।
అష్టోపచారైః పునరర్చయిత్వా చక్రంచ పార్శ్వే స్థితమర్చయిత్వా ॥ ౫౩

పంచ ప్రధానైః కలశైశ్చదేవం సంప్రోక్ష్య శేషై రభిషిచ్య చక్రమ్ ।
జలై స్తత స్తీర్థ జలే నిమజ్జ్య తాన్కారయే త్సర్వ జనాన్నిమగ్నాన్ ॥ ౫౪

దేవం ప్రవిశ్యాలయ మేవపశ్చా త్సంస్నాప్య శుద్ధోదకపూర్ణ కుంభైః ।
ఆరాధయేత్తం హవిరంతమేవం మధ్యాహ్నికం తీర్థ మిదం వదంతి ॥ ౫౫

శాంత్యుత్సవో హోమ పురస్సరస్స్యాత్ ద్దత్వా ప్రభూతం బలి మంబరాద్యైః ।
అలంకృతం దేవమనర్ఘయాన మరోప్య తద్గ్రామ చతుర్దిశంచ ॥ ౫౬

ప్రదక్షిణీకృత్య రథాంగయుక్తం జలాశయే కర్మతు పూర్వవచ్చ ।
దేవాలయేచాపికృతంతుశాన్త్యై పౌర్వాహ్నికం శాంతి మిదం వదంతి ॥ ౫౭

భక్త్యుత్సవ శ్చేత్సభువం ప్రణమ్య చక్రం వినాదేవ మిహార్చయిత్వా ।
హవిర్ని వేద్యాంబర భూషణాద్యై ర్విభూష్యచారోప్య సుయానమేవమ్: ॥ ౫౮

గ్రామే తథైవోత్సవ మాచరిత్వా దేవాలయే చ స్నపనం చ కుర్యాత్ ।
నివేదయేత్సర్వ హవీంషితస్మై ఏషోపరాహ్ణేతు విధీయతేచ ॥ ౫౯

ఉత్సవ ప్రకరణం సంపూర్ణమ్

అథప్రాయ శ్చిత్త ప్రకరణం

మృద్గ్రాహహీనేన బలౌచ హోమే హీనే నభుక్త్యుత్సవ ఏష దోషః ।
త్రిషు ధ్వజారోహణ కర్మనస్యాద్భక్త్యా హరేరుత్సవకర్మ కుర్యాత్ ॥ ౬౦

అథప్రవక్ష్యామి మహీపరీక్షా ముఖేషు యన్నిష్కృతి లక్షణాని ।
న్యూనాతిరిక్తాది విపర్యయేషు స్యాన్నిష్కృతిర్దోష వినాశహేతు ః ॥ ౬౧

క్రియాక్రమే విస్తర తస్తు వేద్యం సంక్షేపతో లక్షణ మత్ర వక్ష్యే ।
హీనే విపర్యాసిని కర్షణాది మహాప్రతిష్ఠావధి కర్మ సంఘే ॥ ౬౨

సామాన్యమగ్నింఖలు తత్ర్ప శాంత్యై గురుః ప్రతిష్ఠాప్యచ పౌండరీకే ।
అద్భిస్త థైనం పరిషిచ్య దేవం ధ్యాత్వాఘృతేనైవచ కాపిలేన ॥ ౬౩

విష్ణోస్తు సూక్తం పురుషస్య సూక్తం ఈంకార ముఖ్యాహుతి సంచయంచ ।
అష్టోత్తరాశీతియుతం ప్రజేశ సౌమ్యేంద్ర కాగ్నేయ ససౌర సౌమ్యమ్ ॥ ౬౪

అథాంగహోమం త్వథ వైష్ణవంచ పరంమహావ్యాహృతి యుక్తమేవమ్ ।
హుత్వా పరం బ్రాహ్మణ భోజనంచ పుణ్యాహ పూర్వోదిత దక్షిణాచ ॥ ౬౫

విలోచనోన్మీలన కర్మపూర్వం సమాచరేత్కర్మ తథైవపశ్చాత్ ।
ప్రతిష్ఠితం దోషయుతం ధృవంచే ద్భవేదవశ్యం యజమానహానిః ॥ ౬౬

మహాశాన్తి హోమః

తచ్ఛాన్తయేస్యాన్మహతీచశాన్తి ర్దేవాలయాదుత్తర పౌండరీకే ।
ప్రజ్వాల్య వహ్నిం పరిషేచనాన్తే సాపారమాత్మ్యాదిక వైష్ణవాంతా ॥ ౬౭

సాశాన్తిఃఖలు పారమాత్మికయుతా చేంకార ముఖ్యాన్వితా ।

సాష్టాశీతి రథాంగ హోమ సహితా శ్రీ సూక్త భాగ్ర్యాహ్యా భాక్ ॥
దుర్గా వైష్ణవ సూక్త పౌరుష యుతా శ్రీవిశ్వజిత్సూక్త భాక్ ।
ప్రాజాపత్య కసౌరవహ్ని సహితా రౌద్రా న్వితా సౌరభాక్ ॥ ౬౮

ఆచార్య సంకరే ప్రాయశ్చిత్తం

యంకర్షణార్థం వరయేద్యథోక్తం గురుం ప్రతిష్ఠాన్త మనేన కార్యమ్ ।
తదూర్ధ్వ కర్మణ్యపి తేన నూనం తత్సూనునావా తదభావ ఏవమ్ ॥ ౬౯

పౌత్రేణ తచ్ఛిష్యగణేనవాథ తత్పుత్ర పౌత్రాద్యభవే ఽన్య మార్యమ్ ।
వృణీతవా పూర్వవదన్యథాచే ద్వినశ్యతి గ్రామయుతశ్చకర్తా ॥ ౭౦

తత్రాపి కార్యామహతీచశాంతి స్సమస్త దోషాపహశక్తి యుక్తా ।
సదక్షిణా బ్రాహ్మణ భోజనంచ పునఃప్రతిష్ఠా విపరీతశాన్త్యై ॥ ౭౧

పునః ప్రతిష్ఠా లక్షణమ్

తల్లక్షణం చాక్షి విమోచనాధి వాసామణి న్యాసమమూ నిహిత్వా ।
పంచాగ్నికుండాన్యథసభ్య కుండం సపౌండరీకం క్వచిదేవ మూచుః ॥ ౭౨

శేషో విశేషో ఽత్ర సమాన మేషాం తేషాం విశేషా ఇహచార్వ వేద్యాః ।
భూగుప్త ముఖ్యాది పునః క్రియాసు పునః ప్రతిష్ఠాప విధిర్విధేయః ॥ ౭౩

తదన్య దేవార్థ గృహీత దేశం నజాతు గృహ్ణీత విభోశ్శుభంయః ।
హీనేతు బాలాలయ హోమ ఏవ మబ్జాగ్ని కుండే ఽ బ్జదళై ర్ఘృతాక్తైః ॥ ౭౪

సరాత్రి సూక్తైః పరమాత్మ మంత్రై రీంకారముఖ్యై ర్జుహుయాత్స్మరన్ తమ్ ।
హరించనత్వా Iవృష దక్షిణాంచ బాలాలయార్చా ఽథమహాల యార్చా ॥ ౭౫

మాసం కాలార్చనేహీనే ప్రాయశ్చిత్తం

ధృవం ప్రతిష్ఠాప్యచ మాసమాత్రం క్రియా విహీనే యది విష్ణుసూక్తమ్ ।
మిందాహుతిం సప్తస మిద్ధుతాంతం హుత్వా ద్వితీయే ద్విగుణం తథైవ ॥ ౭౬

I వృష = ఎద్దు

అబ్దౌవిహీనే ప్రాయశ్చిత్తం

అబ్దాంతమాసేష్వపి తైశ్చ హుత్వా సమం సహస్రాహుతి విష్ణు సూక్తైః ।
సహస్ర విప్రోత్తమ భోజనంచ ద్వితీయముఖ్యో ద్విగుణం క్రియాదిః ॥ ౨౭

అబ్దే గతే త్వాహవనీయ ముఖ్య కుండాని కుర్యాదపి పౌండరీకమ్ ।
అగ్నౌసహస్రాహుతి వైష్ణవశ్చ శ్రీవిష్ణు సూక్తం చ శతాష్ట యుక్తమ్ ॥ ౨౮

దిగ్దైవతం బ్రాహ్మణ భోజనం చ ద్వితీయ మబ్దం ద్విగుణం క్రమాదిః ।
ఏవంచరేద్ద్వాదశ వత్సరాన్తం తస్మి న్వ్యతీతే సతి కర్షణాదీన్ ॥ ౨౯

స్వాయం భువాగ్నౌ (?) విధిరేవహోమం సవారుణం శ్రీపరమాత్మమంత్రాన్ ।
ఈంకారముఖ్యాన్వర మంగహోమం సవిష్ణు సూక్తం పురుషాది సూక్తమ్ ॥
౩౦

హుత్వాభవేద్బ్రాహ్మణ భోజనం చ పుణ్యాహ కర్మావధి వాస్తు హోమమ్ ।
ప్రాతశ్చ సాయం ద్విగుణం క్రమేణ తద్ద్వాదశాహాంత మిదం హి సూత్రమ్ ॥
౩౧

హవిష్పాక విధిః భేదాః

తథాహవిష్పాక విధింప్రవక్ష్యే ధాన్యాని సాధ్యానిహవిర్విధాతుమ్ ।
తథో పదంశానపి సంభరేత్తా న్వక్ష్యామి పశ్చాదధునోక్త ధాన్యమ్ ॥ ౩౨

శాలివ్రీహియవాః ప్రియంగు సహితా నీవారకా షష్టికా ః ।
శస్తావేణుక సంయుతాశ్చ చణకాః కృష్ణాస్తథా వ్రీహయః ॥
చాతుర్వర్ణ హృతం ప్రశస్త ముదితం ధాన్యం హృతం నాన్త్యజైః ।
యుగ్మాబ్దాతి గతంచ తండులచయం మాసవ్యతీతాన్యపి ॥ ౩౩

మాషం శాలిజతండుల శ్రుతిశతం తస్యాపి చాతుర్గుణమ్ ।
పద్మంస్యాత్కుడు పం చతుర్గుణ యుతం ప్రస్థో ఽస్య తద్వద్గుణః ।

తచ్చాతుర్గుణ మాఢకం ద్విగుణితం తస్యాపి వేదా శ్శివం (?)
ద్రోణం తద్ద్విగుణం చ షడ్గుణ మధో భా(ఖా) రోహవిర్మన్త్రవిత్ ॥ ౮౪

ప్రస్థాష్షోడశ ముఖ్య మర్ధ ముదితం తన్మధ్యమం చాఢకమ్ ।
హీనం ప్రస్థశతం ప్రభూత ముదితం స్యాద్వాన వాంతాగుణాః (?)
ప్రస్థోవా ప్రథితం మహాహవిరితి ప్రస్థాస్సహస్రం తథా ।
యావద్భక్తి హృతాంశ్చ తండుల చయా స్త ద్వ్యంజనాన్యాహరేత్ ॥ ౮౫

ముద్గాన్నం పరమాన్న గౌల్య కృసరం యావాన్న శుద్ధో దనై ।
రేవం షడ్విధమన్న మేవ ముదితం తల్లక్షణాన్యర్థవిత్ ।
ముఖ్యార్ధాన్విత ముద్గసారసహితై స్మన్మోద్గికం తండులై ః ।
పక్వం తత్త్రిగుణేన తండుల కృతం క్షీరేణ తత్పాయసమ్ ॥ ౮౬

అర్ధంవాతిల చూర్ణ మత్ర కృసరం యత్తండులైః సంస్కృతమ్ ।
ప్రత్యేకం యవసార పక్వముదితం తద్యావకాన్నం స్మృతమ్ ॥
అధ్యర్ధాధిక వారిభిస్త్రిగుణితం క్షీరేణ యత్తండులై ః ।
పక్వం పంచమ ముద్గసార గుడ సత్సర్పి ర్యుతం గౌళికమ్ ॥ ౮౭

అద్భిః కేవల తండులై శ్శృతమిదం శుద్ధోదనం చోదితమ్ ।
మృద్భాండైః పరమాన్న పాక ఉచితాన్యేతాని తాన్యన్వహమ్ ।

మాన పరి భాషా

మాషం తండుల మష్ట మాష సహితా మాషాఃపణో వింశతి ః ।
నిష్కం పఙ్క్తి గుణం పలంతు కుడుపం తస్యాపి చాతుర్గుణమ్ ॥ ౮౭

ప్రస్థస్స్యాదితి శేషమాదికథితం, తస్యో పదంశాస్త తః ।

శ్రేష్ఠోపదంశాః

రంభాద్యం పనస ద్వయంచ బృహతీ చూతం తథో ర్వారుకమ్ ।
కూశ్మాండం త్వథ నారికేళజఫలం తత్కార వల్లీ త్రయమ్ ।

I పఙ్క్తి = స్త్రీ = పది (సంఖ్య)

కందం చో త్పల కాదిమూలముచితం హారిద్రకం జీరకమ్ ॥ ౫౯
మారీచాదిచ తింత్రిణీ ఫలమధో నిష్పావ మాషాదయః ।
పక్వాద్యా ఉపదంశకాః పరికరై ర్యుక్తా యథా యోగ్యతః ।
తత్త ద్వ్యంజన సంయుతేన హవిషా దేవంచ దేవీయుతమ్ ।
సంతుష్టం పరివార దేవసహితం శేషేణ హోమో బలిః ॥ ౬౦

హవిర్భాగం అర్చకస్య

దత్వా తద్ధవి రర్ధ భాగమశనం గృహ్ణీత దేవార్చక
స్స్వస్య క్షుధృతి వృత్త మస్యచహరేః శార్దూల విక్రీడితమ్ (?)

హవిర్హీన ప్రాయశ్చిత్తమ్

హవిరేకకాల రహితం చే ద్వైష్ణవం శ్రీ భువో
ర్దైవత్యం జుహుయా ద్ధ వి ర్ద్వి గుణితం చైవం హవిర్వర్ధయేత్ ॥ ౬౧

హోమహీన ప్రాయశ్చిత్తః

మూర్తీనామపి హోమహీన ముదితం శ్రీ వైష్ణవం పంక్తిశో
హుత్వా తద్ద్వి గుణంచ హోమ మనలం సంరక్ష్య చారోపయేత్ ।

దుష్ట వస్తు నివేదనే ప్రాయశ్చిత్తః

శీతా ఽపక్వ పునర్నివేదితహ విస్త్వ క్త్వాపి చాన్యద్దదేత్ ।
హుత్వా న్వా దివత్ అగ్ని వారుణ నభస్స్వద్దైవతం పఙ్త్తిశ ః ॥ ౬౨

ఉత్సవ నిష్కృతిః

అథోత్సవే నిష్కృతి రుత్సవా దౌ కుర్యాద్ధ్వజారోహణ ముత్సవాన్తె
లోభాదినా న క్రియతే తథైవ మాసేద్వితేయే ఽఙ్కురకర్మ పూర్వమ్ ॥ ౬౩

తమారభే దుత్సవ నిష్కృతిస్తు పద్మానలే వైష్ణవ విష్ణు సూక్తే ।
ధ్వజం తథా గారుడ శాన్తహోమౌ సౌదర్శనం చోత్సవ సర్వదైవమ్ ॥ ౬౪

వ్యాహృత్యుపేతం సకృదేవ హుత్వా తముత్సవం పూర్వవదేవకుర్యాత్ ।
తార్క్ష్య ప్రతిష్ఠారహితే తుహోమం సవాసవం వైష్ణవ విష్ణు సూక్తమ్ ॥ ౬౫

ధ్వాజంచ గారుత్మతమేవహుత్వా తత్పజ్ఞి శస్యాపి పునః ప్రతిష్ఠా।
ధ్వజేతు చోరాది హృతేచభిన్నె భిన్నేఽధనష్టేఽశనిపాతయుక్తే ॥ ౯౬

వాయవ్య మాగ్నేయ సగారుడ ధ్వజం హుత్వా గురుర్వై ష్ణవ హోమపూర్వమ్।
అన్యధ్వజం పూర్వవదేవ కృత్వా ప్రదక్షిణీకృత్య తదాలయంచ ॥ ౯౭

ధ్వజం సమారోప్య చరేచ్చ శేషం సమారుతాద్యై రుదితం (దుఃరితే) ధ్వజస్య।
బల్యంతమేవోత్సవ కర్మహీనె సవైష్ణవం శాంతి హితంచ హోమం ॥ ౯౮

తదుత్సవాధీశ్వర దేవ హోమం హుత్వాచ సాయం ద్విగుణోత్సవస్స్యాత్।
సాయంచ హీనే ద్విగుణం ప్రభాతే సంవర్ధయేదేవ బలౌచ హీనె ॥ ౯౯

సవైష్ణవం తద్బలిరక్ష దైవ్యం దిగ్దేవతం హోమ మిమం చ హుత్వా।
దద్యాద్బలిం పూర్వవదేవ సర్వం బలిస్తథా ద్రవ్యయుతేచ పాత్రే ॥ ౧౦౦

భిన్నేచ భూమౌ పతితేచ నష్టే తన్నిష్కృతిః పూర్వవదేవకుర్యాత్।
బలించ సంపాద్య తథైవ దద్యాత్ దేవేశ్వర స్యదిగుణార్చనేఽపి ॥ ౧౦౧

హీనే హవిర్దాన బలించ యుక్తె సవైష్ణవం శాంతియుతంచ హుత్వా।
చతుర్గుణం తత్ర హవిశ్చదద్యా ద్ధోమెవిహీనేతు సవైష్ణవంచ ॥ ౧౦౨

సవిష్ణు సూక్తం కపిలాఘృతేన హుత్వా త్ర యస్త్రింశదథో యథోక్తమ్।
హోమశ్చ చక్రామిత మీశ్వరాంతం కుంభార్చనాయామపి దేవతానామ్॥ ౧౦౩

హీనేఽర్చనాయాం హవిషశ్చదానే సవైష్ణవం వైఘ్నుచ విష్ణు సూక్తమ్।
సూక్తం తథా పౌరుష మామితంచ సౌదర్శనం యత్సకృదేవ హుత్వా ॥ ౧౦౪

పునస్తథాభ్యర్చ్య హవిశ్చదద్యా త్సృతౌ విహీనేతు సవైష్ణవంచ।
రౌద్రంచ హుత్వా స్తుతి భిర్విహీనె బ్రాహ్మంచ సారస్వత మేవహుత్వా ॥ ౧౦౫

దేవేచ యానాత్పతితేతు శీఘ్రం ఉద్ధృత్యన త్వేతి చతత్క్షమస్వ।
సంస్థాప్య తం వైష్ణవ విష్ణు సూక్తం హుత్వాపరం తద్దిన దేవహోమమ్ ॥ ౧౦౬

తథోత్సవం తత్పునరేవకుర్యా చ్చక్రాదిపాతే ౭పి తథైవకార్యమ్ ॥
తథైవ హోమం చ సవైష్ణవంచ భిన్నేతుయద్వా స్నపనాది బేరె ॥ ౧౦౭

అలంకృతా వుత్సవ మాచరేచ్చ తదంగహీనె పునరేవ సంధిం ।
కృత్వా ప్రతిష్ఠాం పునరేవకుర్యా త్తదుత్సవాంతె స్నపనం విధీయతే ॥ ౧౦౮

స్నపన ప్రాయశ్చిత్తం

స్నపనం త్రివిధం సమీరితం నిజ నైమిత్తిక కామ్య భేదతః ।
విషువే ష్యయన ద్వయే ౭పి యద్విహితం నిత్యమిదం ప్రచోదితమ్ ॥ ౧౦౯

ఉపరాగ నిమిత్త కారితం యదినైమిత్తిక లక్షణం స్మృతమ్ ।
పరిశిష్ట విధీయమేవయ త్స్నపనం కామ్యమిదం విదుర్బుధా ః ౧౧౦

త్రివిధ స్నపనే నివర్తితే ప్రథమం వైష్ణవ విష్ణు సూక్తకే ।
దశశో జుహుయాచ్చ వారుణం పునరేవ స్నపనంచ కారయేత్ ॥ ౧౧౧

తంత్ర ద్వైవిధ్యమ్

ద్వివిధం హరితంత్రమీరితం శ్రుతి వైఖానస పాంచరాత్రకమ్ ।
ప్రథమం యది సౌమ్య వైదికం ఫలమాముష్మిక మంత్ర పూజనే ॥ ౧౧౨

కృత సంభవ దక్షిణార్చనం స్మృతమాగ్నేయ మవైదికార్చనమ్ ।
సకల స్థల యోగ్య మర్చనం ప్రథమం గ్రామ సుమధ్యమె పదే ॥ ౧౧౩

అనయోరపి సంకరం భవే త్క్షితి భృద్రాష్ట్ర వినాశకారణమ్ ।
ఇహ దోష నివారణాయతాం మహతీం శాంతి మథాభిషిచ్యతమ్ ॥ ౧౧౪

వసుభాకృత కుంభవారిభిః పునరర్చాపిచ విప్రభోజనమ్ ।
తదవైదుక పూజనే కృతే విహితం వైదుక పూజనం పరమ్ ॥ ౧౧౫

నళినానల ఏవ శాంతయే జుహుయాచ్ఛాంతి మిహాపి పూర్వవత్ ।
కలయే దిహ వైదికాధ్వనా సకలం స్థాపన ముఖ్య కర్మచ ॥ ౧౧౬

ప్రతి వత్సర నిత్య పూజనే త్యధికం న్యూన విపర్యయాదిషు ।
తదఘోపశమాయ మాసివై Iసహసిశ్రీశ తిథౌసితెచరేత్ ॥ ౧౧౬

విధిరంకురర కర్మ పూర్వకం సపున స్థాపన కర్మవద్భవేత్ ।
అవలంబ్యతథైవ కౌతుకం సకలం కర్మపునర్విధాయవై ॥ ౧౧౭

హవిరం తమిదం సమాపయే IIదనఘం కర్తు మిదం హి శక్యతే ।
విధినాపి మరీచి రప్యతో యదువాచైవ తదుచ్చరన్మనుః ॥ ౧౧౯

శ్రియః ప్రియస్యానిశమర్చనాది యత్రప్రసాద భుక్తిశ్చ సుగర్భ వైష్ణవమ్ ।
ద్విజేషు వైఖానస వంశజేష్వ హేత్విదం హి వంశస్థ సువృత్త ముచ్యతే ॥
౧౨౦

ఇతి శ్రీ వైఖానసే దైవాగమ ధర్మశాస్త్రే
త్రిశత్యాఖ్య గ్రంథే అర్చనోత్సవస్నపన
ప్రాయశ్చిత్త విధిర్నామ తృతీయ శతకం
వింశత్యుత్తర శతం సంపూర్ణమ్
గ్రంథశ్చాయం సమాప్తమ్

I. సహసా = అవ్యయం, ఓర్పు II. అనఘం = విశే = నిర్మలము, నిర్దోషము.

శ్రీమద్విఖనసగురవేనమః

శ్రీ వైఖానస చరిత్రము

శ్రీమాన్ వాడపల్లి కృష్ణమాచార్య విరచితము

శ్లో॥ నారాయణః పితాయస్య మాతాచాపిహరిప్రియా ।
భృగ్వాదిమునయశ్శిష్యా స్తస్మైవిఖనసేనమః ॥

శ్రీమదనంతకళ్యాణ గుణగరిష్టుండును శంఖచక్రగదాధారుండును వైఖానసాభిధేయుండును నగు శ్రీమన్నారాయణుం డఖిలజగత్సృష్టి కొరకు తన నాభికమలంబున చతుర్ముఖునియు, నాచతుర్ముఖునిచే సృజింపబడి సంసారసాగర నిమగ్నులై భగవన్మహిమంబుల నెరుంగజాలక మాయా మోహితచిత్తులగు జనంబుల కజ్ఞానంబువాపి భగవత్తత్వంబు బోధించుచు తదారాధనాదికంబుల నెరవేర్చుచుండుటకై తన హృదయకమలంబున శ్రీ విఖనసమహాముని పుంగవునియు సృజించి సృష్టిక్రమంబు చతుర్ముఖునకును, అర్చనాక్రమంబు విఖనసాచార్యులవారికిని, తెలియజెప్పె. అప్పుడ బ్జభవుండఖిలలోకంబులును మన్వాదులను సృజించి స్వాయంభువమనువుం జూచి నీవు భూలోకంబున కేగి ప్రజావృద్ధి సేయుమన నతండు జలాక్రాంతమై భూమి గానరాకుండుటచే నివాసంబునకు స్థలంబుగానక బ్రహ్మకుంజెప్పె. అతండు హరింబ్రార్థించె. ఆ హరి యజ్ఞవరాహరూపము ధరించి భూమిని రసాతలంబు నుండి యుద్ధరించె. అప్పటికి జరుగుచున్న కార్తీక మాసంబున శుద్ధనవమిరోజున కృతయుగము ప్రవేశించినది. అటుతరువాత స్వాయంభువమనువు, యీ శుద్ధ ద్వాదశియందు ప్రవేశించె. ఇందుకు ప్రమాణమేమనగా, కార్తీకశుద్ధనవమి కృతయుగాదియనియు, నీశుద్ధద్వాదశి స్వాయంభువమన్వాదియనియు పంచాంగములయందుదహరింప బడుచున్నది. ఇందు విషయమై శ్లోకరూపకమైన ప్రమాణములు ప్రస్తుతము సందర్భము కాకుండుటచే నుదహరింపలేదు. వత్సర నిర్దేశ్యము తెలియకున్నది. శ్రీవైఖానసమహాఋషి స్వాయంభువ మనువుకాలమందు మొదటి యుగమున శుక్ల సంవత్సర శ్రావణ శుద్ధపూర్ణిమా సోమవాసరంబున శ్రవణనక్షత్రసింహలగ్నమందు నైమిశారణ్యము నకు వచ్చినట్లు ప్రమాణము కలదు. యెట్లన శ్లో॥ స్వాయంభువమనో కాలే। యుగాదౌశుక్లవత్సరే॥ శ్రవణే శ్రావణే శుక్లపౌర్ణమ్యామిందువాసరే। సింహలగ్నేచ సంయుక్తే విఖనా ప్రాప నైమిశం॥ అని మరీచిప్రోక్తమైన యానందసంహిత యందు గలదు. గాన స్వాయంభువమను వింతకు పూర్వమే ప్రభవసంవత్సరముగాని విభవసంవత్సరముగాని కార్తీక

శుద్ధద్వాదశిరోజున భూమి యందు ప్రవేశించెనని తోచుచున్నది.

భాగవతము తృతీయస్కంధములో స్వాయంభువమనువు ప్రజావృద్ధిసేయుకథలో

స్వాయంభువమనువును శతరూపయను నొకకన్యకయును బ్రహ్మ శరీరము నుండి జన్మించి వారిరువురును మిధునంబయ్యె. ఆమిధునంబునకు ప్రియ వ్రతోత్తానపాదులను నిర్వురుపురుషులును ఆకూతి దేవహూతి ప్రసూతులను కన్యకాత్రయంబును బుట్టిరి. అం దాకూతిని రుచికునకును, దేవహూతిం గర్దమునకును, ప్రసూతిం దక్షునకును, యిచ్చి స్వాయంభువ మనువు వివాహములచేసె. వారలవలన సంతతులు విస్తరించి క్రమంబుగా జగంబులు పరిపూర్ణంబులయ్యెనని చెప్పియున్నది. గాన స్వాయంభువ మనువుకాలము నుండియు, యోనిజత్వము కలిగినది. అంతకు పూర్వము మానసికసృష్టియని తెలియదగినది. మానసిక సృష్టియంతయు శ్రీమహావిష్ణువలనను చతుర్ముఖబ్రహ్మవలనను జరిగినది. గనుక వీరలుభయలకును విఖనసశబ్దాభిధేయములుండుటచే వారి మానసపుత్రులగు వారికంధరకును వైఖానసాభిధేయములే జగత్ప్రసిద్ధములగు శ్రుతిస్మృతిపురాణాదులం బేర్కొనబడినవి. శ్రీహరికిని బ్రహ్మకును విఖనస శబ్దాభిధేయము లుండినట్లు ప్రమాణములు. విష్ణువిషయము : భారతమందు సహస్రనామాధ్యాయములో “వైఖానస్సామగాయనః దేవకీనందనః” అని యున్నది. అనగా శ్రీమన్నారాయణుండు వైఖానః సామగాయనః దేవకీనందనః అను విశేషణవిశిష్టుడై యున్నాడు. దేవకీనందనుడనుటచే కొందరికి మనుష్య మాత్రుడని యుద్దేశ్యము కలుగవచ్చును. హరివంశములో శ్లో॥ ఏషనారాయణ శ్రీమాన్ క్షీరార్ణవనికేతనః నాగపర్యంకముత్సృజ్యహ్యాగతో మధురాపురీం॥ అని యున్నది. యిచ్చట నాగపర్యంకమును వదలి మధురాపురికి యాక్షీరార్ణవనికేతనుడగు నారాయణుడు వచ్చెనని చెప్పుచున్నది గాన దేవకీనందనుడగు శ్రీకృష్ణభగవానుడు సాక్షాన్నారాయణుడేయని తెలియదగినది. మరి[illegible]ఘంటువులో ‘దేవకీనందన శ్శౌరిః॥ ’’అని యున్నది గాన దేవకీన[illegible] శ్రీకృష్ణభగవానులు సాక్షాన్నారాయణుడేయని తెలియదగినది. య[illegible]ణుని యాత్మకుగూడ విఖనస్ అను నామమున్నది. యిందుకు ప్రమా[illegible]. ఆనందసంహితలో

శ్లో॥ నారాయణస్య యస్యాత్మా విఖనా ఇతివర్తతే॥ అని యున్నది. భాగవతము దశమస్కంధములో గోపికాగీతలలో ‘విఖనసార్థితో విశ్వగుప్తయే॥’ అని యున్నది. యిచ్చట విఖనసాబ్రహ్మణా అని యున్నది. అనగా విఖనసా బ్రహ్మచేతను అని యిచ్చట యర్థము కలదు. గనుక శ్రీమహావిష్ణునకును చతుర్ముఖునకును విఖనసాభిధేయములు

కలవని తెలియదగినది. మరియును వేదవిభాగము కన్న పూర్వమందుగల వేదసముదాయమునకు వైఖానసశాఖయని పేరుండినట్లును ఆవైఖానస శాఖను భగవంతుడు శ్రీవిఖనసుని కుపదేశించినట్లును మరీచిప్రోక్తమైన యానందసంహిత యందు గలదు. శ్లో॥ యావత్సంమిళితావస్తా వేదానాం వ్యసనాత్పురా। తాంతు వైఖానసీం శాఖామాదావ ధ్యాపయన్మునిం॥ అని యున్నది. యిందు మునియనుటచే కథాసందర్భార్థమున వచ్చిన మునిశబ్దము గనుక శ్రీవిఖనస మహామునియనియే చెప్పవలెను. వేదసముదాయమునకు వైఖానసశాఖ యని పేరుండుటయును, అవైఖానసశాఖ నాధారముజేసుకొని వైఖానస ఋషి సూత్రము రచించుటచే నీఋషిచెప్పిన సూత్రమునకే వైఖానస సూత్రమని పేరు. శ్లో॥ శ్రౌతం వైఖానసం ప్రోక్తం॥ అని పద్మపురాణంబునగలదు. అర్థము-వైఖానస సూత్రము శ్రౌతమును చెప్పును. అనగా వైఖానస సూత్రము వేదసమ్మతమైనదని భావము. యీ సూత్రానుష్టాతలందరు వైఖానసులని చెప్పబడుదురు. యీ వైఖానసఋషి వానప్రస్థాశ్రమధర్మములు తమ సూత్రమందు చెప్పెను.

అవియెట్లనిన, ప్రమాణము

వైద్యనాథదీక్షితీయం వర్ణాశ్రమాచారకాండలో

వానప్రస్థాశ్రమవిధిలో

శ్లో॥ పుష్పమూలఫలై ర్వాపి। కేవలైర్వర్తయేత్సదా। కాలపక్వై స్స్వయం, శీర్ణైర్వైఖానసమతేస్థితః। విఖనసాప్రోక్తం సూత్రం వైఖానసం తత్రహివానప్రస్థ ధర్మస్యపూర్ణ ఉపదేశ॥ అని యున్నది. అనగా వానప్రస్థులు కాలపక్వములై స్వయముగా వ్రాలిన పుష్పములచేతను కందమూలఫలములచేతను యెల్లప్పుడు వర్తించతగినదని వైఖానససూత్ర మందు కలదు. గనుక వానప్రస్థాశ్రమ స్వీకారమునకు వైఖానససూత్రమే ముఖ్యాధారమైయున్న కారణముచే వానప్రస్థులు వైఖానసులని జెప్పబడుదురు. మరియును, సచరాచరస్వరూపుడగు శ్రీ మహావిష్ణుని యాత్మకు విఖనస్ అను నామధేయముండుటయును, ఆయాత్మవలన జనించిన ఋషికి విఖనస్ అని శ్రీహరి నామధేయము చేయుటయును అవిఖనసమునిచే చెప్పబడిన సూత్రము వైఖానసమని చెప్పబడుటయును, ఆ వైఖానస సూత్రమందు వానప్రస్థాశ్రమవిధి యుండుటయును, ఆ ప్రకారము వానప్రస్థాశ్రమస్వీకారము చేయుటయును, యీవిఖనసఋషియును శిష్యులును వనములయందే సంచరించుచు వానప్రస్థులుగా నుండుటయున వీరియాశ్రమస్థులకు వీరిసూత్రానుష్టాతలకును వైఖానసులనియు వానప్రస్థులనియ పేరుగలిగినది. మరియుననేకచోటుల వైఖానస ఋషులనియు నుదాహరణముల గలవు. వైఖానసఋషితనశిష్యులతో నైమిశారణ్య క్షేత్రమును ప్రవేశించి తపోనిష్టాగరిష్ట

యున్నారుగనుక ఋషిపర్యాయములు గలిగినవి. యీవైఖానసఋషి తనశిష్యులతోకూడ స్వాయంభువమనువు కాలములో భూలోకమున నైమిశారణ్యమునకువచ్చి వైవస్వతమనువు కాలమువరకు నెచ్చటనెచ్చట నుండిరో తెలియుకున్నది. దిలీపమహారాజునకు వైఖానసఋషి కనుపించినట్టును, ఆవైఖానసఋషిని దిలీపుడు మాఘస్నాన మాహాత్మ్యమడిగినట్లును, తెలుగు పద్మపురాణంబున గలదు. యీ దిలీపునకు శ్రీరామమూర్తి అయిదవపురుషుడైనట్టు మహాకవి కాళిదాసకృతమగు రఘు వంశంబున జెప్పబడినది. యీ శ్రీరామమూర్తి వైవస్వతమన్వంతరమున నైదవత్రేతా యుగమందవతరించినట్టు శ్రీరామకాలనిర్ణయబోధినియందు గనుపించుచున్నది. గాన దిలీపమహారాజంతకు పైవాడుగావలెను. అటుతరువాత నీవైఖానసులు రామాయణ కాలమునాటికి తూర్పున సౌమనసశిఖరమందును ఉత్తరదిశయందు మైనాకమున కవ్వల నొక యాశ్రమమందును కలరనియు, శరభంగాశ్రమమందున్న శ్రీరామమూర్తిని దర్శింపవచ్చిరనియు, మైనాకమున కవ్వల వైఖానససరస్సు కలదనియును, వసిష్ఠాశ్రమమందుండిరనియు, నీవిధములైన ప్రమాణములు శ్రీమద్రామాయణంబున గనుపించుచున్నవి. రామాయణకథ జరిగి యిప్పటికి యిరువదిమూడు మహాయుగములైనది. వైఖానసులుత్తరమున మైనాకమున కవ్వలనున్నట్టు ప్రమాణము. రామాయణం కిష్కింధా కాండలో 43వ సర్గలో 32-33 శ్లోకములు. 32 ॥ తందేశం సమతిక్రమ్య। ఆశ్రమం సిద్ధసేవితం। సిద్ధావైఖానసాస్తత్రవాలఖిల్యాశ్యతాపసా । 33॥వంద్యాస్తేతు తపస్సిద్ధా స్తపసావీతకల్మషా । ప్రష్టవ్యాశ్చాపిసీతాయా ప్రవృత్తిం వినయాన్వితైః అని యున్నది. అనగా ఆ దేశమును దాటిపోగా సిద్ధసేవితమగు నొక యాశ్రమముగలదు. అందు అణిమాద్యష్టైశ్వర్యములు గలవారలును, దపస్సంపన్నులును, నగు వైఖానసులును వాలఖిల్యులును, వసించియుందురు. తపోబలంబున నణిమాద్యష్టసిద్ధులను బొంది పాపరహితులైయున్న యమ్మహాత్ములకు మీరవశ్యము నమస్కరించి వినయపూర్వకముగా సీతాదేవి వృత్తాంతమడుగవలయునని సీతాన్వేషణార్థమై యుత్తరదిశకు బంపిన శతబలి మొదలగు వానరులతో సుగ్రీవుడు చెప్పి పంపినాడు గాన నాసమయమున కచ్చటనుండిరని తేలుచున్నది. మరియు నచ్చట వైఖానససరస్సుకలదని కూడ వక్కాణించుచున్నాడు. యీసర్గలోనే 34వ శ్లోకము॥ హేమపుష్కరసంఛన్నం తస్మిత్ వైఖానసం సరః తరుణాదిత్యసంకాశైర్హంసైః ప్రచలితంశుభైః॥ అని యున్నది. అనగా లేతసూర్యునివలె ప్రకాశించుచున్నట్టియు, శుభకరములగుహంసలచే కదల్చబడుచున్నట్టియు, బంగారునీరుగల వైఖానస సరస్సచ్చటనున్నదని చెప్పినాడు. ఇది వైఖానససరస్సని చెప్పబడుటకు కారణము వీ

రాసమీపమున నుండుటయును, దానియుపయోగమును వీరుజెందుటయునుగా తోచును. వైఖానసులకుపయోగమగుచున్న నరస్సుగనుక వైఖాననసరస్సని పేరురావచ్చును. ఇట్లే వాడుకవల్లను, భుక్తమువల్లను అనుభవమువల్లను సార్థకమైన నామధేయములనేకములుగలవు.(ఉదాహరణము) (భారతవర్షము) (భరతఖండము) (హిందూదేశము అనునవి) తూర్పుదిక్కున సౌమనసశిఖరమందున్నట్టు ప్రమాణము రామాయణం కిష్కింధాకాండలో 40వ సర్గలో 60 శ్లో॥తత్ర వైఖానసానామ వాలఖిల్యామహర్షయః ॥ ప్రకాశమానాదృశ్యన్తే సూర్యవర్ణా స్తపశ్వినః॥ అని యున్నది. అనగా ఆసౌమనసశిఖరమందు మహాతపస్సంపన్నులై సూర్యునకుంబోలితేజంబున రాజిల్లుచుండు వైఖానసులును వాలఖిల్యులును అను మహర్షులు దేదీప్యమానులై కానంబడుదురు. అని సీతాన్వేషణార్థమై తూర్పు దిశకు బంపిన వినతునితో సుగ్రీవుడు చెప్పినాడు. గాన నాసమయమందచ్చట నుండిరని తేలుచున్నది.

శరభంగాశ్రమమందున్న శ్రీరామమూర్తిని దర్శింపవచ్చినట్టు ప్రమాణము

రామాయణం అరణ్యకాండలో6వ సర్గలో 1-2 శ్లోకములు. శరభంగేదివంయాతే మునిసంఘాస్సమాగతా అభ్యగఛ్ఛంకాకుస్థం రామం జ్వలితతేజసమ్ ॥ వైఖానసా వాలఖిల్యా స్సంప్రక్షాళామరీచిపాః ॥ అని యున్నది. అనగా శరభంగమహాముని పరమపదించినప్పుడు వైఖానసులు వాలఖిల్యులు సంప్రక్షాళులు మరీచిపులు మొదలగుమునులు రామదర్శనార్థమై వచ్చిరనియున్నది. గాన నాసమయమున కచ్చట నుండిరని యోచించదగియున్నది. యీ శ్లోకములలో (వైఖానసా) అను శబ్దమునకు మాహేశ్వరతీర్థులవారు 'విఖననమునినాప్రోక్తం సూత్రమధికృత్యతన్మార్గా నుసారిణోవైఖానసా' అని వ్రాసినారు అనగా విఖననమునిచే చెప్పబడిన సూత్రమునవలంబించి యామార్గముననుసరించినవారలందరు వైఖానసులని స్పష్టముగా వ్యాఖ్యానములో వ్రాసినారుగాన నిందువలన వైఖాననసులని చెప్పబడువారందరు విఖనసముని చెప్పిన సూత్రావలంబులేయని తెలియదగినది. వసిష్ఠాశ్రమమందున్నట్టు ప్రమాణము. రామాయణం బాలకాండలో 51వ సర్గలో 27వ శ్లోకము॥ ఋషిభిర్వాలఖిల్యైశ్చ జపహోమపరాయణైః॥ అన్యైర్వైఖానసైశ్చైవసమంతాదుప శోభితం॥ అని యున్నది. అనగా వసిష్ఠాశ్రమము జపహోమపరాయణులగు వైఖానసులచేతను వాలఖిల్యులచేతను, అంతటను ప్రకాశించుచున్నదని యర్థము ఇవి వైవస్వతాంతర పంచమత్రేతాయుగ ప్రమాణములు. యీవైవస్వతాంతరమున ఇరువదియెనిమిదవ మహాయుగమున ద్వాపరమందు కామ్యకాది వనంబుల యందున్నట్లు ప్రమాణములు శ్రీమహాభారతమువల్ల తెలియబడుచున్నవి. అవియెట్లనిన

(భారతం. అరణ్యపర్వంలో 8వ అధ్యాయంలో 16 వశ్లోకం) వైఖానసానాం సిద్ధానామృషీణామాశ్రమ ప్రియః॥ అనగా సిద్ధులైన వైఖానస ఋషులకు ప్రియమైన ఆశ్రమములచ్చట నున్నవని కథాసందర్భమున ధర్మరాజుతో ధౌమ్యులవారు చెప్పినారు. మరియును శ్రీమహాభారతం అరణ్యపర్వాంతర్గత తీర్థయాత్రా పర్వములో ఋష్యశృంగోపాఖ్యానములో 113వ అధ్యాయములో 14-15-16 శ్లో॥ యుధిష్టిరుడు లోమశుని గూర్చి చెప్పుచున్నాడు. 14 శ్లో॥ ఉపస్పృశ్యేహవిధివదస్యాం నద్యాం తపోబలాత్ మానుషాదస్మి విషయాదపేతః పశ్యలోమశ॥ 15 శ్లో॥ సర్వాన్ లోకాన్ ప్రవశ్యామి ప్రసాదాత్తవసువ్రత వైఖానసానాం జపతా మేషశబ్దోమహాత్మనామ్॥ అనియున్నది. అనగా యీనదియందాచమనముచేసి ఈ నదియనగా నప్పుడు వైతరణియను నదియొద్ద నున్నారు. గాన యీనది అని చెప్పుచున్నాడు. తపోబలముచే మానుషవిషయముల నుండి విడువబడితిని. ఓలోమశమహామునీ ! నీయనుగ్రహముచే సర్వలోకములు చూచుచున్నాను చూడుము. తపస్సంపన్నులును, మహాత్ములునగు వైఖానసులధ్వని అని చెప్పినాడు. 16 శ్లో॥ త్రిశతం వై సహస్రాణి। యోజనానాం యుధిష్ఠిర తత్రధ్వనిం శృణోష్యేనం తూష్ణీమాన్వ విశాంపతే॥ అని లోమశుడు ధర్మరాజుతో తిరుగా జవాబు చెప్పినాడు. యెట్లనగా భా॥ ఓ ధర్మరాజా । ఈ వైఖానసుల ధ్వనిని నీవు మూడులక్షలయోజనముల దూరములో వినుచుంటివి. యూరకుండుము అని చెప్పినాడు. అనగా ఓ ధర్మరాజా ! నీవు పైన చెప్పిన నదియందాచమనము చేసి, పుణ్యస్వరూపుడవైతివిగనుక యిచ్చటకు మూడు లక్షల యోజనముల దూరములోనున్న వైఖానసుల శబ్దములు నీకు వినుపించుచున్నవి. యూరకుండుమింకను వినుపింపగలవని భావము లోమశుడు ధర్మరాజుతో చెప్పినాడు. యిచ్చట మూడు లక్షల యోజనములలో నున్న ధ్వని వినుపించుచున్నదని చెప్పుటచే వ్యత్యాసముగా కనుపించునుగాని, ఆ నదియందాచమించుటచే దూరదృష్టి దూరశ్రవణములలవడునని యెరుంగవలయును. మరియును ఈ పర్వములోనే 125వ అధ్యాయంలో 17-18 శ్లోకములు. 17 శ్లో॥ చైత్యాశ్చైతేబహువిధా । స్త్రిదశానాంయుధిష్ఠిర ఏతశ్చంద్రమసస్తీర్థమృషయః పర్యుపాసతే ॥ 18 శ్లో॥ వైఖానసా వాలఖిల్యా పావకావాయుభోజనా॥ అనగా ఓ ధర్మరాజా ! అనేక విధములైన ఈ యజ్ఞశాలలు దేవతలవి. ఇది చంద్రమసతీర్థము. దీనిని పరమపవిత్రులును, వాయుభోజనులును, ఋషులును, అయిన వైఖానసులును, వాలఖిల్యులును, సేవించుచున్నారు. అని ధర్మరాజునకు లోమశుడు చెప్పుచున్నాడు. గాన ఈ ప్రమాణము వలన భారతకాలమునాటికి సర్వత్ర సంచరించుచుండిరని తెలియవలసియున్నది. ఇందు

విషయమై ఇంకను చాలాప్రమాణములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుదహరించలేదు. ఇంక వైఖానసఋషి యెంతకాలమై తనశిష్యులతో భూలోకమునకు వచ్చెనని విచారింపవలసియున్నది. ఈ ఋషి స్వాయంభువమనువు కాలములోనే అనగా 1-2 సంవత్సరములు తక్కువగా స్వాయంభువమనువుతో సమానముగా భూలోకమును ప్రవేశించెనుగాన స్వాయంభువమన్వాది మొదలుకొని ఇప్పటికి జరిగిన మన్వంతరములు యుగములు సంవత్సరములు ఇంచుమించుగా నిందుదహరింపబడినవి :

కృతయుగ ప్రమాణము 17,28,000 పది ఏడులక్షల ఇరువదియెనిమిదివేలు.

త్రేతాయుగ ప్రమాణము 12,96,000 పండ్రెండులక్షలతొంబదియారు వేలు

ద్వాపరయుగప్రమాణము 8,64,000 యెనిమిది లక్షల అరువదినాల్గు వేలు.

కలియుగ ప్రమాణము 4,32,000 నాల్గు లక్షల ముప్పది రెండు వేలు.

వెరశి 43,20,000 నలుబదిమూడు లక్షలయిరువది వేలు.

ఈ మొత్తమొక మహాయుగమనబడును. ఇట్టి మహాయుగములు డెబ్బదియొక్కటి జరిగిన నొక మన్వంతరము.

మన్వంతర ప్రమాణము ॥30,67,20,000 ముప్పదికోట్ల అరువది యేడు లక్షల ఇరువది వేలు.

ఇట్టి మన్వంతరము లీవర కారు గతించినవి.

ఆమన్వంతరముల వివరము.

1. స్వాయంభువమనువు 2. స్వారోచిషమనువు 3. ఉత్తమమనువు. 4. తామసమనువు 5. రైవతమనువు 6. చాక్షుషమనువు.

ఈయార్గురు మనువులకు గతించిన సంవత్సరములు,

1,84,03, 20,000 ఒక యర్బుదము ఎనుబదినాల్గుకోట్ల మూడు లక్షల ఇరువది వేలు.

ప్రస్తుతము జరుగుచున్నది వైవస్వతమన్వంతరము ఏడవది. ఇందుకు ప్రమాణము (మహాసంకల్పము) సప్తమే వైవస్వతమన్వంతరే అని యున్నది. ఈ వైవస్వతమన్వంతరమునకు జరుగవలసిన డెబ్బదియొక్క మహాయుగములకు నిప్పట్కి జరిగినవి ఇరువదియేడు మహాయుగములు. ప్రస్తుతము జరుగుచున్నది ఇరువదియెనిమిదవ మహాయుగమునకు గడపటిదగు కలియుగము. ఇందుకు ప్రమాణము (మహాసంకల్పము) అష్టావింశతితమే మహాయుగే కలియుగే। అనియున్నది. ఈ యిరువదియెనిమిదవ మహాయుగములో నిప్పటికి జరిగిన సంవత్సరములు 12,05,33,012 పండ్రెండు కోట్ల ఐదులక్షల ముప్పదిమూడు వేల పండ్రెండు అని

తోచబడుచున్నదిగాన స్వాయంభువమన్వాది యింతవరకు జరిగిన సంవత్సరములు.

1,96,08,53, 012 ఒక యర్బుదము తొంబది ఆరుకోట్ల ఎనిమిదిలక్షల యేబది మూడువేల పండ్రెండు.

శ్రీ వైఖానసమహాఋషిగూడ లోకసృష్టికి పూర్వమే శ్రీమహావిష్ణు వలన సృజింపబడెను. ఇందుకు ప్రమాణం ఆనందసంహిత

శ్లో॥ బ్రహ్మాణం ప్రవదద్విష్ణు॥ రుద్యుక్తం సృష్టికర్మణి ।
మునిశ్రేష్ఠో మయాసృష్టో । మత్కార్యకరణక్షమ ।
పూర్వమేవమయాసృష్టే॥ అనియున్నది.

అనగా నాకార్యములజేయ సమర్థుడగు ముని లోకసృష్టికి పూర్వమే నాచేసృజింపబడెనని సృష్టి చేయుటకు యత్నించుచున్న బ్రహ్మతో శ్రీ మహావిష్ణువానతిచ్చె. గాన నీమహాఋషి లోకసృష్టికి పూర్వమే భగవంతునివలన సృజింపబడి స్వాయంభువమనువుకాలమందు భూలోకమునకు వచ్చెను. అది మొదలు 1, 2, తక్కువగా స్వాయంభువమనువు ప్రవేసించినది మొదలు జరిగిన సంవత్సరపరిమితమే ఈ మహాఋషి కాలనిర్ణయమని తోచుచున్నది.

పరాత్పరవిషయము

సంధ్యావందనమున (కాదిని) కేశవ నారాయణయని చదుర్వింశతి భగవన్నామము లుచ్చరించుటయును శరీరశుద్ధికి పుండరీకాక్షస్మరణము సేయుటయును సంధ్యాంతమున సర్వదేవ నమస్కారః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి యను ప్రమాణముచే యేదేవునకు నమస్కరించినను కేశవునిగూర్చి యా నమస్కృతి పొందుటయును, వేదారంభమందు (హరి, ఓం॥) అనుటయు వేదాధ్యయనాంతమందు శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు (అనుటయు) సన్యాసులగు త్రిమతములవారికి నారాయణస్మరణమే యుపాధేయమగుటవలనను మంత్రమధ్యే క్రియామధ్యే విష్ణు స్మరణపూర్వకం అనియు విష్ణుర్విష్ణుర్విష్ణుర్విష్ణుః; అని విష్ణుస్మరణము సేయుటవలనను శ్రార్థసంరక్షక శ్రీమహావిష్ణో అనుటయును గయయందు విష్ణుపాదమున వేసిన పిండముచే పితరులు మోక్షము నొందుటయును శ్రార్ధానంతరం శ్రీవాసుదేవజనార్దం ప్రియతాం అనుటయును శ్రీగోవింద గోవిందయని సంకల్పము చేయుటయును నారాయణ నమస్తేస్తు శంఖచక్రగదాధర అని యపరమందుచ్చరించుటయును శ్రీమహావిష్ణోరాజ్ఞయా అనుటయును సర్వకార్యముల క్రియాసమర్పణ కాలములయందు శ్రీవాసుదేవజనార్దన ప్రియతాం అనుటయును ఆపత్సమయమందు శ్రీకృష్ణకృష్ణయని కృష్ణస్మరణము సేయుటయును నావిష్ణుః పృధివీపతిః అను న్యాయముచే విష్ణ్వంశలేనియెడల సర్వాధికారము రాదనే

శాస్త్రమువలనను, సర్వజగత్పావనియగు మహాగంగ విష్ణుపాదముల యందు జన్మించుటయును, సర్వం విష్ణుమయం జగత్ ॥ అనుటచేతనున్నూ, యీ మొదలగు ననేక ప్రమాణములచే శ్రీ మహావిష్ణువు పరాత్పరుండని నిశ్చయమగుచున్నది. యిట్టి మహాపురుషుని యనుగ్రహముచే నఖిల లోకంబులు సృష్టిస్థితిలయంబులు బొందుచున్నవని యెరుంగవలయును. ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే అనుభగవద్వాక్యప్రకారము స్వామి యవతరించి ప్రతియుగమును ధర్మమార్గము దప్పకుండ నడుపుచున్నాడు. ఈ భగవంతుడనేకావతారంబు లీవరకు ధరియించె. నందులో ప్రసిద్ధమైనవి యిరువదియొక్క యవతారములు. ఈ యవతారము లెప్పుడెప్పుడు జరిగినది ఏయేయవతారములయందేమేమి జేసినదియు రమారమీగా నిందుదహరింపబడినవి. సకలావతారంబులకు మొదటిగనియైన శ్రీమన్నారాయణదేవుని దివ్యరూపంబు ఆనారాయణ దేవుని నాభీకమలంబునుండి సృష్టికర్తలలో శ్రేష్టుండగు చతుర్ముఖబ్రహ్మ యుదయించె, నా బ్రహ్మవలన లోకంబులు గల్పింపబడియె. నిట్లు లోకంబులు గల్పించి యాబ్రహ్మ కౌమార సర్గము నాశ్రయించి బ్రహ్మణ్యుండై బ్రహ్మచర్యంబునం జరియించె. నిది పరాత్పరుని మొదటియవతారము. రెండవమారు యజ్ఞవరాహరూపంబు ధరియించి రసాతలవర్తియగు భూమిని స్వాయంభువమనువు సృష్టిచేయుటకై యుద్ధరించె. మూడవమారు నారదుండను దేవర్షియై కర్మవిమోచకంబైన, వైష్ణవతంత్రంబు సెప్పె. నాల్గవమారు నరనారాయణాభిధానుండై ధర్మపత్ని యందవతరించి బదరీనారాయణ క్షేత్రంబున దుష్కరంబైన తపంబుజేసె. ఈనరనారాయణావతారంబును భగవంతుని యవతారమని యెరింగి నైమిశారణ్యము నుండి విఖనసఋషి బదరీనారాయణ క్షేత్రంబునకువచ్చి యీయవతారము నర్చించినట్లు మరీచిప్రోక్తమైన యానంద సంహితయందు గనబడుచున్నది. తరువాత నైదవమారు స్వాయంభువ మనువు కూతురగు దేవహూతిగర్భంబున గర్దమప్రజాపతివలన గపిలాచార్యుండై యుదయించి యాసురియను బ్రాహ్మణునకు దత్వసంఖ్యా నిర్ణయంబుగల సాంఖ్యంబు నుపదేశించె. నారవమారు అత్రిమహామునికి అనసూయాదేవియందు దత్తుండను కొమారుడై యుదయించి యలర్కునికిని బ్రహ్లాదాదులకును ఆత్మవిద్య తెలిపె. నేడవమారు స్వాయంభువమనువు రెండవకూతురగు ఆకూతియందు గర్గునివలన యజ్ఞుండనువాడై జనియించి యమాది దేవతలంగూడి స్వాయంభువమన్వంతరంబు రక్షించె. యిది మొదటి మన్వంతరము. (స్వారోచిష మన్వంతరము) రెండవది యిందు వేదశిరుండను బ్రాహ్మణునకును వాని భార్యయగు దుషిలయను నామెకును బుత్రుండై జనియించి విభుడను నామధేయముగలవాడై

యనేక ఋషులతోగూడి బ్రహ్మచర్యవ్రతంబు జేయుచు స్వారోచిషమన్వంతరంబు రక్షించె. (ఉత్తమమన్వంతరము) మూడవది. ఈ యుత్తమమనువు స్వాయంభువమనువు కుమారుడగు ప్రియవ్రతుని కుమారుడు అనగా స్వాయంభువమనువు మనుమడు. యితడు ధర్మునకును సూనృతకును బుట్టి సత్యసేనుడను నామంబుధరియించి దుర్మార్గులగు రాక్షసుల జయించి ధర్మము గాపాడి మూడవదియగు ఉత్తమ మన్వంతరము రక్షించెను. (తామసమన్వంతరము) నాల్గవది యీతామసమనువు ఉత్తమమనువునకుదమ్ముడు. యీమనువుకాలంబున భగవంతుడు వైకుంఠపురంబు నుండి వెడలివచ్చి గజేంద్ర మోక్షణంబు గావించె. తరువాత హరిమేధుడనువానికి హరిణియను భార్యయందు త్రిశిఖనాముడై యవతరించి యీమన్వంతరంబు రక్షించె. (రైవతమన్వంతరము) అయిదవది. యీ రైవతమనువు తామసమనువు తమ్ముడు. యీ మనువుకాలంబున భగవంతుడు శుభ్రునకును యతని భార్యయగు వైకుంఠ అను నామెకును పుత్రుడై వైకుంఠుడను నామంబువహించి భూమియందు వైకుంఠమనియెడు లోకంబుగల్పించె. (చాక్షుషమన్వంతరము) అరవది ఈ మనువు చక్షుష్ అనువాని కొమారుడు. ఈమన్వంతరంబున భగవంతుడు సంభూతికి నాత్మజుడై పుట్టి ఈమన్వంతరంబంతయు రక్షించె. మరియు నీభగవంతుండు ఈమన్వంతరమందు మేరుదేవియందు నాభియనువానికి బుత్రుడై యురుక్రముండనంబ్రసిద్ధుండై విద్వజ్జనులకు బరమహంసమార్గంబు బ్రకటించె॥ ఇది యెనిమిదవ యవతారంబుగా భాగవతంబున జెప్పబడుచున్నది. స్వారోచిష ఉత్తమ తామసరైవత మన్వంతరములలోని యవతారంబులీ ఇరువదియొక్క యవతారంబులలోజేర్చి భాగవతంబున నీకథలో జెప్పలేదు గనుక వాటికి సంఖ్య వేయలేదు. తొమ్మిదవ జన్మంబున ఋషులచేతంగోరంబడి పృధు చక్రవర్తియై యవతరించి భూమి ధేనువుంజేసి సమస్త వస్తువులం బిదికె ॥ ఇది చాక్షుషమన్వంతరము. (వైవస్వతమన్వంతరము) ఏడవది. ఈ మన్వంతరమునకు మొదట ఈ మనువు ప్రవేశించుటకు చాక్షషమన్వంతరాంతమున జలగతమైన భూమిని యుద్ధరించుటకు మత్స్యావతారమెత్తి భూమి నుద్ధరించి వైవస్వతమనువునునిలిపె॥ ఇది పదియవయవతారము. పదునొకండవమారు కూర్మావతారుండై సుధాబ్ధిమగ్నంబగు మందరాచలంబును దన పృష్టభాగంబుననెత్తె॥ పన్రెండవమారు ధన్వంతరియై సురాసురమధ్యమాన క్షీరపాథోధిమధ్యభాగంబున నమృతకలశహస్తుండై వెడలె (పదమూడవమారు) మోహినీ వేషంబున సురాసురులకు నమృతంబు బంచి యిచ్చె. (బదునాల్గవదియగు) నరసింహ్వారూపంబున హిరణ్యకశ్యపుని సంహరించె. బదునేనవదియైన [illegible]నావతారంబున బలిచక్రవర్తిని పదత్రయంబు భూమి యాచించి [illegible]కంబుల నాక్రమించె. (పదునారవదియైన) భార్గవరామాకృతిని గుపి[illegible] భా[illegible]బుదాల్చి బ్రాహ్మణ ద్రోహులైన రాజుల నిరువదియొకమారు వధియించి

భూమిని క్షత్రియశూన్యంబు గావించెను. (పదునేడవదియైన) వేదవ్యాసాకృతిని అల్పమతులైన పురుషులం గరుణించి వేదవృక్షంబునకు శాఖలేర్పరిచె. అనగా నీరూపంబుచే వేదమును ఋ గ్యజు స్సామాథర్వణంబులుగా విభాగించె॥ నింతకుబూర్వము వేదరాశికి వైఖానస శాఖియని పేరుండినట్లు ఆనంద సంహిత యందుగనబడుచున్నది. ప్రమాణము శ్లో॥ యావత్సంమిళితావస్థా వేదానాం వ్యసనాత్పురా। తాంతు వైఖానసీంశాఖాం॥ అని యున్నది. (పదునెనిమిదవదియైన) శ్రీరామాభిధానంబున దేవకార్యార్థంబు రాజత్వంబునొంది సముద్రనిగ్రహాది పరాక్రమంబు లాచరించె. పందొమ్మిదియిరువది యవతారములగు బలరామ కృష్ణావతారంబులచే యదువంశంబునంబుట్టి విశ్వంభరాభారంబు నివారించె (ఇరువది యొక్కటియగు) బుద్ధదేవనామంబున మధ్యగయాప్రదేశంబున అనగా, మధ్యగయజాజిపురము, యీపురము శ్రీజగన్నాథము వద్దనున్నది. ఈమధ్యగయాప్రదేశమనగా శ్రీజగన్నాథమున నవతరించు అనంతరము కలియుగావసానంబున తామ్రపర్ణీతీరంబున శంబళగ్రామంబున విష్ణుయశుండను బ్రాహ్మణునకు గల్కియను నామధేయుండై యవతరించి దుర్మార్గులను సంహరించి ధర్మములు నిలుపగలడు. ఈయవతారము వైవస్వతమన్వంతరాంత్యమున జరుగును. అంతటితో వైవస్వతాంతరమాఖరగును. ఇమ్మహాపురుషుడగు శ్రీనారాయణదేవుండు తనపాదపద్మంబులే యాధారముగా భావించి సర్వకాలములయందును ధ్యానమావాహనాదికంబులచే నర్చించుచుండు మహాభక్తుల హృదయకమలవాసియై యాభక్తుల ననవరతము గాపాడుచుండు. నీకారణముచే శ్రీమహావిష్ణునర్చించువారు సకలకర్మ నిర్ముక్తులై భగవత్తేజంబున రాజిలుచుందురు ఈవైఖానసమహాఋషి చరిత్రము ధృవపరుచుటకింకను కొన్ని ప్రమాణములతో వ్రాయవలసి యున్నది. ఇందులేఖక ప్రమాదాదులు చదువరులు మన్నింప బ్రార్థితులు. వి.పక్షి. పరమాత్మనోః॥ అని నిఘంటువుండుటచేత వి, శబ్దమునకు పరమాత్మ । (బ్రహ్మమర్థము) ఖనయనగా విచారము, (బ్రహ్మవిచారము) విఖనశ్శబ్దమునకు, బ్రహ్మవిదుడని యర్థము "బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి" అని ఉపనిషత్ప్రమాణ ముండుటచేత విఖనుడు బ్రహ్మమయుడు అని భావము. ఇది మహర్షిపరమని యభియుక్తులు చెప్పుచున్నారు.

ఇతి సంపూర్ణమ్.

శ్రీరస్తు

శ్రీ మద్విఖనస మహాగురవేనమః

శ్రీరుక్మిణీకృష్ణ సంవాదము

శ్లో. ద్వారకాం నామమహతీం రత్నప్రాసాద శోభితాం
పురీమధ్యవసల్లక్ష్మ్యా రుక్మిణ్యాసహభార్యయా. ౧
నారాయణః కమలయా సహ దివ్యగేహే
ముక్తాప్రవాళ కృతచిత్రబలౌ మనోజ్ఞే
రేమేసదా సవవరే నసుఖోపవిష్ట
శాటూక్తి భిక్షణమివ వ్యనయచ్చకాలం. ౨

తా : శ్రీకృష్ణదేవుండు మహాలక్ష్మియగు రుక్మిణియను భార్యతో రత్నసౌధములు గలిగి గొప్పదైన ద్వారకాపురమధ్యంబున దివ్యగేహంబున ముత్యముల చేతను ప్రవాళముల చేతను పూజింపబడుచు మనోజ్ఞమైన సింహాసనంబున సుఖంబుగ గూరుచుండి కాలమును క్షణముగా వెళ్లించెను.

శ్లో. ఏకదాన్యవ సల్లక్ష్మీ సఖీభిః పరివేష్టితా
అంతఃపురే రుక్మమయే రత్నస్థంభ శతావృతే 3

తా. ఒకప్పుడు రత్నస్థంభ శత సమన్వితమైన యంతఃపురంబున సఖీజనముచే మహాలక్ష్మియగు రుక్మిణీదేవి పరివేష్టింప బడియుండగ.

శ్లో. నర్తకైశ్చ భుజంగైశ్చ చాటుకారైస్సగాయకైః
విలాసిభిస్సభాందివ్యా మధ్యువాస జనార్దనః. ౪

తా : నర్తకులను స్నేహితులను చారులను గాయకులను స్త్రీలను గూడి శ్రీకృష్ణదేవుండు దివ్యసభాస్థానంబునకు వేంచేసియుండె.

శ్లో. నటవిట గాయక చాటుకరై
ర్యువతి జనైస్సహ భృత్యగణైః
మధురాపురి సముదా పరయా
సదసి మనోహర భూమితలే. ౫

రమమాణే వాసుదేవే లీలామానుష విగ్రహే
దూతంసంప్రేషయామాసు స్త్రిదశాదానవార్దితాః ౬

తా : నటులతోడను విటులతోడను గాయకులతోడను చారులతోడను యువతిజనులతోడను భృత్యులతోడను మధురాపురమున మనోహరప్రదేశమగు సభాస్థలంబున లీలామానుష విగ్రహుండగు వాసుదేవుండు విహరించుచుండగ దేవతలు రాక్షసులచే కొట్టబడి యొక దూత నాకృష్ణుని యొద్దకంపిరి.

శ్లో॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో పురాణ పురుషోత్తమ
వేదవేద్య జగద్వంద్య దీనబంధో దయానిధే, ౭
నమస్తే విశ్వరూపాయ సృష్టిస్థిత్యంత హేతవే
శరణం త్వాంవయం ప్రాప్తా శ్శరణ్యం శరణార్థినః. ౮
రక్షకోసిరణే దీనాన్ ప్రణితార్తిహరాచ్యుత ।
త్వమేవ గతిరస్మాకం హతానాం దానవైరిహ. ౯
మాదృశార్తావనార్థంహి భవదాగమనం ప్రభో
త్వత్పాదపద్మ ప్రణతా నస్మాంస్త్వంపాలయాం జసా. ౧౦

తా : ఓ కృష్ణా కృష్ణా దీర్ఘబాహో పురాణపురుషోత్తమ వేదవేద్య జగద్వంద్య దీనబాంధవ దయాకర విశ్వస్వరూప సృష్టిస్థిత్యంతకారణ శరణార్థులకు రక్షకుడవైన నిన్ను మేము శరణుబొందితిమి. యుద్ధమునందు దీనులమై నమస్కరించుచున్న మాకు నీవే రక్షకుడవు. దానవులచే గొట్టబడిన మాకు నీవే గతియని నమస్కరించుచున్నాము. మావంటివారల రక్షించుటకే నీవు వచ్చియుంటివి. నీ పాదపద్మములకు నమస్కరించుచున్న మమ్ములను నీవు శీఘ్రముగ బాలింపుము.

శ్లో. కృపణవచనమేవం సన్నిశమ్యా మరాణాం
దితిసుత నిహతానాం దూతవక్త్రేణశౌరిః
ప్రణతపురుష రక్షాదీక్షిత శ్చక్రపాణి
ర్జడితి నిజనికేతా న్నిర్యయౌ భక్తలోలః. ౧౧

తా : అని యీ ప్రకారము దూత వలన దేవతల దీనాలాపంబులా శౌరియాలకించి యార్తత్రాణ పరాయణుండైన చక్రధరుండు శీఘ్రముగ నిజమందిరమునుండి భక్తరక్షణ వాత్సల్యుడై వెడలె.

శ్లో. వాసుదేవే విని[ష్క్రాంతే ఛత్రచామర పాణయః
శూలచాపాసిహస్తాశ్చ ప్రయయుస్త్వనుమాధవం. ౧౨

తా : వాసుదేవుండా ప్రకారము దేవసంరక్షణార్థమై వెడలిన పిమ్మట ఛత్రచామర శూలచాపాసి ధారులగుచు పరివారంబు వాని వెనుక నడిచిరి.

శ్లో. తతోంతర్మందిరావాసా పద్మపత్రాయతేక్షణా
రుక్మిణీసమభూత్సుభ్రూః కృష్ణదర్శనలాలసా. ౧౩

తా : అంతట నంతఃపురంబున నున్న పద్మపత్రములవంటి నేత్రములు గల రుక్మిణీదేవి శ్రీకృష్ణుని దర్శింప నిచ్ఛగలది యయ్యెను.

శ్లో. అపశ్యంతతదాకృష్ణం యత్రకుత్రాపిమందిరే
దృష్ట్వాసఖీజనం ప్రాహ క్వయాతోమత్ప్రియో హరిః. ౧౪

తా : అప్పుడా మందిరమున శ్రీకృష్ణదేవునెచ్చటను గానక నాప్రియుండగు కృష్ణుడెందుబోయెనని రుక్మిణీదేవి తన సఖీజనము నడిగెను.

శ్లో. నజానీమోవయంకృష్ణం పుండరీకాయతేక్షణం
విలాసినీ రతోనిత్యం క్వయాతో మధుసూదనః. ౧౫

తా : ఆ సఖీజనులా రుక్మిణీదేవితో నిట్లనిరి. పుండరీకాక్షుడైన శ్రీకృష్ణుడు నిత్యము స్త్రీ సంగతుడు గావున నెందుబోయెనో మేమెరుంగము.

శ్లో. సఖీజన వచశ్శృత్వా ప్రియమీర్ష్యాకషాయితా
బభూవచ సుతీక్ష్ణేన విరహేణ సమాకులా. ౧౬

తా : అని యిట్లు సఖురాండ్రు చెప్పిన మాటలను విని రుక్మిణీదేవి ప్రియుని యందీర్ష్యయు గోపమును గలిగి తీవ్రమైన విరహముతో.

శ్లో. మందిరద్వార మాశ్రిత్య ప్రియాగమనకాంక్షిణీ
తస్థౌ హరిప్రియా నిత్య మిందీవరదళేక్షణా. ౧౭
చరణ కమల కాంత్యా దేహళీమర్చయంతీ
కనకమయ కవాటం పాణీనా చాలయంతీ
కువలయమయమక్షా తోరణం పూరయంతీ
వరతను రియమాసీ న్మందిరస్త్వేవలక్ష్మీః

తా : ప్రియాగమనమును కోరుచు మందిరద్వారము నాశ్రయించి చరణకమలకాంతిచే ద్వారబంధమును పూజించుచు బంగారు కవాటమును చేతితోగదల్చుచు కలువపూవులతో గట్టబడిన తోరణమును గండ్లతోజూచుచు మందిరంబున మహాలక్ష్మివలె నా రుక్మిణీదేవి యుండె.

శ్లో. ఏవం స్థితాయాం విరహాతురాయాం
హరిప్రియాయాం కమలాయతాక్ష్యాం
స్వప్రాణనాథం పరసుందరీ భి
స్సుసంగతంవా హృదిభావయం త్యాం. ౧౯

తా : తన ప్రాణనాథుండైన శ్రీకృష్ణుడు పరస్త్రీలతో బోయెనని మనంబున నెంచుచు విరహాతురురాలగుచు నారుక్మిణీదేవి యున్న సమయమున.

శ్లో. సంవర్త విశ్వావసు నారదాది
సంగీయమానాద్భుత గోపవేషః
ప్రాప్రోత్సవః కేశవాగతోభూ
న్మృదంగి భేరీపణవానకాద్యైః. ౨౦

తా : మృదంగభేరీ పణవానకాది వాద్యంబులతోగూడి మహాసంతోషముతో సంవర్త విశ్వావసునారదాది మహామునులచే గానము సేయబడుచున్న యద్భుతమైన గోపవేషము గల కేశవుండు వచ్చెను.

శ్లో. భేరీస్వనంసైనిక ఘోషయుక్తం
శంఖారవం చాపి నిశమ్యదేవీ
కోలాహలః కోయమితోవదేతి
సఖీజనస్స్వం పరితోదదర్శ. ౨౧

తా : సైనికుల ధ్వనితో భేరీశంఖరవంబులు రుక్మిణీదేవివిని యేమి యీకోలాహలమని తనసఖీజనము నడిగె..

శ్లో. తదంతరే సమాయాతా కేశవస్యపురోగమాః
భృత్యాపరిచ్ఛదైస్తూర్ణం । తాం దదర్శహరిప్రియా. ౨౨

తా : అంతలో శ్రీకృష్ణుని పరివారజనమును ఛత్రచామరాది సాధనములతో భృత్యులును వచ్చిరి వారల నారుక్మిణీదేవి జూచి,

శ్లో. ఏతేదుష్టా హరిందేవం మత్ప్రియతరుణీరతం
అకుర్వన్నితి మత్వాతు బంధయామా సభామినీ,
తాడయామాస చక్రీడా సఖీభిర్భోజనందినీ
సంతాడితా స్తుతేసర్వే బభూవు స్సుపలాయితా. ౨౪

తా : రుక్మిణీదేవి వీరు దుష్టులు నా ప్రియుడైన శ్రీహరిని తరుణీరతునిగ జేయుచుండిరని తలంచి తన చెలికత్తెలచే వారలను బంధింపజేసి కొట్టించెను. వారలా రుక్మిణీదేవి చెలికత్తెలచే కొట్టబడి యందరు బరుగెత్తుకొని పోయిరి.

శ్లో. తతస్సమాగతః కృష్ణో ధృతమాల్యానులేపనః
సుగంధవాసితాశాంతైః ప్రియైర్బృందారకైస్సహ. ౨౧

తా : అంతట వంటినిండుగ చందనమలంది మాలికలు ధరించి దిగంతములను పరిమళింపజేయుచున్న ప్రియులైన దేవతలతో గూడి శ్రీకృష్ణదేవుండు వచ్చెను.

శ్లో. దృష్ట్వాహరిం పరవధూరచితాంగ రాగం
కృద్ధావివేశ వసతించ కవాటబంధం
కృత్వాపితర్జనముదారస దోషవాచా
తీక్ష్ణీబభూవ సదనే కమలాయతాక్షీ. ౨౬

తా : రుక్మిణీదేవి యాశ్రీకృష్ణదేవు నాలోకించి పరస్త్రీలచే రచింపబడిన యంగరాగము గలవానిగ దలంచి యింటిలోనకు బోయి కవాటబంధన మొనరించి యతిరోషముతో నుండెను.

శ్లో. కవాటం తాడయామాస తదాస్మేరాననో హరిః
ఇందిరామందిరేలీన వచనో వాచకించన. ౨౭

తా : అప్పుడా శ్రీకృష్ణుడు చిరునగవుతో తలుపుకొట్టెను. రుక్మిణియు నింటిలోనుండి యేమియు బలుకకుండె.

శ్లో. దేవిత్వదానన సుధాంశుమహం దిదృక్షుః
ప్రాప్తోస్మికిం కథయ కోపనిమిత్త మద్య
బధ్వాకవాట మపి వాచ ముదారవాక్యం
కింతిష్ఠసే ఒబ్ధితనయే వచనం ప్రదేహి. ౨౮

తా : అప్పుడా శ్రీకృష్ణు డోదేవీ నీ ముఖచంద్రుని జూచు వేడుకతో నేను వచ్చితినని నీవు తలుపు వైచుకొని మాటలాడకుంటివేమి నీకోపమునకు గల కారణ మెరింగింపుమనియె.

శ్లో. ఇత్యుక్త్వా మాధవోలక్ష్మ్యావచశ్శుశ్రూషయాపునః
కవాటం తాడయామాస ప్రాహలక్ష్మీరమర్షితా. ౨౯

తా : ఇట్లడిగినను మాటలాడకుండుటచే నామె వాక్యములు వినగోరి మరల తలుపుగొట్టెను. అందులకు కోపంబుతో మహాలక్ష్మియగు రుక్మిణీదేవి యిట్లనియె.

శ్లో. అంగుళ్యాకః కవాటం ప్రహరతి,

తా : యెవరా వ్రేళ్ళచే తలుపు గొట్టువారు.

కృ. కుటిలే మాధవః.

తా : ఓ చిన్నదానా మాధవుడు.

రు. కిం వసంతో

తా : వసంతుడవా ?

కృ. నో చక్రీ.

తా : కాదు చక్రిని.

రు. కింకులాలో

తా : కుమ్మరివాడవా !

కృ. నహి ధరణి ధరః

తా : కాదు భూమిని ధరించినవాడను.

రు. కిం ద్విజిహ్వాః ఫణీంద్రః

తా : రెండు నాలుకలు గల త్రాచుపామువా !

కృ. నాహం ఘోరాహిమర్దీ

తా : కాను ఘోరమైన పామును మర్దించినవాడను.

రు. కిమసి ఖగపతి

తా : గరుత్మంతుడవా !

కృ. ర్నోహరిః

తా : కాదు హరిని.

రు. కిం కపీంద్రస్యాస్త్వం

తా : నీవు కపీంద్రుడవా

వేతీందిరాయాః ప్రతివచనజడః శ్శౌరరాహానుసాంత్వం

అనిన యిందిరావాక్యములచే బుద్ధి మాంద్యము గల వాడై యామెను ప్రసన్న హృదయనుగా జేయగోరి శ్రీకృష్ణుడిట్లనియె.

శ్లో. దేవిత్వంకిమిదంకరోషిసుముఖం మాంతర్జయిత్వాగిరా
మద్భృత్యాస్తవకింకరైరభిమతాహాతాడితావైముహుః
మత్పాదాంబుజసేవనాయపరితః ప్రాప్తాస్సురాణాంవరం
మాకార్షీర్బహిరంగణస్థలగతం నీచాస్వనాథం యథా.

తా : ఓ దేవీ నీవు నీ ప్రియుండనగు నన్ను వాక్కులచే భయపెట్టుచు నిటు జేసితి విదియేమి ? నాయిష్టులైన భృత్యులందరు నీ కింకరులచే మాటిమాటికి కొట్టబడిరి. వారలు నాపాదాంబుజసేవనార్థమై వచ్చిన వారలు. దేవదేవుడనైన నన్నిట్లు నీచులవలె వీధియందు నిలువబెట్టకుము.

రు.శ్లో. త్వంథామామత్రవిహాయకాముక ఇవ
త్వత్పాద సేవా రతాం
ధూర్తైః కామిభిరన్వితః ప్రతిదినం
స్త్రీ దేహ సంసర్గజం
భుక్త్వాప్రాకృతవత్సుఖం లఘుతరం
ప్రాప్తంస్వయం సాధువ
న్నీచంకర్మకథంత్వయా కృతమిదం
నాథేననాకౌకసాం, 32

తా : నీ పాద సేవకురాలనైన నన్నిచట విడిచి కాముకుని వలె ధూర్తులైన విటులగూడి ప్రాకృతునివలె లఘుతరమైన స్త్రీ దేహసంబంధమైన సుఖమునననుభవించి సాధువుని వలె వచ్చితివి. దేవతలకు నాధుడవైన నీచే నీ నీచపు కర్మమేల చేయబడెను,

శ్లో. పద్మాక్షమా విశనతర్గృహమే తదాస్తే
యత్రామలా ప్రియతమా భవతో మృగాక్షీ
ఏతత్తుమేసదన మత్రసతే వినోద
స్తద్యాహీ వంచన పరస్పదనం ప్రియాయాః. 33

తా : ఓ పుండరీకాక్షా నీ ప్రియురాలు నివసించియున్న గృహంబిదిగాదు గాన లోనకు రాకుము. ఇది నా గృహము. ఇచ్చట నీకు వినోదము లేదు. నన్ను వంచన సేయక నీ ప్రియురాలి యింటికి బొమ్ము.

కృ. శ్లో.పీత్వాత్వదీయ పరిపూర్ణముఖేందు బింబే
పీయూషమబ్ధితనయే కథమన్యతల్పం
చేతశ్చకోరవిహగోమమవాంఛ తీహ
తస్మాత్త్వదీయసదనం ప్రవిశామి పద్మే. 34

తా : ఓదేవీ నీ ముఖ చంద్రబింబమం దమృతపానమొనరించిననాచేతశ్చ కోర మన్యతల్పమును గోరదుగాన నీగృహములోనికే బ్రవేశించుచున్నాను.

శ్లో. ఏవంబ్రువత్యపి హరావతికోపనాసా
నాపాచకర్షకమలా నిహితం కవాటం
నారాయణఃకమలయాసహరంతుకామః
కారుణ్యవర్ధక మిదం వచనం బభాషే. 35

తా : శ్రీకృష్ణదేవు డీ ప్రకారముగా బలికిన నారుక్మిణీదేవి తలుపు తీయదాయె. నాకృష్ణుడా రుక్మిణితో రమింపగోరుచు నామెకు దయారసము గలుగునట్లుగ నిట్లనుచున్నాడు.

శ్లో. దుష్టజంతు హననాయ కాననే
సేనయాసహ మహాతపే చరం
ఆతపార్తి రతివర్ధ తేతనౌ
వార్యతేకిమితి దేవి కథ్యతాం 3౬

తా : సేనతో గూడి వనంబున దుష్టజంతువులను వధింపబోయి యెండలో తిరిగితి. నా శరీరంబున నెండవేడిమి యెక్కువయగుచున్నది. యెట్లు నివారింపబడునో తెలుపుము.

రు.శ్లో. జ్యోత్స్నాతటి త్కువలయార్తి హరంపయోదం
చంద్రంవినానసహతే కుముదాభిరామం
తాభ్యాంసమాన సుషమాం తదిమాం ముకుంద
జ్ఞాత్వాకథం రసికవర్యకుతో విలంబః. 3౭

తా : వెన్నెలయు మెఱుపును భూమిపీడనణంచు మేఘమును కలువల రేడైన చంద్రుని విడువనిరీతి దెలిసియు వాటితో సమానమైన కాంతిగల దాననైన నన్ను విడచి విలంబన మేలజేసితివి ?

కృ.శ్లో. లోకాటవీషు మునిదైవత గోసమూహాన్
సాధూన్ సదా స్వకులవృత్తి పదాన్ద్విషంతి
పౌలస్త్యముఖ్యరజనీ చరదుష్టసత్వా
స్తేషాంవధార్థమభవత్కమలేవిడంబః. 3౮

తా : మునులను గోవులను సజ్జనులను బాధించు దుష్ట రాక్షసులను వధించుట కాలస్యమాయెను.

రు.శ్లో. దయాక్షమాది కళ్యాణగుణయుక్తేతు త్వయా
నకార్యా మృగయాయాత్రా జీవహింసాపరానఘ. 3౯

తా : దయా క్షమాది కళ్యాణ గుణములు గల నీవు ఘోర కృత్యమైన జీవహింస గల వేట కేలబోయితివి ?

కృ.శ్లో. పరిత్రాణాయ సాధూనాంవినాశాయచదుష్కృతాం
ధర్మసంస్థాప నార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే. ౪౦

తా : సాధువుల రక్షించుటకును, దుర్మార్గులను శిక్షించుటకును, ధర్మములు నిలుపుటకును, బ్రతియుగంబున నవతరించుచుంటిని.

రు.శ్లో. గంధోవిభాతి పృధివీ తరుపుష్పజాతైః
కస్తూరికామల యజైరపినార్జితస్తే
త్యక్త్వాసుపుష్పిత తరూనళిభిస్సుసేవ్యః
ప్రాప్తః కధంకథయ కాంతిమనోహరాంగే. ౪౧

తా : ఓనాధా భూమియందలి వృక్షములు పుష్పజాతుల చేతను కస్తూరీ మంచి గంధముల చేతను నీకీపరిమళమారింప బడలేదు. పుష్పించిన వృక్షములను వదలి తుమ్మెదలచే ననుభవింపదగిన గంధము నీమనోహరాంగము నందెట్లు గలిగెను.

కృ.శ్లో. దుష్టసత్వవధప్రీత దేవగంధర్వవర్షితాత్
పుష్పవర్షాత్సముత్పన్నో గంధోన్యఇవభాతిమే, ౪౨

తా : దుష్టరాక్షస వధానంతరమున దేవగంధర్వులు వర్షించిన కల్పవృక్షముల పుష్పవర్షము వలన గలిగిన పరిమళముగాని మరియొకటి గాదు.

రు. శ్లో. కందర్పచాప శిఖరాణి ఫలాశకోశ
శోణానితే నఘపదాని విభాంతిగాత్రే
ఏతాని బాలవిధుగాత్ర మనోహరాణి
ప్రాప్తానికేన నవసుందర సుందరీణాం. ౪౩

తా : సుందరులకు సుందరుడవైన యోకృష్ణా నీ శరీరము నందు బాలచంద్రరేఖలవలెను మన్మథ ధనుశ్శిఖరములైన మోదుగ మొగ్గల వలె నెఱ్ఱనైన చిహ్నములు గనుపించుచున్నవేమి కారణము.

కృ. శ్లో.మృగయాయాంమహారణ్యే ధావతోమేమృగానను
గాత్రంతీక్ష్ణ ముఖైరాసీత్కంటకైర్వ్రణచిహ్నితం. ౪౪

తా : అరణ్యంబున వేటకై మృగంబుల ననుసరించి బరుగెత్తుచుండుటచే తీక్ష్ణాగ్రములు గల కంటకములచే నిట్లు నాశరీరంబున వ్రణములు గనబడుచున్నయవి.

రు. శ్లో. హేపంకజాక్ష జితబింబఫలే ధరేతే
ముక్తాభనా స రుచిరేపి చ విద్రుమాభే
దష్టఃకుతః కిసలయేశుకకాంత ఏవ
భాతివ్రణః కథయమే మృగయాంగతస్య ౪౫

తా : ఓకృష్ణా వేటకుబోయిన యెడల బింబఫలమును జయించిన కాంతి గల నీయధరంబున తెల్లనైన ముత్యపు కాంతి నతిక్రమించి పగడముతో సమానమైన నీయధరమును లేతచిగురుటాకున చిలుక కొరికిన రీతిని వ్రణములుండుటకు గారణమేమి ?

కృ. శ్లో. అభయాయచదేవానాం భయాయచ సురద్విషాం
ధ్మాతేన పాంచజన్యేన జాతమేవంతు నాన్యథా. ౪౬

తా : దేవతల కభయమిచ్చుటకును రాక్షసుల భయపెట్టుటకును, పాంచజన్యము పూరించుట వలన నిట్లు గలిగెను గాని మరియొకటి గాదు.

రు. శ్లో. గోత్రోద్ధరణకాలేచ రుద్రకార్ముక భంజనే
ఆహవేరావణాదీనాం నశ్విద్యతి కటస్థలం.
శ్వేదాంబుదేవ భగవన్ముఖచంద్ర బింబే
పద్మేతరంగ జలబిందు రివప్రపుల్లే
బాతీశతేకపట కృత్యమిదంముకుంద
సత్యంభవాన్వదతి జారశిఖామణేమే. ౪౭

తా : గోవర్ధనగిరి యెత్తిననాడుగాని హరధనుర్భంగము గావించిననాడు గాని, రావణాదుల యుద్ధ కాలమున గాని నీ దౌడలు చెమర్చలేదు, బాలచంద్రబింబము వంటి నీ ముఖమునందు వికసించిన పద్మమున దరంగజలబిందువులు చిందినట్లు చెమటబిందువులు గన్పించుచున్నవి, నీవు జారశిఖామణివి. సత్యము చెప్పచుంటి ననుచుంటివి. నిశ్చయముగ యిది నీ కపట కృత్యమే.

కృ. శ్లో. ఛత్రచామర భృత్యానామసాన్నిధ్యాత్తదామమ
స్విన్నంగాత్రమిదందేవి దివాకరకరైః ఖరైః ౪౮

తా : ఛత్రము చామరములు భృత్యులు దగ్గర లేకుండుటచే గాఢములైన సూర్యకిరణములచే నా శరీరము చెమటబట్టెను.

రు.శ్లో. ఇంద్రనీల నిభేదేహే కుంకుమాంకః కుతస్తవ
అంగనా గాత్రసంసర్గీ సత్యంధూర్తాగ్రణీర్వద. ౫౦

తా : స్త్రీ శరీరస్పర్శము గలవాడవు ధూర్తాగ్రేసరుడవునైన యోకృష్ణ యింద్రనీల మాణిక్యములతో సమానమైన నల్లని కాంతి గల నీ శరీరమున గుంకుమ చిహ్నము లెట్లు వచ్చినవో యెరుంగింపుము.

కృ. శ్లో. ఫుల్లపద్మరజో జాలైః పవమాన సముద్ధతైః
సంగాద్వపుస్తధాభాతి నాస్తిమే కుంకుమాగతిః ౫౧

తా : వాయువుచే గొట్టబడి పద్మముల యందుగల పరాగము బడుటచే నాశరీరమట్లు ప్రకాశించుచున్నది గాని కుంకుమ సంబంధ మెంతమాత్రమును లేదు.

రు.శ్లో. పుండరీకా భయోర్దేవనేత్రయోస్థే విశాలయోః
రాగోజాగరసంభూతః కథంప్రాప్త స్సఉచ్యతాం. ౫౨

తా : ఓ దేవా తెల్లతామరపూల వలె విశాలములైన నీ నేత్రములందు జాగరము వలన గలిగిన రక్తిమ యెట్లు వచ్చినదో యెరుంగింపుము.

కృ. శ్లో. ధూర్తదానవరోషేణ రక్తిమాసమజాయత
నేత్రయోర్మే విశాలాక్షీ నాన్యధామం తు మర్హసి. ౫౩

తా : ఓరుక్మిణీధూర్తులైన దానవులయందు గల రోషముచే నాకనులెఱ్ఱబడినవిగాని మరియొక రీతిగా దలపవలదు.

రు.శ్లో. తవనవ నళినాక్షయా వక్షాంకో
నిటలతటేవటు రర్ధచంద్రకాంతే
యువతీజన పదాశ్రితో విభాతి
ప్రతివద జారకుతస్సమాగతోయం. ౫౪

తా : ఓ జారశిఖామణీ యర్ధచంద్రునితో సమానకాంతి గల నీ నిటలతటంబున యువతీజన పదాశ్రితంబైనలాక్షా చిహ్నము గనుపించుచున్న దెచ్చటనుండి వచ్చుచుంటివో జవాబు చెప్పుము.

కృ. శ్లో.మస్తకేదృఢవిన్యస్త మస్తకత్రాణ ఘర్షణాత్
రక్తస్త్రత సముద్భూతో లక్తక భ్రమకృత్తవ. ౫౫

తా : శిరంబున బిగించి పాగాజుట్టు కొనుటచే యాబిగివలన నెఱ్ఱనగు రేఖలుద్భవించి యది నీకు లత్తుకవలె భ్రమగలుగ జేయుచున్నది.

రు.శ్లో. వేదశాస్త్ర విగీతంహి పరదారా వమర్శనం
తత్రాసక్తస్య కిం చిత్రం కితవా సత్యభాషణం. ౫౬

తా : పరస్త్రీలతో గూడుట నింద్యమని వేద శాస్త్రముల యందు జెప్పబడినది దానియందాసక్తి గలవా డబద్ధ మాడుట కేమి చిత్రము.

శ్లో. మాయిన్ దోషతిరోధానే చాస్తితే తీవకౌశలం
త్వదు క్తిఘన విశ్వాసో యదిసాక్షీస ఉచ్యతాం. ౫౭

తా : ఓమాయకాడా దోషమును గప్పుకొనుట యందు నీకు జాలకుశలత్వము గలదు. నీమాటల యందు నాకు నమ్మకము లేదుగాన సాక్షులెవ్వరైన నున్నచో జెప్పుము.

కృ. శ్లో. యాతోదైత్య వధాయాహం నస్త్రీణాంసమితింప్రతి
ఇత్యర్థేదేవకస్సాక్షీ తంవదత్వం మమాచిరం, ౫౮
సంహారకర్తా జగతాం త్రయాణాం
యోదానవానాం త్రిపురందదాహ
పౌలస్త్యబాణాది వరప్రదాతా
సాక్షీసమే కర్మణి శూలపాణి ః. ౫౯

శ్లో. సాక్షీసుశీలో నియతోయథార్థ
ద్రష్టాయథాభూతవచాః ప్రసిద్ధః.

తా : నేను రాక్షసుల సంహరింప బోయితిని గాని స్త్రీ సమూహమును గూర్చి గాదు. దీనికి దేవకుడు సాక్షి గనుక నాతని శీఘ్రముగ నడుగుము. మరియు,

మూడు లోకములు సంహరించు వాడును త్రిపురాసురుల జంపినవాడును రావణ బాణాసురులకు వరముల నిచ్చినవాడునైన శూలపాణి యీ కర్మమునందు నాకు సాక్షియై యున్నాడు.

రు. శ్లో. ఆర్యాసమాలింగిత వామభాగో
విరించిహం తా సకథంనుసాక్షీ. ౬౦

తా : పార్వతిచే నాలింగనము జేసుకొనబడిన వామభాగము గలవాడు మరియు బ్రహ్మదేవుని సంహరించినవాడు, అనగా శుద్ధకాముకుడు బ్రహ్మహత్యా పాతకుడు నైన యీశ్వరుండెట్లు నమ్మదగినవాడు.

కృ. శ్లో. త్రైలోక్యనాథః పరవీరహంతా
సాక్షీ సమేకర్మణి వజ్రపాణిః.

తా : శత్రువీరులను సంహరించెడు ముల్లోకనాథుడైన దేవేంద్రు డీపనియందు నాకు సాక్షి యగుచున్నాడు.

రు. శ్లో. పరాంగనా స్పర్శజశాపయుక్త
సహస్రనేత్ర స్సకథంనుసాక్షీ. ౬౧

తా : పరస్త్రీ సంపర్కము వలన శాపము బొందిన దేవేంద్రుడెట్లు సాక్షియనదగును.

కృ. శ్లో. సూర్యాంశు తాపహరణాయభువిప్రవృత్త
స్సాక్షీ సమే తత్ర సుధామయూఖః.

తా : సూర్యకిరణంబులచే గలిగిన తాప మణుచుటకు నియామకుడైన చంద్రుని సాక్షిగ నీ పనియందుంచినాడను.

రు. శ్లో. మునీశనారీ పరిమర్శ దోషా
తీక్ష్ణశ్శశాంక స్సకథంను సాక్షీ. ౬౨

తా : గురుభార్యా సంగమదోషంబున కృశించిన చంద్రుడెట్లు సాక్షియగును.

కృ. శ్లో. జితేంద్రియశ్చాగమ తత్త్వవేత్తా
సాక్షీసమే కర్మణివావసిష్టః.

తా : జితేంద్రియుడు నాగమతత్త్వము నెరింగినవాడునైన వసిష్ఠ మహర్షి నాకీపనియందు సాక్షిగనుంచినాడను.

రు. శ్లో. దేవేశ జన్మార్జిత దోషయుక్తో
వేశ్యాతనూజ స్సకథంనుసాక్షీ. ౬3

తా : వేశ్యాపుత్రుడై పుట్టుకలోనే దోషము గల వసిష్టుడెట్లు నమ్మదగినవాడు.

కృ. శ్లో. పాండవా ధర్మనిరతా స్తేమేకర్మణి సాక్షిణః.

తా : ధర్మాత్ములైన పాండవులీ కార్యమందు నాకు సాక్షులు.

రు. శ్లో. కౌంతేయా జారజాః కృష్ణభవేయుస్సాక్షిణః కధం.

తా : ఓకృష్ణా జారత్వము వలన బుట్టిన పాండవు లెట్లు సాక్షులగుదురు ?

కృ. శ్లో. చతుర్వేద సముద్ధర్తావ్యాససాక్షీ శుభాననే.

తా : చతుర్వేదముల నుద్ధరించిన వ్యాసభగవాను డీకర్మమున నాకు సాక్షిగ నియమించితిని.

రు. శ్లో. కానీన స్సకథంసాక్షీ మత్స్యగంధీ తనూభవః ౬౫

తా : కన్యాకుమారుడు నందు మత్స్యగంధియనెడు పల్లిదాని కొడుకు నైన వ్యాసుని సాక్షిగ నమ్మను.

కృ. శ్లో. నిత్యాగాధజలో దేవీ సాక్షీరత్నా కరోభవేత్.

తా : మిక్కిలి లోతైన నీరు గల రత్నాకరు డిందుసాక్షి,

రు. శ్లో. నిత్యాపేయ జలస్సాక్షీ సకథం లవణార్ణవః, ౬౬

తా : త్రాగుటకు వీలుగాని యుప్పు నీరు గల సముద్రుడెట్లు సాక్షి యగును.

కృ. శ్లో. సర్వామరాణాం ముఖమంబుజాక్షి
సాక్షీసమేకర్మణి జాతవేదాః.

తా : సకల దేవతలకు ముఖమైన యగ్నిదేవుడీ కార్యమున నాకు సాక్షియగు చున్నాడు.

రు. శ్లో. నిత్యంహరే స్వాశ్రయనాశకారీ
ససర్వభక్షస్తు కథంనుసాక్షీ ౬౭

తా : ఓకృష్ణా నిత్యము తాను బుట్టిన నివాసమును తగులబెట్టుకొనెడు సర్వభక్షకుడైన యగ్నిహోత్రు డెట్లు సాక్షియనదగును. (అనగా నగ్ని కర్రలలో బుట్టి యాగర్రలనే తగుల బెట్టునని భావము.)

కృ. శ్లో. ఈశానవాసవ వసిష్ఠశశాంక పార్థ
ద్వైపాయనాఖ్య మునివారిధి పావకానాం
ఏకైకదోష ముపకల్ప్య వినిందసిత్వం
తస్మాత్త్వాత్ర భువనేనహి దోషహీనః. ౬౮

తా : శంకరేంద్ర వసిష్ఠచంద్ర పాండవ వ్యాస సముద్ర పావకులయం దొక్కొక దోషమును గల్పించి నిందించుచుంటివి గాన నీభువనంబున దోషహీనుడే లేడు.

శ్లో. అతోఽత్రసాక్షిణం వక్తు మశక్నోమ్యతి కోపనే
ఉపాయస్తత్ర వక్తవ్యః ప్రత్యయస్తె యధాభవేత్.

తా : అతి కోపము గల యోరుక్మిణీ యిచ్చట నీకు సాక్షిని చెప్పుటకు నేను జాలను నీ యభిమత మెట్లగునో దానికి దగిన యుపాయము నీవే వచింపుము.

రు. శ్లో. అసాక్షికం దుస్సాక్షి యద్వివాదః పరంహరే
ప్రమాణం తత్రకర్తవ్య మితిశాస్త్రేషు నిశ్చయః. ౨౦
పుండరీకాక్ష తేసత్యం త్రిషులోకేషు విశ్రుతం
సర్వాన్‌సత్యవతఃకుర్యా ద్భువాన్ సత్యంకరోతుతత్. ౨౧

తా : ఏ వివాదము సాక్ష్యము లేనిది దుష్ట సాక్ష్యము గలదియగునో అట్టి సమయమున ప్రమాణము సేయుట ముఖ్యమని శాస్త్రములయందు జెప్పబడియున్నది. గాన నీ సత్యము మూడు లోకముల యందును బ్రఖ్యాతినొందును ధర్మశాస్త్రవేత్తల నందరిని నీవు సత్యవంతులుగ జేయుము.

అనగా నీవు మరియే స్త్రీ గృహములోనికి బోలేదని ప్రమాణముసేయు మనినదని భావము.

కృ. శ్లో. అంభాంసిప్రవిశామి కుంభనిహితం
గృహ్ణామి కుంభీనసం
జ్వాలాజాల కరాళకం హుతవహం
నిశ్శంకమద్యాశ్రయే
యద్వాసుందరి దేవతామభిమతా
ముల్లంఘయేయం ధ్రువం
విశ్వాసోనతథాపి తే యదితులా
మారోహయేయం రమే. ౨౨

తా : నీటిలో దిగియెద గుండలోనుంచిన త్రాచుపామును బట్టెద, జ్వాలాజాల వదనుండగు పావకుని నిశ్శంకముగ బట్టి కొనియెద. నట్లుగాకున్న నిష్టదేవతోల్లంఘన మాచరించెద నట్లైన నీకు విశ్వాసము గలుగకున్నచో త్రాసునందు గూర్చొనియెద (ఇదియు నొక ప్రమాణములోనిదిగ వచింతురు).

రు. శ్లో. వార్ధిస్తే శయనీయమేవ సమభూల్లీలోపధానంఫణి
త్వత్తేజః పరమాణు రేవదహనో భృత్యాస్సమస్తాస్సురాః
కుక్షిన్యస్తజగత్రయస్య భవతః కావాసమానాతులా
నాభూత్సర్వమిదంప్రమాణ మథతేష్వేకైకమేవంకుతః ౨౩

తా : సముద్రము నీకుశయన స్థలము, శేషుడేతలగడ నీ తేజములో పరమాణువు గదపావకుడు, దేవతలందరు నీకుభృత్యులే, మూడులోకములు గుక్షియందుంచుకొనిన నీకు సమానులెవరు ? స్థావరజంగమాత్మకమైన బ్రహ్మాండ మంతయు నీకు ప్రమాణముగాదు గద్దా ప్రత్యేక మొక్కొకరు నీ సమాను లెట్లగుదురు, (అనగా స్వామీ నీవు త్రాసులో నెక్కిన నీతో సమానముగ తూగువారలెవ్వరును లేరుసుమాయని యభిప్రాయము.)

కృ. శ్లో. సర్వంమేవచనం త్వసత్యమథతే సర్వేపిదుస్సాక్షిణో
లోకేకించిదపి ప్రమాణకరణే యోగ్యం నచాసీద్రమే
త్వత్సధ్మాంతరవేశనే తవముఖాస్వాదేహ్యుపాయఃకథం
దేవిత్వంకథయేతి తేనగదితా స్మేరాననాసాభవత్. ౨౪

తా : ఓ దేవీ నేను చెప్పిన మాటలన్నియు నబద్ధములు, నేను చెప్పిన సాక్షులందరు దుష్టులు, లోకమున నీకు బ్రమాణముగ చెప్పవలసిన దేమియు గనుపించదు. నీ యింటిలోనకు వచ్చుటకు గాని నీ ముఖమును చుంబనము సేయుటకుగాని యుపాయమేమియు గనుపించదుగాన నీవే వచింపుమనిన యారుక్మిణీదేవి చిరునవ్వుతో శ్రీకృష్ణుని కిట్లనియె.

రు. శ్లో. తతఃప్రాహసఖీవాక్యం హృదయజ్ఞ జనార్దనం
ఇందిరా మందిరావేశే భకారోగుణ్య తామితి. ౨౫

తా : తన మనస్సు నెరింగిన జనార్దన దేవునితో నీవు లక్ష్మీనిలయంబు బ్రవేశించుటకు భకారము గుణించుమని చెప్పెను (ఇచ్చట భకారగుణకమన నర్థమేమియో దెలియలేదు. కానిముందు శ్లోకార్థమును బట్టిచూడగ బ్రతిమాలుకొనినచో నీకు తలుపు దీసెదనని రుక్మిణీయభిప్రాయముగ దోచును).

కృ. శ్లో. వక్త్రప్రభాహ సితపూర్ణసుధాంశు బింబే
దాసీకృతా నిమిషసిద్ధవధూకదంబే
ఆకాంక్షిణం స్మరవిహార కళావలంబే
స్నేహేన మా మనుగృహాణ లసన్నితంబే ॥ ౨౬

తా : ముఖకాంతిచే జయింపబడిన పూర్ణచంద్రబింబము గలదానా దాసీలుగ జేయబడిన దేవసిద్ధ కాంతలు గలదానా కళాశాస్త్రము నవలంబించినదానా మంచినితంబ స్తలములు గలయో రుక్మిణీ నిన్ను గోరుచున్న నన్ను స్నేహ భావముచే ననుగ్రహింపుము.

శ్లో. ఏవమన్యాపదేశేన భకారోగుణితేసతి
సఖ్యాప్రసరయామాస కవాటంభీష్మకాత్మజాం ౭౭

తా : ఇట్టిరీతి నన్యాపదేశముగ భకారము గుణించువరకు రుక్మిణీదేవి తన చెలికత్తెలచే దలుపు తీయించె.

శ్లో. తతోదేవా ననుజ్ఞాప్య ప్రవిశ్యాంతః పురంతదా
ప్రహర్ష మతులం లేభే రమయా సహమాధవః ౭౮

తా : పిమ్మట తనతో గూడనున్న దేవతలనందరిని వారి వారి నిజనివాసంబులకు బంపించి తానంతఃపురంబు బ్రవేశించి యా రుక్మిణీదేవితోగూడి శ్రీకృష్ణుడపరిమితానందము నొందె.

ఇది వాడపల్లి కృష్ణమాచార్యులచే వ్రాయబడిన
శ్రీరుక్మిణీ కృష్ణ సంవాదంబునకు తెనుగు తాత్పర్యము సమాప్తము.

వైఖానస ఆగమ గ్రంథములు

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల వారిచే ప్రచురితములు

✤1. విమానార్చన కల్ప

✤2. సమూర్తార్చనాధికార

3. ప్రకీర్ణాధికార

4. యజ్ఞాధికార

✤5. ఖిలాధికార

✤6. క్రియాధికార

7. వాసాధికార

✤8. కాశ్యప జ్ఞానకాండ

✤9. వైఖానస గృహ్య సూత్రము
(శ్రీనివాస దీక్షిత వ్యాఖ్యాన సహితము)

10. వైఖానస ఆగమము

11. అర్చనా తిలకము

12. అర్చనా నవనీతము

13. శ్రీ వైఖనస సంధ్యావందనము

14. ఉత్తమ బ్రహ్మ విద్యాసారము

15. శ్రీ వైఖానస మహిమ మంజరి

16. శ్రీ వైఖానస సిద్ధాంత లేశాదర్శము

17. శ్రీ వైఖానస ఉపాఖ్యానము

18. ఆనంద సంహిత

19. ధ్యానముక్తావళి

20. త్రిశతి

21. ఆహ్నికామృతము

✤ గుర్తు గల గ్రంథములు నాగర లిపిలోను మిగిలిన గ్రంథములు
తెలుగు లిపిలోను ముద్రితములైనవి

T.T.D. Religious Publications Series No. 511

PRICE Rs.

Printed and published by Sri M. K. R. Vinayak, I.A.S., Executive Officer, T.T.Devasthanams, Tirupathi